

PAMÁTKY ZÁPADNÍCH ČECH

II – 2012

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVISŤE V PLZNI

PAMÁTKY ZÁPADNÍCH ČECH

1. strana obálky: Tachov, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Průhled jižní boční lodí směrem k východu. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Gryc, 1974)

1. stránka: Pečeť Kryštofa z Gutštejna. Okrouhlá o průměru 23 mm, z červeného vosku. Připojena k listině vydané dne 3. 10. 1510 (ve skutečnosti umístěna ve voskové misce a opatřena pergamenovým proužkem). Pečeť je znaková – v pečetním poli štít a v něm celkem troje jelení paroží (dvoje nad jedněmi). Nad štítem helm s příkryvadly a jelením parožím jako klenotem. Heraldicky vpravo od klenotu brisura – šestihrotá hvězda. Opis, provedený frakturou, zní: s. cristoff. / de gutenstein. (Foto Státní oblastní archiv v Plzni, 2012)

PAMÁTKY ZÁPADNÍCH ČECH

II – 2012

STUDIE A ZPRÁVY

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVISŤE V PLZNI
PLZEŇ 2012

Tato recenzovaná publikace pro hmotné kulturní dědictví a památkovou péči v západních Čechách byla vydána s finanční podporou sponzorů – Atelier Soukup, s. r. o.; BOLID-M, s. r. o.; Ing. Rudolf Horák; Ing. Vladimír Lažanský; Mgr. Ivana Levá; Škoda Transportation, a. s. – a s dotací poskytnutou v *Grantovém programu Plzeňského kraje v oblasti kultury pro rok 2012*.

Redakční rada: Ing. Jan Anderle, PhDr. Irena Bukačová, PhDr. Alena Černá, Ing. arch. Petr Domanický, Ing. arch. Zdeněk Chudárek, Ing. arch. Jan Kaigl, Mgr. Pavel Kodera, Ph.D., PhDr. Petr Křišťuf, Ph.D., PhDr. Vratislav Ryšavý, Mgr. Petr Sokol (předseda) a Mgr. Radek Široký, Ph.D.

Odpovědný redaktor: Mgr. Karel Matásek

Adresa redakce: Prešovská 7, 306 37 Plzeň, tel.: 377 360 926, e-mail: matasek@plzen.npu.cz

Pokyny pro autory na <http://www.npu.cz/news/8523-n/>

Za původnost a věcnou správnost uveřejněných příspěvků odpovídají autoři.
Obsah příspěvků se nemusí shodovat se stanoviskem vydavatele.

Vychází 1× ročně.

© Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni, 2012

ISBN 978-80-85035-38-4

Obsah

STUDIE

Jan Kaigl: Gotické portály členěné dvojicí výžlabků a pravoúhlým zářezem mezi nimi v bývalém horšovském arcijáhensví	7
David Tuma: Historická zařízení pro lov vlků	30
Jakub Krček – Radek Široký: Pozdně barokní fara ve Kbelu	37

ZPRÁVY

Jan Kaigl: Nové drobnosti v sakristii kostela ve Starém Sedle	55
Vratislav Ryšavý: Lovecký zámek Diana u Rozvadova	59
Tomáš Štumbauer: Nové poznatky ke vzniku sgrafitové výzdoby ve vestibulu vlakového nádraží v Klatovech	63

OBNOVA PAMÁTEK

Petr Sokol: Gutštejn – průzkumy a stabilizace hradní zříceniny	72
Libor Sommer – Martina Sommerová: Ohlédnutí za obnovou obvodového pláště kostela v Bukovci	87

OSOBNÍ A DROBNÉ ZPRÁVY

K nedožitým osmdesátým narozeninám Jitky Pavlíkové	97
Osmdesáté páté narozeniny Karla Seidla	97
K záchraně bývalého pivovaru na hradě Velhartice	98
Ukončení částečné obnovy Nového konventu kláštera v Kladrubech	99
Cyklus <i>Ze života památek</i> v polovině roku 2012	100
Výstava <i>Duše krajiny</i>	101
O výstavách <i>Navzdory času</i>	101
Leporelo <i>Zřícenina hradu Přimda</i>	102

Gotické portály členěné dvojicí výžlabků a pravouhlým zářezem mezi nimi v bývalém horšovském arcijáhenství

JAN KAIGL

Klíčová slova: západní Čechy — horšovské arcijáhenství v 1. polovině 14. století — gotické stavby a přestavby vesnických kostelů — hrotitý portál s dvojicí výžlabků a pravouhlým zářezem mezi nimi — potrojně výběhy klenebních žebér — gotické cihelné stavitelství — klášter v Kladrubech

V. Mencl, když se pokusil v roce 1960 souhrnně roztrždit a vyhodnotit středověké portály v českých zemích v závislosti na jejich tvarech do vývojových řad,¹ nezahrnul do své studie typ gotického portálu, jehož šikmá ostění jsou členěna zpravidla dvojicí svislých, souběžně umístěných výžlabků a pravouhlým zářezem mezi nimi, které plynule přecházejí do hrotitého nadpraží. Na přechod ostění do pravouhlého nároží v patě portálu, je-li takto vyvinuto, většinou posloužila sklopená plocha nebo výžlabek. Zářez mezi svislými výžlabky někdy do přechodového článku zasahuje v podobě mělkého vrypu. Tento prostý, ale opticky působivý způsob členění, počítající s kontrastem světla a stínu v ostrých hranách, hodil se kameníkům, popřípadě zedníkům nejen na portály, ale například i pro špalety oken a výklenků nebo do nároží pilířů. Tvarosloví, jímž jako by se ustupovalo od výrazné plasticity a tradiční tektoniky architektonických článků katedrální gotiky ve prospěch jednoduše zkosených hladkých ploch, výžlabků a zářezů ve zdivu prováděném z kamene nebo z cihel, našlo své uplatnění v českých zemích v době kolem roku 1300 a v první polovině 14. století na velkých cisterciáckých stavbách (Zlatá Koruna, Staré Brno).² Jak je všeobecně známo, tvarově střídmé až strohé pojetí v soudobé architektuře mohli cisterciáci, ale též příslušníci žebravých mnišských řeholí podpořit odkazem na přísnost svého řádu a myšlenky stojící při jeho založení. Ve Slezsku, tedy v oblasti významné pro dějiny středoevropské vrcholně gotické cihelné architektury, vyskytoval se zde uváděný architektonický prvek v první polovině 14. století obdobně a docela běžně (Vratislav, kostel sv. Alžběty, pilíře mezilodních arkád vyzděné z cihel),³ bezpochyby mimo souvislost výlučně s dosahem působení uměleckého vlivu stavebních podniků cisterciáckého řádu.

Snad i v důsledku výše dotčeného opomenutí V. Mencla věnovala odborná literatura portálu zkoumaného typu a jeho výskytu v českých zemích dosud jen málo pozornosti. Ve vztahu k západočeským památkám byl to zejména P. Kroupa, kdo si takových portálů povšiml v poloze dílčího znaku gotické architektury. Jejich uplatnění na stavbách farního kostela ve Velharticích a v nedalekých Mlázovech, kromě jiného, poskytlo P. Kroupovi oporu při vytvoření takzvané velhartické stavební huti a jejího okruhu pro období let 1310 až 1340. Vyžlabení zkosených

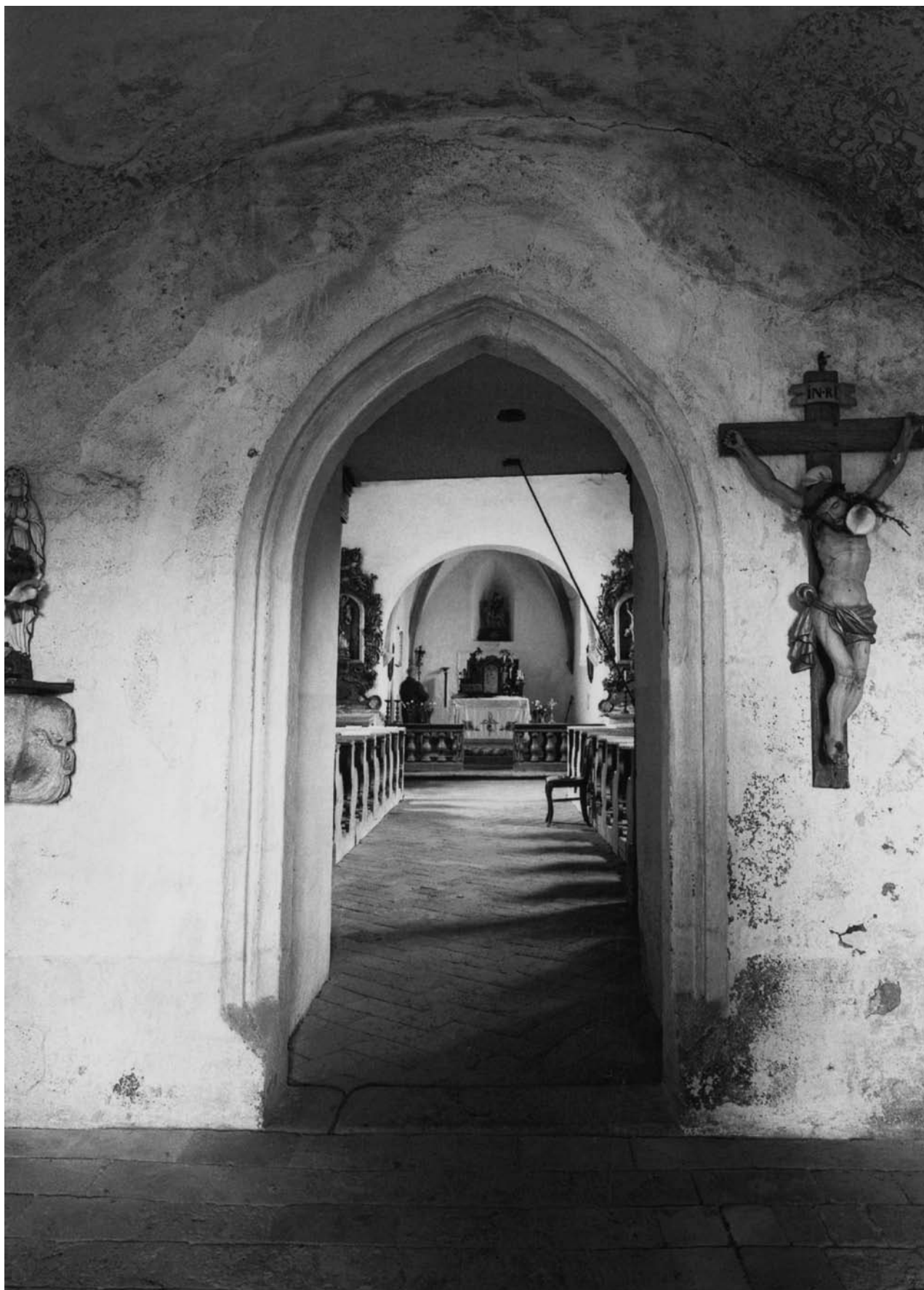
plach velhartického portálu autor sice hodnotí poznámkou o saském původu z doby románské, ale jinak v kontextu přejímání výtvarných podnětů poklasické gotiky v místních podmínkách.⁴ D. Líbal upozornil v popisech staveb vesnických svatyní v Racově poblíž Boru (u Tachova) a v Meclově, Blížejevě, Miřkově a Křakově na Horšovskotýnsku, jakož i mariánského kostela *U Svatých* v Domažlicích, že tam všude se dochoval portál členěný v šikmém ostění dvojicí výžlabků a pravouhlým zářezem mezi nimi. Žádné souhrnné hodnocení těchto portálů neuvedl, nicméně označoval je z nejasných příčin, ale vždy s jistotou vesměs za dodatečně osazený – mladší prvek, ponejvíce až z druhé poloviny 14. století. Na druhou stranu dospěl D. Líbal k závěru, že ve Velharticích, Mlázovech (zde opět výslovně s výjimkou severního vstupního portálu, podle autora osazeného až v poslední třetině 14. století), Zdebořicích a *U Svatých* v Domažlicích působila jedna stavební huť, jejíž výkony časově zařadil do rozmezí od první čtvrtiny 14. století až do doby kolem roku 1330 a 1340. Přibližně současně vybudovala podle D. Líbala blíže neznámá stavební huť nejspíš z biskupského Horšovského Týna kostely v Meclově, Miřkově a Křakově, v čtyřicátých letech 14. století ještě pak v Blížejevě. Ve shodě s V. Mencllem, jenž se stručně zmínil o kostelích v Meclově, Miřkově, Křakově a Semněvicích jako o díle jednoho mistra z počátku 14. století, aby doložil na těchto a jiných příkladech

1 MENCL, V.: *Vývoj středověkého portálu v českých zemích*, s. 8–26, 112–153.

2 Např. KUTHAN, J.: *Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách*, s. 295–314. BENEŠOVSKÁ, K.; JEČNÝ, H.; STEHLÍKOVÁ, D.; TRYML, M.: *Nové prameny k dějinám klášterního kostela cisterciáků na Zbraslavi*, s. 401–404. BENEŠOVSKÁ, K.: *Christoph Brachmann, Um 1300, Vorparlerische Architektur im Elsaß, in Lothringen und Südwestdeutschland*, s. 75–79, a tam uvedený výběr z cizí odborné literatury. Táž: *Královna Eliška Rejčka a klášter cisterciáček Aula Sanctae Mariae*, s. 495–496.

3 Srov. KUTZNER, M.: *Schlesische Sakralarchitektur aus der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts: Zwischen allgemeinem Stil und regionalem Modus*, s. 164–177.

4 KROUPA, P.: *Velhartická stavební huť ve středověku a její okruh*, s. 25–48. (Názor, že se jednalo o stavební huť hradu ve Velharticích, nelze v umělecko-historickém srovnávacím studiu doložit.)

Obr. 1. Racov (okr. Tachov), kostel sv. Martina. Západní vstupní portál. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. p., foto V. Uher, 1981)

svůj názor na šíření poklasické gotiky v jihozápadních Čechách,⁵ zapojil D. Líbal do jím nastíněné horšovskotýnské skupiny gotických staveb vesnických farních kostelů i kostel v Semněvicích a nepřímo – letmým poukazem na stejné řešení polygonálního presbyteria včetně kleneb – rovněž ve Starém Sedle a Prostiboři.⁶

Ke zkoumanému tématu přispěl nedávno K. Nováček.⁷ Ve svém široce založeném výzkumu podchytil nově úlohu benediktinského kláštera v Kladrubech jako významného uměleckého střediska v západních Čechách nejen v době románské, ale i gotické. Zabýval se středověkými kostely kladrubského okruhu a rozdělil je – v závislosti na poznatcích o soudobých poměrech geografických, sídelních, majetkoprávních a církevní správy, jakož i podle jím zčásti vypořizovaných nebo jen nastíněných stavebně-konstrukčních, provozních, popřípadě i architektonických a dalších souvislostí mezi jednotlivými památkami – do tří skupin. V první z nich uvedl chrámové stavby s jistotou kladrubského původu, kromě jiných ve Starém Sedle, Meclově a ve Vícově (u Přeštic), a to s ohledem na skutečnost, že se dlouhodobě nacházely v přímé správě kláštera nebo v jeho vesnicích. Ty mu pak posloužily jako vodítko při hodnocení dochovaných pozůstatků středověkých staveb farních kostelů ve zbývajících dvou skupinách (Prostiboř, Racov a další), jejichž vznik vlivem kláštera nelze pevně opřít o historické zprávy, ale lze o něm hypoteticky uvažovat v dalším stavebně a uměleckohistorickém rozboru.

Tato studie se týká v první řadě vybraných chrámových staveb a jejich vrcholně gotické architektury v území, jež kdysi spadalo pod církevně-správní pravomoc horšovského arcijáhna. Jako první z nich uvedme kostel sv. Martina v Racově,⁸ vesnici vzdálené od Kladrub vzdušnou čarou necelých 14 km směrem na jihozápad. Jde o svatyni malých rozměrů. V rozsahu svého křížem sklenutého kvadratického chóru, obvodového zdíva obdélné lodi a podstatné části zdiva štítu západního průčelí a obou štítů, jimiž byla vymezena původní sedlová střecha nad chórem, jeví se jako jednotná, poměrně dobře dochovaná stavba z doby kolem roku 1310 nebo krátce poté. Její zdivo je lomové, zpevněné na nárožích žulovými kvádry. Gotické architektonické články vytesali kameníci rovněž ze žuly. Triumfální oblouk půlkruhového tvaru, provedený ze žulových klenáků na celou šířku chóru, znamená slohový nesoulad v důsledku přežívání výtvarného názoru a technických způsobů z románského období. Použití žuly pro kamenickou práci, dvoudílné okno ve štítu západního průčelí s kružbou, jež se skládá ze dvou hrotitých obloučků s vloženým trojčetným obloukem, osazených vedle sebe, a kružbového čtyřlístu v kruhovém rámu nad nimi, nezvykle velká tloušťka obvodového zdíva v přízemí 1,55–1,6 m, podlahová plocha chrámové lodi 6,8 × 11,9 m a její zpřístupnění portálem umístěným v ose západního průčelí, to vše vyvolává hypotézu o napojení gotické stavby kostela v Racově na jeden z kladrubských dílenských okruhů v době na přelomu 13. a 14. století. Existenci tohoto okruhu nasvědčuje po stavebně-architektonické stránce nejlépe skupina kostelů ve Starém Sedle a Prostiboři, což jsou vesnice raně středověkého původu nalézající se ve vzdálenosti pouze 3 a 6 km od Racova, a v Semněvicích na Horšovskotýnsku.⁹

Obr. 2. Racov, kostel sv. Martina. Západní vstupní portál, detail profilace ostění a pata portálu. (Foto J. Kaigl, 2007)

Zatímco ve Starém Sedle, Prostiboři i v Semněvicích zanikl vstupní portál v předpokládané poloze v ose západního průčelí středověkého kostela při barokní přestavbě, zahrnující prodloužení chrámové lodi směrem na západ, racovský portál neprošel žádnými podstatnými mladšími úpravami. Jeho zešíkmená ostění a lomený oblouk jsou členěny dvěma souběžně vedenými mělkými výžlabky, oddělenými navzájem malým pravouhlým zářezem. Přejechod do pravouhlého nároží v patě portálu umožňuje sklopená trojúhelníková plocha, v níž se nalézá drobný vryp, tvořící ukončující prvek pravouhlého zářezu v ostění nad ním (obr. 1, 2).

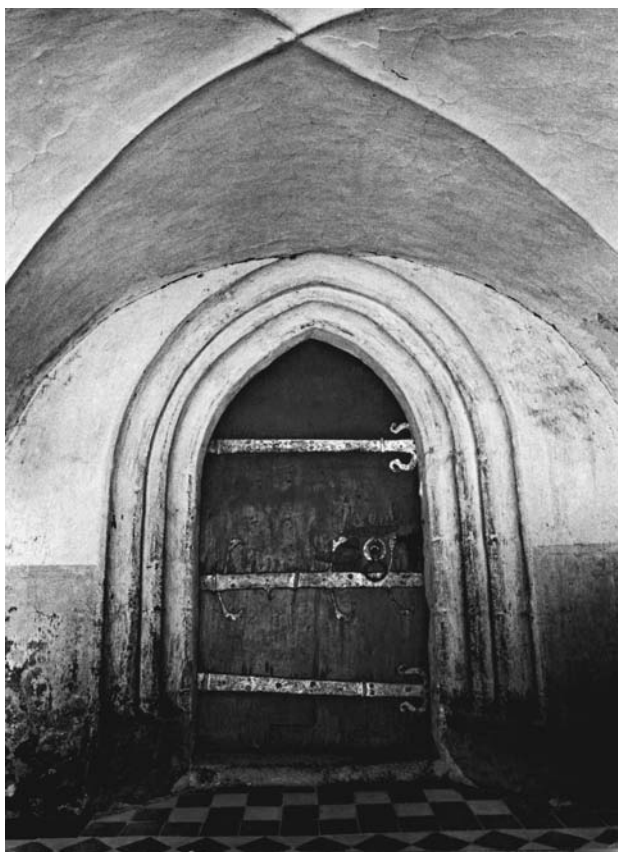
5 MENCL, V.: *Počátky středověké architektury v jihozápadních Čechách*, s. 146.

6 LÍBAL, D.: *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, odpovídající hesla na s. 26, 84, 206, 249, 260, 262, 422–423, 536, 570. Týž: *Církevní architektura Plzeňska*, s. 255–256, a v katalogu památek tamtéž, s. 269, 278–279, 302, 307 a 309. Týž: *Domažlický okres ve středověku*, s. 17.

7 NOVÁČEK, K. et al.: *Kladrubský klášter 1115–1421*, s. 143–183 a d.

8 K jeho starším stavebním dějinám a architektuře blíže viz KAIGL, J.: *K vesnickým kostelům s kvadratickým chórem postaveným v horšovském arcijáhnenství ve středověku*, s. 182–185, kde je publikován půdorys stavby racovské svatyně podle původního zaměření a její základní stavebně-historický rozbor, provedené autorem.

9 KAIGL, J.: *Skupina kostelů ve Starém Sedle, Semněvicích a Prostiboři v dosahu vlivu kladrubského kláštera na přelomu 13. a 14. století*, s. 419–428.

Obr. 3. Meclov (okr. Domažlice), kostel sv. Michaela Archanděla. Západní vstupní portál. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. p., foto V. Uher, 1981)

Portál, jímž se vstupuje do rozlehlé obdélné lodi kostela sv. Michaela Archanděla v Meclově (obr. 3), je umístěn obdobně v ose západního průčelí chrámové stavby přibližně z první poloviny 14. století. Typologicky odpovídá právě popsanému racovskému příkladu, ale v podrobnostech kamenické práce se od něj poněkud liší. Rovina, jíž je portálové ostění šikmo rozevřeno do šířky, tvoří totiž současně hladkou trnož portálu a po stranách obou výžlabků a v jejich styku s výrazným pravouhlým zářezem uprostřed mezi nimi se pohledově projevuje celkem čtyřmi úzkými stezkami (obr. 4). V důsledku toho a při mnohem větších rozměrech jednotlivých článků působí dílo robustněji, v celkových proporcích méně vzorně, ale monumentálně. Zdá se, že v Meclově ve srovnání s Racovem, přestože v obou případech vznikl portál ze žuly, našel své uplatnění kameník, jenž měl menší schopnost vyjádřit požadovaný tvar jemně a s náležitou přesností.

Západní portál a dochované, opět žulové prvky gotické architektury presbyteria kostela v Meclově (obr. 5), jež nemá opěráky a je sklenuto křížovou žebrovou klenbou a žebrovou klenbou paprscitou v trojbokém závěru, vycházejí z tvarosloví téhož stupně slohového vývoje. Lomený triumfální oblouk a nároží svislého zdiva pod ním, nasazeného na sokl, jsou opatřeny na nárožích směrem do presbyteria a do prostoru lodi výrazným výžlabkem. Výběhy triumfálního oblouku včetně výžlabků přetínala jednoduchá římsa (ta na jižní straně již neexistuje). Kamenný rám tří oken v presbyteriu, projmutý pro pohled

Obr. 4. Meclov, kostel sv. Michaela Archanděla. Západní vstupní portál, detail profilace ostění a pata portálu. (Foto J. Kaigl, 2007)

zevnitř výžlabkem a ukončený půlkruhově, zatímco lomený okenní záklenek odpovídá hrotitému tvaru čelního klenebního oblouku nad ním, je původní a nese stopy po vylámání kružeb. Klenební žebra mají průřez otupeného, oboustranně výžlabeného klínu. Bližší pozornost zasluhují jejich výběhy na rozhraní křížové a paprscité klenby. Jsou charakteristicky upraveny jako tři samostatné pruty umístěné těsně vedle sebe a navazující vespod na stěnu bez konzoly, pouze prostřednictvím jednoduše zešikmených patek (obr. 6). Takto prosté, ale osobitě pojednání klenebních výběhů na způsob potrojně srostlice, kde se výžlabky střídají s předstupujícími plochými stezkami (čely žeber) a ostrými zářezy ve styku sousedních žeber, lze považovat za architektonický projev a znak podobného významu, jaký má pro pochopení širších souvislostí stavby gotické svatyně v Meclově její západní vstupní portál.

Sakristie meclovského kostela, nalézající se na severní straně presbyteria, přístupná z něj lehce zalomeným portálem s jednoduše okoseným ostěním a sklenutá existující bezžebrou křížovou klenbou snad až v 18. století, tvoří přízemí mohutné hranolové věže středověkého původu. Zatímco poslední, tedy páté patro věže je barokní nástavbou z roku 1725,¹⁰ čtvrté patro, jehož obvodové zdi provedené z lomového kamene pomáhá vynášet na všech

10 LIEBSCHER, K.: *Der politische Amtsbezirk Bischofteinitz*, s. 399.

Obr. 5. Meclov, kostel sv. Michaela Archanděla. Pohled do kleneb v presbyteriu. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. p., foto V. Uher, 1981)

čtyřech světových stranách vysoký lomený (slepý) klenební pas, patřilo kdysi ke gotické zvonici.¹¹

Názor D. Líbala, že gotické kostely v Meclově a Blížejově (obr. 7) postavila stejná stavební skupina, má své opodstatnění. V hodnoticím srovnávacím rozboru, který D. Líbal neprovedl, pokusme se tento názor rozvinout a upřesnit. Předně je třeba si uvědomit, že předmětem srovnání u obou uvedených a všech dalších památek v bývalém horšovském arcijáhensství, sledovaných v tomto příspěvku, může sotva být obdobně použitá, ale jinak běžná technika svíslého a klenutého zdiva z lomového kamene. Pouze podpůrně působí skutečnost, že presbyterium v Meclově i Blížejově je oproti obdélné lodi mírně půdorysně pootočeno směrem na severovýchod, trojboce uzavřeno, sklenuto dvěma žebrovými klenbami – křížovou klenbou a klenbou paprscitou – a že nemá opěráky. Rozdíly v půdorysných rozměrech zejména lodi (loď blížejovského kostela má podlahovou plochu 9 × 10,5 m, v Meclově je to 10 × 13,9 m) a ve stavebním programu souvisely zřejmě s různými potřebami a finančními možnostmi farností. Hranolová věž kostela v Blížejově, jejíž přízemí sloužilo jako vstupní předsíň, byla přistavěna k jižnímu omítanému průčelí chrámové lodi dodatečně, asi až v období renesance, a barokně upravena v době kolem roku 1760.¹² Sakristie (kaple) a oratoř v patře nad ní vznikly jako mladší přístavek přisazený na spáru k omítanému severnímu průčelí presbyteria. Není však zřejmé, kdy se tak stalo. Nápis v nadpraží zdobného renesančního

portálu, jenž provozně spojuje navzájem presbyterium a sakristii, sice dokládá založení zdejší kaple v roce 1556, ale tím není vyloučena možnost, že nová fundace se tehdy týkala úprav starší, ještě středověké sakristie.¹³

11 Tvrzení LÍBALA, D., *Církevní architektura Plzeňska*, s. 307, že věž kostela v Meclově pochází z 2. poloviny 14. století, lze ověřit, popřípadě vyvrátit teprve v podrobném stavebním průzkumu památky. KYNCL, T.: *Meclov, kostel sv. Archanděla Michaela* [online].

12 V roce 1760 bylo skáceno dřevo na stavbu krovu stanové střechy věže. KYNCL, T.: *Blížejov, kostel sv. Martina* [online]. Podle zprávy z roku 1700 byla tehdy v Blížejově chrámová věž (asi jen její zvonice) ze dřeva. NOVOSADOVÁ, O.; LÍBAL, D.; HEROUTOVÁ, M.: *Blížejov, okres Domažlice, Kostel sv. Martina, stavebně historický průzkum*, s. 1–2.

13 V roce 2006 byl obnažen vnější líc svíslého zdiva sakristie a oratoře, jednotně provedený z lomového kamene, pouze s dílčími cihelnými vysprávkami a s cihelnou zazdívkou staršího, segmentově ukončeného okna, jež osvětlovalo sakristii na severní straně dříve, než se přistoupilo k jejímu sklenutí dnešními dvěma křížovými bezžebrovými klenbami. Pokud založení kaple v roce 1556 znamenalo stavební úpravy středověké sakristie, pak tehdy existovalo s velkou pravděpodobností již i patro (komora?) nad sakristií, popřípadě se jednalo o sakristii výrazně vyšší, než je tomu dnes. Gotický kamenný portálek s okoseným ostěním, jímž se nyní vchází v patře do oratoře na její východní straně, je osazen druhotně (přenesen ze vstupu z presbyteria do sakristie v době před rokem 1556?).

V presbyteriu kostela v Blížejově, jež se otevírá do plochostrpé chrámové lodi lomeným triumfálním obloukem, opatřeným jen prostou římsou a hladkým soklem v přízemí (obr. 8), je patrný rozdíl v kamenické práci pro klenby. Zatímco klenební žebra mají tvar otupeného, oboustranně mělce vyžlabeného klínu, v jejich výběžích se uplatňuje otupený klín bez výžlabků. Pro jednoduché vysvětlení tohoto rozdílu sestrojením kleneb jinou skupinou řemeslníků s velkým časovým odstupem od dokončení obvodových zdí presbyteria, po jeho zastřešení a zprovoznění, scházejí důkazy. Je možné, že jde o projev jiné výtvarné úrovně díla třeba v důsledku použití kusů žebel dovezených do Blížejova z místa (stavebního střediska), kde byly lepší podmínky pro rozmanitou kamenickou výrobu v předstihu a ve velkém počtu hospodárným způsobem. Klenby presbyteria kostela v Blížejově mají mírně stoupající vrcholnice a zhruba půlkruhový nebo oválný oblouk v diagonálních křížové sklenutého pole. Tím připomínají klenby v meclovském presbyteriu a naopak liší se od vývojově starších kleneb s výrazně zdviženými vrcholy v presbyteriu kostelů ve Starém Sedle, Semněvicích a v Prostiboři. Nositelem vztahu příbuznosti mezi gotickými klenbami v Meclově a Blížejově jsou na první pohled výběhy jejich žebel na rozhraní křížové a paprscité klenby: ty v Blížejově rovněž tvoří potrojnou sestavu prutů umístěných těsně vedle sebe a vyrůstajících vespod ze stěny bez konzoly pouze prostřednictvím jednoduše zesílených patek (obr. 9).

V blížejovském presbyteriu tvarově souzní elipsovité čelní klenební oblouky s půlkruhovým záklenkem jediného původního okna, dochovaného v ose závěru. Je dvoudílné, s pozůstatky kružeb, pro které byl příznačný obrazec s trojicí sférických trojúhelníků, členěných uvnitř trojlístkem a umístěných za sebou a dostředně v kruhovém rámu. Tento typ kružby je zastoupen na území bývalého horšovského arcijáhenství několika dalšími příklady, jež pocházejí přibližně z poloviny nebo až z padesátých, popřípadě šedesátých let 14. století (Úboč, Bukovec, Třebnice, Stanětice).¹⁴

Gotický portál, jenž míří v jižní předsíni (kapli) do lodi kostela v Blížejově (obr. 10) a jenž byl od sklonku sedmdesátých let 20. století až do roku 2011 zakryt z velké části novodobými zednickými úpravami, není na svém původním místě. Na první pohled je vidět, že mohutné žulové stojky portálu, opatřené vysokým, půdorysně dvakrát zalomeným hladkým soklem a členěné v šikmé ploše dvěma širokými výžlabky, pravoúhlým zářezem mezi nimi a čtyřmi dělicími stěžkami (obr. 11), jsou druhotně sesazeny. Východní stojka se odklání ve dvou směrech od svislice. Lomený oblouk je poškozen a byl kdysi předělán; z jeho profilace, navazující na svislá ostění neorganicky a pouze nápodobou tvarů při hrubší kamenické práci z pískovce, dochovalo se torzo ve vrcholu na způsob dvou výžlabků různé šířky, jež jsou lemovány a odděleny navzájem stěžkou. Na archivní fotografii z roku 1972 lze kromě toho vidět, že do oblouku kdysi zasahovala na straně směrem do chrámové lodi kamenná deska (s prasklinami), tvořící rovný překlad nižšího pravoúhlého – dodatečně upraveného průchodu.¹⁵ Možností, odkud byl portál přenesen, není mnoho. Podle výsledků nedávno autorem provedeného povrchového průzkumu vnějšího, na hrubý kámen

Obr. 6. Meclov, kostel sv. Michaela Archanděla. Potrojný výběh klenebních žebel na severní stěně presbyteria. (Foto J. Kaigl, 2007)

odhaleného vnějšího líce obvodových zdí lodi kostela během jeho památkové obnovy připadá v úvahu asi pouze západní průčelí, kde se nalézá dnešní hlavní vstup do svatyně, pojednaný v prostém pozdním baroku. Uvedený gotický portál v Blížejově se kdysi nápadně podobal svým typem západnímu portálu meclovského kostela.¹⁶

14 KAIGL, J.: *K architektuře a datování některých vesnických kostelů v horšovském arcijáhenství ve 14. století*, s. 199–206, 288–299.

15 NOVOSADOVÁ, O.; LÍBAL, D.; HEROUTOVÁ, M., c. d., s. 12. Při znalosti dnešního stavu, snímku z roku 1972, který tvoří součást právě cit. práce, a zaměření stavby kostela v měřítku 1:50 opět z roku 1972 (WOLETZ, J.: *Blížejov, Kostel sv. Martina*, půdorys), je zřejmé, že vodorovné nadpraží, dříve než bylo odstraněno, spočívalo na gotických stojkách hranolového tvaru s výžlabkem směrem do chrámové lodi. Obě tyto stojky se dochovaly, zčásti jsou dosud zakryty novodobou přízdívkou.

16 MUK, J.: *Blížejov, kostel sv. Martina*, se portálem blíže nezabýval, ale byl toho názoru, že jde o architektonický projev vrcholně nebo až pozdně gotický, mladší, než jsou klenby v presbyteriu. Jejich vznik odhadl v době po polovině 14. století. Pokud jde o potrojný výběh klenebních žebel v presbyteriu kostela v Blížejově, spatřoval pro ně J. Muk analogii v potrojných ostruhových klenebních konzolách v sakristii klášterního kostela augustiniánů v Litomyšli v době kolem roku 1360 (MENCL, V.: *Česká architektura doby lucemburské*, s. 76, 80 a 87).

Kostel sv. Martina v Blížejově, vesnici podchycené historickými zprávami poprvé až v roce 1324, spadl v druhé polovině 14. a na počátku 15. století pod patronát příslušníků drobné venkovské šlechty v místě nebo z nejbližšího okolí.¹⁷ Naproti tomu Meclov patřil od roku 1115 zřejmě nepřetržitě až do roku 1373 klášteru v Kladrubech. Jemu byla také inkorporována někdy na počátku druhé poloviny 14. století meclovská fara.¹⁸

Vykočme nyní z horšovského arcijáhensví na území někdejšího přeštického újezdu, jenž přešel do vlastnictví kláštera v Kladrubech koupí v období let 1238–1245.¹⁹ Mezi vesnicemi v tomto újezdu byl Vícov s farou, obsažovanou kladrubskými řeholníky.²⁰ Kostel ve Vícově má západní věž románského původu, obdélnou plochostropou loď a gotické presbyterium bez opěráků, sklenuté křížovou klenbou a paprscitou klenbou v trojbokém závěru, vybudované podle D. Líbala v první čtvrtině 14. století.²¹ Lomený triumfální oblouk a nároží svíslého zdíva pod ním jsou členěny pro pohled z lodí i presbyteria výžlabkem, v patě oblouku se nalézá tvarovaná římsa. Příznačný je způsob, jakým klenební žebra o průřezu otupěného, oboustranně vyžlabeného klínu vybíhají ze stěn presbyteria na rozhraní mezi křížovou a paprscitou klenbou: stejně jako v Meclově a Blížejově se kameník obešel i zde bez konzol a výběhy pojednal jako tři pruty vedle

sebe v plynulém prodloužení žebí, ukončené vespod zeshikmenými patkami (obr. 12). Stavebním podnikatelem u středověkých vesnických farních kostelů ve vlastní správě a na svém pozemkovém majetku ve Vícově a Meclově, což jsou lokality ve dvou různých částech západních Čech, byli bezpochyby benediktni z Kladrub. Vzhledem k tomu lze právě uvedenou blízkou příbuznost výběhů žebí klenby hypoteticky považovat spíše za známku přibližně soudobé kamenické práce s možností jejího šíření v jedné stavební skupině (hutí) nebo v dosahu vlivu jednoho uměleckého střediska vyššího řádu, tedy v tomto případě kladrubského kláštera, než za výraz pouhé shody v architektuře, při které mezi jednotlivými příklady žádný vztah přímé ani obdobně zprostředkované umělecké

17 LANG, F.: *Kostel v Blížejově*, s. 66.

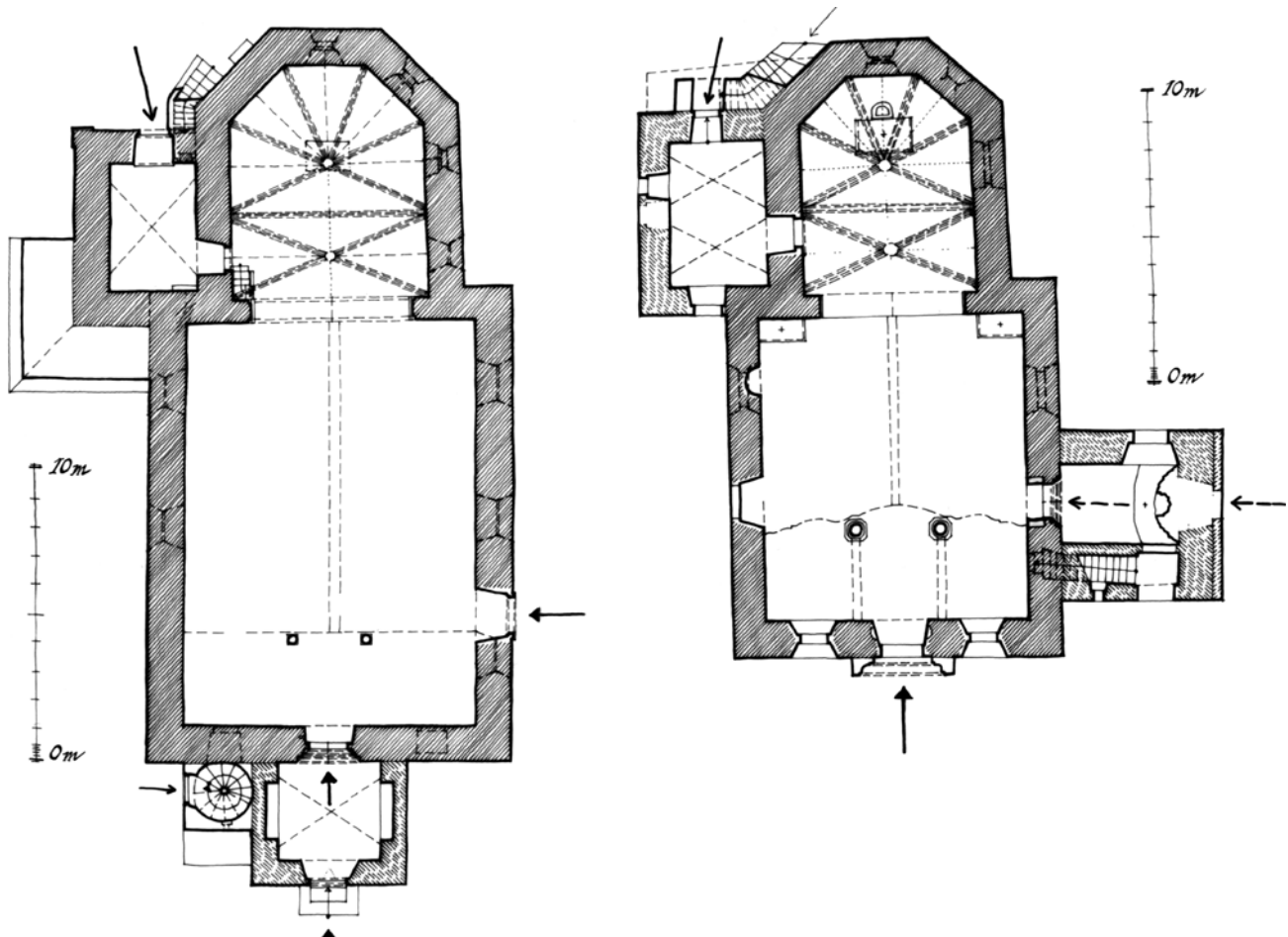
18 KUBŮ, E.: *Pozemková držba kláštera kladrubského v době předhusitské (do r. 1420)*, s. 205–230. KREMER, V. V.: *Klášter kladrubský v době svého největšího rozkvětu*, s. 3.

19 DUŠKOVÁ, S.: *Studie k českému diplomatovi, Listiny kladrubské*, s. 294–296.

20 NOVÁČEK, K. et al., c. d., s. 162, nepochybuje o tom, že vícovská fara byla kladrubskému klášteru inkorporována.

21 LÍBAL, D.: *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, s. 419.

Obr. 7. Půdorys kostela sv. Michaela Archanděla v Meclově (vlevo) a kostela sv. Martina v Blížejově (oba okr. Domažlice). Plnou šrafovou je vyznačeno zdivo gotické stavební etapy ze 14. století. (Zaměření oměrným způsobem, stavebně-historický rozbor a kresba J. Kaigl)

Obr. 8. Blížejov, kostel sv. Martina. Pohled do presbyteria. (Fotoarchív Národního památkového ústavu, ú. p., foto E. Poche, b. r., asi 20.–30. léta 20. století)

Obr. 9. Blížejov, kostel sv. Martina. Pohled do severozápadní části kleneb v presbyteriu s potrojným výběhem klenebních žebér na rozhraní křížové klenby a klenby paprčité. (Foto R. Kodera, 2011)

závislosti neexistuje. Takové hodnocení, i když jen v poloze domněnky, nabízí se pak i pro gotickou stavbu kostela v Blížejově, když patří tak jako Meclov do oblasti Horšovskotýnska.

Pro výše zmíněný názor D. Líbala, že kostel v Meclově a Blížejově, dále v Miřkově, Křakově i Semněvicích vybudovala stavební huť se svým střediskem asi v biskupském Horšovském Týně, není jiná opora než ve výlučně geografických souvislostech. Ty však samy o sobě obvykle nemají určující význam pro odhad stavebního a uměleckého původu památky ve vazbě na dobová ohniska architektonického dění, jakými byly v první polovině 14. století zejména bohaté kláštery a královská města.

D. Líbal upozornil na skutečnost, že loď kostelů v Miřkově a Křakově (obr. 13) vznikla dodatečným prodloužením starší středověké chrámové lodi směrem na západ. Podle jeho názoru došlo k tomu současně s osazením gotického vstupního portálu v ose západního průčelí prodloužené lodi v druhé polovině 14. století. Výsledky přímého průzkumu obou památek však směřují k jinému hodnocení. Západní část lodi kostela v Miřkově, vyznačující se obvodovými zdmi tloušťky 70 cm provedenými z cihel (pouze spodní část zdiva je z lomového kamene) a valenou klenbou bedněnou do dřevěných skruží, byla postavena podle místního podání teprve v roce 1936 nebo

1937. Zdobný štít s volutami, pilastry a kordónovými římsami, vysoké pilastry na nárožích, dvě symetricky proti sobě umístěná lomená okna, osvětlující hudební kruchtu uvnitř lodi, jakož i portál zkoumaného typu v přízemí (obr. 14) tvoří tedy součást novodobé barokně-gotické úpravy západního průčelí. Ze středověké lodi o podlahové ploše 8,5 × asi 9,7 m dochovala se zeď s lomeným, oboustranně okoseným triumfálním obloukem, podélné zdi a dále obě západní nároží. Torza západní obvodové zdi lodi včetně pozůstatků starých omítek jsou vidět v půdním prostoru (obr. 15).²² Běžné svislé zdivo bylo lomové, tloušťky 1,15 m, zpevněné na nárožích většími

22 Nad rubem valené klenby s trojúhelníkovými výsečemi, vyzděné z cihel ve starší – kratší lodi kostela v Miřkově nejspíš při jeho barokizaci v období let 1718–1719 (HUBERT, J.; HOFMANN, G.; KOVÁŘ, J.: *Umělecké památky II*, s. 262), jsou dosud patrné na severní obvodové stěně pozůstatky gotických nástěnných maleb s figurálními výjevy, přetáté výběhem klenebního pasu, jenž odděluje od sebe navzájem východní a střední pole zděné barokní klenby. Další pořadí těchto maleb bylo objeveno na stěně poblíž uvedeného pasu uvnitř lodi. Chrámová loď měla ve středověku plochý strop nebo byla opatřena průhledem do krovu (zděný dělicí střešní štít nad triumfálním obloukem je na své západní straně omítnut).

Obr. 10. Blížešov, kostel sv. Martina. Portál v jižní kapli (kdysi vstupní předsíni) do chrámové lodi. (Foto J. Kaigl, 2012)

Obr. 11. Blížešov, kostel sv. Martina. Portál v jižní kapli do chrámové lodi – část profilovaného ostění, soklu a oblouku. (Foto J. Kaigl, 2012)

kameny a místy i kvádry. Loď byla osvětlena na jižní straně přinejmenším dvěma gotickými okny. V jejich rozdílnosti se může odrážet existence dvou různých gotických stavebních etap kostela. Menší okno (v původní poloze?, o světlé šířce kdysi jen 16 cm), zhotovené z přesně opracovaného kamene, zčásti zazděné, ale pohledově příznivé při obnově vnějšího pláště památky v roce 1992, navrhuje zdání o původu díla v 13. století.²³

Mířkov se vyskytuje mezi predikáty rané pozemkové šlechty v západních Čechách v období let 1158–1173.²⁴ Okolnosti ani doba zřízení zdejší fary nejsou známy, ale nelze vyloučit, že Mířkov byl již v 14. století starobylým posvátným místem se svatyní (sv. Víta jako dnes?), jejíž počátky sahaly do předchozího století nebo ještě do doby pozdně románské. Patronát k ní vykonávali v druhé polovině 14. a na počátku 15. století buď v plném rozsahu, nebo alespoň zčásti příslušníci vladyckého rodu z Mířkova.²⁵ Pokud kostel v Mířkově založili, což je velmi pravděpodobné, drželi tento patronát právem zakladatele odjakživa.

Patronátní právo ke kostelu v Křakově je historicky doloženo v druhé polovině 14. století a v době předhusitské ve prospěch pražských arcibiskupů.²⁶ Předpokládá se s velkou jistotou, že vesnice tehdy tvořila součást jejich pozemkového majetku na Horšovskotýnsku.²⁷ Místní

fara patřila podle výše papežských desátků odváděných v druhé polovině 14. století mezi nejméně výnosná farní beneficia v horšovském arcijáhenství.²⁸ Křakov leží v sousedství Mířkova ve vzdálenosti jen 2 km a obě tyto vesnice jsou velmi dobře navzájem dostupné. Je nasnadě domněnka, že křakovská fara vznikla oddělením ze starší a bohatší farnosti v Mířkově a že pražský biskup zde využil své pravomoci zřídit novou faru s ohledem spíše na vlastní zájem než na potřeby obyvatelstva a církevní správy.

23 Okolnosti nálezu obou gotických oken (větší okno umístěné poblíž jihovýchodního nároží lodi mělo ostění provedené z lomového kamene, rozevřené do šířky 105 cm), techniku svislého zdíva při plošném odstranění vnějších omítek stavby v roce 1993, jakož i polohu torz západní obvodové zdi středověké lodi v půdním prostoru zachycuje soubor fotografií (např. ev. č. 219530, 228479, 228476) ve fotoarchivu Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni.

24 CDB, I, s. 237, č. 268.

25 LC, II, s. 69. LC, VII, s. 46 a 57.

26 HLEDÍKOVÁ, Z.: *Ke studiu a možnosti využití patronátních práv v předhusitských Čechách*, s. 50.

27 BOHÁČ, Z.: *Pozemková držba pražského arcibiskupství v době předhusitské*, s. 174 a mapa č. 17.

28 RDP, s. 89–90.

Obr. 12. Vícov (u Přeštic, okr. Plzeň-jih), kostel sv. Ambrože. Pstrojný výběh klenebních žebér na severní stěně presbyteria. (Foto R. Kodera, 2011)

Loď kostela sv. Václava v Křakově prošla barokizací v roce 1722, ale její západní část, kde se nalézá hudební kruchta, je mladší přístavbou z druhé poloviny 19. století.²⁹ Obě dochovaná, kvádry vyztužená západní nároží středověké lodi, jež měla půdorys uvnitř 6,9 × asi 8,8 m a tloušťku obvodového zdiva provedeného z lomového kamene 1,2–1,3 m, byla odhalena při památkové obnově kostela v roce 1990. Jak se západního průčelí kostela se dvěma lomenými okny umístěnými symetricky vedle sebe, hladkým štítem sedlové střechy a gotickým portálem v přízemí uprostřed (obr. 16) dotkly gotizující úpravy stavby v roce 1934, popřípadě již v roce 1912, přesně nevíme.

Z průzkumu podélných průčelí lodi kostela v Křakově v roce 1990, jež byla tehdy obnažena z větší části až na hrubé lomové zdivo, vyplývá, že hlavní vstup do středověké svatyně se nalézal v jejím západním průčelí. V Miřkově tomu mohlo být obdobně, ale tvrdit to s jistotou není možné.³⁰ V této souvislosti se navíc vtírá pochybnost o stáří a uměleckém původu kamenické práce, a to na obou uváděných portálech ve stejné míře. Pro jejich provedení byla shodně použita žula. Lomený oblouk v nadpraží je vytvářován tak jako západní portál kostela v Meclově, navíc při téměř stejných proporcích a rozměrech jednotlivých článků: po stranách výžlabků a v jejich styku s výrazným pravouhlejším zářezem uprostřed mezi nimi se uplatňují

celkem čtyři úzké stezky. Svislá portálová ostění jsou však upravena ve srovnání s Meclovem, Racovem a Blížejovem docela jinak. Vyznačují se tím, že mají mezi patou oblouku a pravouhlejším nárožím v patě portálu vysoký přechodový úsek, pojednaný shora dolů pomocí dvou svislých úseků, konkávně projmuté plochy vložené mezi ně a dále s odsazením nebo bez něj prostřednictvím sklopené trojúhelníkové plochy. Vysoké plasticity stojek portálu bylo tak dosaženo způsobem, jenž je sice výtvarně spřízněn s členěním oblouku, má své srovnání v tvarosloví gotické architektury na Starém Městě pražském v 14. století (například dům čp. 510/1 v Havelské ulici, pilíře vynášející trojčetnou arkádu podloubí), ale při pohledu na dílo jako celek přesto působí poněkud cizorodě, jako by odkazoval na proporce ukončujících prvků tesaných z kamene v secesní a novodobé historizující architektuře. Nelze vyloučit, že se jednalo v Miřkově i Křakově (?) o výkon jednoho kameníka teprve v třicátých letech 20. století, jenž opravoval a sesazoval dříve rozebraný původní gotický portál na jeho novém místě. Přeneseny a znovu použity, popřípadě přesně podle středověkého vzoru nově zhotoveny by jím byly pouze kusy nadpraží, zatímco staré stojky portálu (poškozené?) by tento kameník nahradil vlastním výtvořem při jejich volnější nápodobě.

Presbyterium kostelů v Miřkově (obr. 17) a Křakově (obr. 18), opatřené na severní straně snad od počátku sakristií pravouhlejším půdorysu, nemá opěráky. Dochované gotické architektonické články byly vytesány z žuly. Oltářní prostor je sklenut křížovou klenbou a paprscitě v trojbokém závěru. Klenby jsou žebrové, vesměs s hrotitými čelními oblouky a mírně stoupajícími vrcholnicemi. Klenební žebra v Miřkově o průřezu otupeného klínu bez postranních výžlabků vybíhají ze stěn na rozhraní křížové a paprscité klenby jako tři pruty vedle sebe, ale na rozdíl od klenebních výběhů stejného typu v Meclově, Vícově a Blížejově nejsou vespod ukončeny třemi samostatnými zešíkamenými patkami, ale podchyceny (spojeny navzájem) římsou.

Jiné řešení se uplatňuje v Křakově, kde výběhy všech klenebních žebér, upravených do průřezu otupeného, oboustranně a výrazně vyžlabeného klínu, spočívají na konzolách. Původní tvar konzol na rozhraní křížové

29 HUBERT, J.; HOFMANN, G.; KOVÁŘ, J., c. d., s. 262. JUNG, J.: *Orts-Chronik vom Heimatort Kschakau bei den „Sieben Bergen“*, s. 15, 108. – Novodobé prodloužení lodi kostela v Křakově západním směrem je dobře patrné v půdním prostoru podle odlišného způsobu tesařské konstrukce valené klenby s trojúhelníkovými výsečemi, jež je provedena ve starší i mladší části z prken.

30 Nelze vyloučit, že spára, která je vidět v patě jižní stěny uvnitř lodi vedle přízdního pilíře, jímž byla zesílena obvodová zeď, aby lépe odolávala tlaku dělicího klenebního pasu mezi středním a západním polem zděné barokní klenby, indikuje polohu jiného starého – bočního vstupu. Překážel a vzal by sice za své při barokizaci kostela, ale současně byl by posunut po jižním průčelí chrámové lodi o necelé 2 m východním směrem a tam proveden nově jako prostý pravouhlejším vstup s kamenným rámem, který byl teprve nedávno zazděn. – Odkud přesně se vzal dlouhý kamenný kus oblouku (portálu nebo okna), jenž je osazen ve spodní části západního úseku severní obvodové zdi lodi, nevíme.

a paprscité klenby je nejasný; jejich dnešní, jakoby vejčitou hladkou úpravu považoval D. Líbal za pouhý pozůstatek gotických masek.³¹ Jehlancové klenební konzoly po stranách lomeného triumfálního oblouku a v polygonálním závěru neprošly žádnými mladšími zásahy. Zdobností mezi nimi vyniká jehlancová konzola, jejíž hladký plášť je nahoře projmut a obtočen třemi výžlabky a římsami. Vzdáleně připomíná klenební, rovněž žulovou konzolu umístěnou například v jižním koutu závěru sakristie – jižní kaple kostela ve Starém Sedle, která byla vybudována současně s jeho presbyteriem a chrámovou lodí nejspíš v době kolem roku 1300 v dosahu působení uměleckého vlivu kladrubského kláštera. Otázka, zda se v Křakově a v sakristii ve Starém Sedle pracovalo na klenbách krátce po provedení svíslého zdiva anebo až později, s větším časovým odstupem jako na samostatné zakázce, zůstává zatím nezodpovězena.

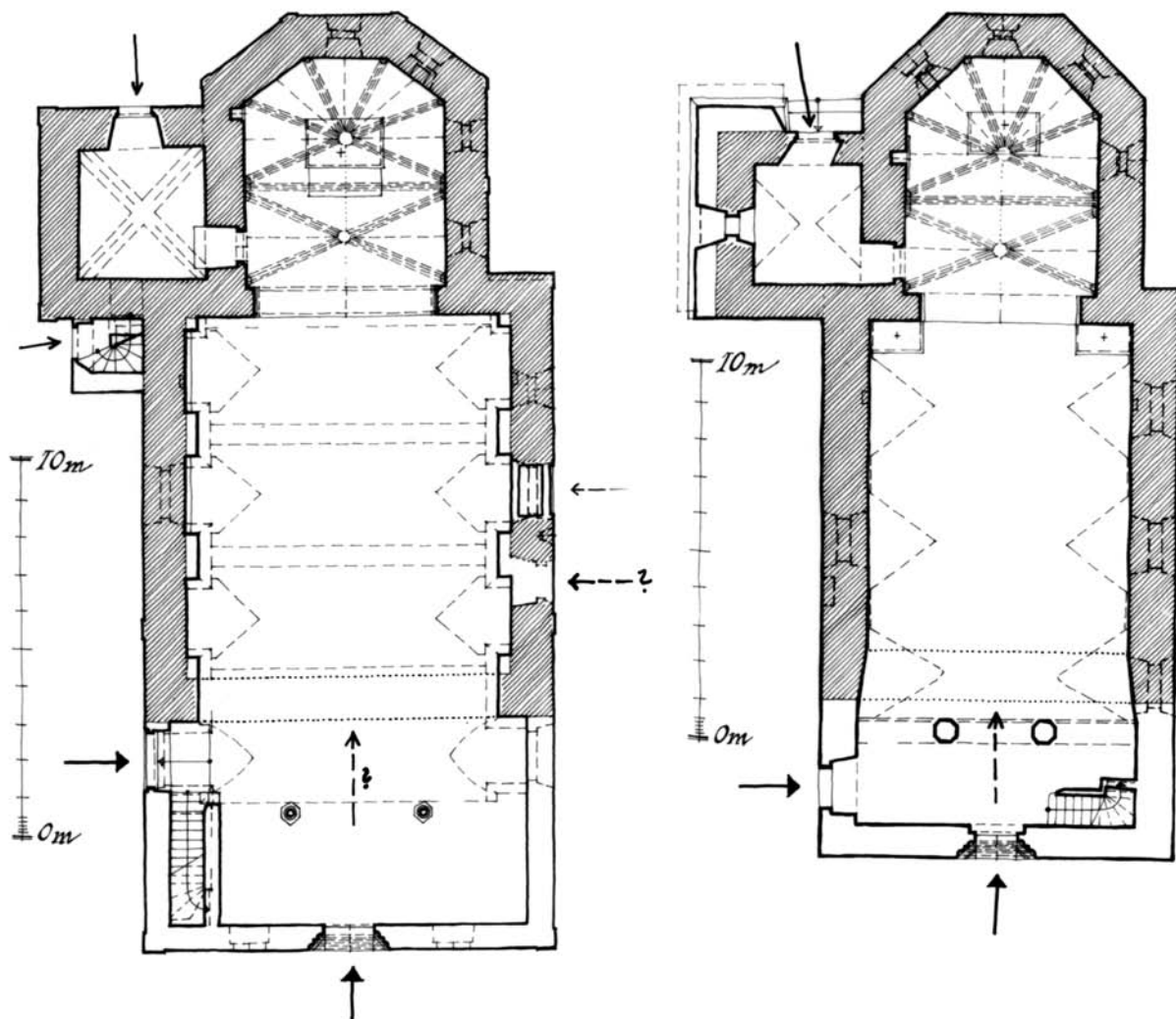
Stavební dějiny kostela Zvěstování Panny Marie, jinak *U Svatých*, na Dolejším předměstí v Domažlicích

(obr. 19), jenž společně se sousední svatojakubskou svatyní předrománského původu (prodána v roce 1788 a zbořena) patřil ve vrcholném středověku k farnosti s názvem *Swatost ante Tust (S. Marie in suburbio Tustensi)*,³² nejsou

31 LÍBAL, D., cit. 21, s. 205.

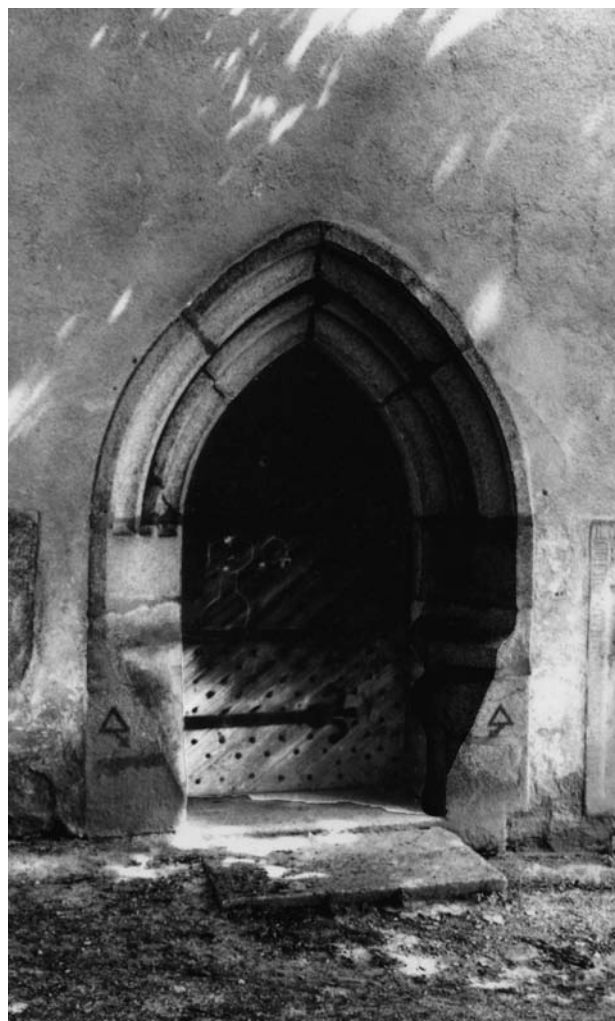
32 Patronát nad kostelem sv. Jakuba Apoštola v Domažlicích je historicky doložen v roce 1265 ve prospěch ostrovského kláštera benediktinů, jenž počátky svého nároku na tuto svatyni odvozoval od knížecího daru v 2. třetině 11. století. Na konci 14. století a v době předhusitské, často ve stejném roce nebo dokonce současně s ostrovským opatem, měl zde patronát král Václav IV. Patronem mariánského kostela „před Domažlicemi“ byl ostrovský klášter prokazatelně v roce 1376. MUŽÍK, P.: *Historický a správní vývoj města Domažlic do počátku husitské revoluce*, s. 167, 178. Pozůstatky svatojakubského kostela v lokalitě *U Svatých* v Domažlicích, zjištěné archeologicky, uvádějí BRICHÁČEK, P.; METLIČKA, M.: *Domažlická sídelní aglomerace v raném středověku*, s. 264–265, 275.

Obr. 13. Půdorys kostela sv. Víta v Miřkově (vlevo) a kostela sv. Václava v Křakově (oba okr. Domažlice). Plnou šrafovou je vyznačeno zdivo gotické stavební etapy ze 14. století. Zaniklá západní obvodová zeď středověké chrámové lodi je zakreslena tučnou tečkovanou čarou, šipka s čárkovanou čarou zde označuje předpokládanou nebo domnělou (Miřkov) původní polohu gotického portálu. (Zaměření oměrným způsobem, stavebně-historický rozbor a kresba J. Kaigl)

zatím v odborné literatuře uspokojivě vysvětleny a roztrženy. Na své bližší vyhodnocení dosud tak čekají i stavební a restaurátorské práce, prováděné při obnově památky na sklonku 19. a v počátku 20. století.³³ D. Líbal se domníval, že presbyterium, věž a severní obvodová zeď chrámové lodi pocházejí z doby kolem roku 1340, že loď byla zřejmě dodatečně rozšířena jižním směrem někdy v třetí čtvrtině 14. století, a to při snaze sklenout ji na střední podporu složitějším systémem trojprásků, a že současně s tím vznikla i sakristie, umístěná v koutu mezi lodí a presbyteriem na jeho jižní straně.³⁴ Tento názor, i když by mu na první pohled odpovídalo vysunutí lodi o světlé šířce 12,4 m z podélné osy orientované stavby kostela právě na jižní, tedy opačnou stranu, než kde stál kostel sv. Jakuba Apoštola, vyvolává několik pochybností. Předně hranolová věž, jež přiléhá k presbyteriu ze severu, představuje mladší součást gotické svatyně, jak lze soudit podle úseků soklu na průčelí presbyteria a lodi, probíhajícího rovněž přízemím ve věži. Architektonické články užitě na stavbě presbyteria (zejména dvoudílná lomená okna s kružbou trojího druhu – kruh a do něj vepsaný buď šestilist, nebo obrazec složený ze tří sférických trojúhelníků, osazených dostředně a za sebou a členěných uvnitř trojlístkem, trojlíst s charakteristicky protáhlými hrotitými laloky, jenž je vsazen do ostře lomeného obloučku-lancety, zatímco dole jakoby nasedá na trojlístý oblouček; klenební žebra o průřezu otupeného klínu s výžlabkem a okosením po stranách; válcové klenební přípory, vysoké přibližně jeden metr, opatřené hlavicí a konzolou s výrazně tvarovanými římsami) povšechně mohou sice nasvědčovat dílu z doby kolem roku 1340, ale je-li tomu tak, zrcadlí se v nich práce gotického mistra, jenž byl schopen řídit se v místních podmínkách slohově pokročilými uměleckými podněty. Pokud by severní zeď lodi měla být současná s presbyteriem, pak by zde v závislosti na úzkých lomených oknech bez kružeb, jimiž je tato zeď opatřena, přicházela do úvahy domněnka o vědomém uplatnění historismu při návratu po časové ose v dějinách domácí architektury až o jedno století zpět, snad s ohledem na protilehlou svatojakubskou svatyni, bezpochyby požívající již v 14. století velké úcty pro své mimořádné stáří. Nelze však vyloučit ani jiné příčiny uvedeného slohového nesouladu, jako je třeba přizpůsobení velikosti a typu oken funkci vnitřního prostoru při odlišných povětrnostních podmínkách na severní straně, popřípadě přežívání staršího gotického tvarosloví v tvorbě jiného kameníka, jemuž byly svěřovány po řemeslné stránce méně náročné pracovní úkoly.

Poloha hned vedle farního kostela sv. Jakuba Apoštola se hřbitovem³⁵ mohla ovlivnit i půdorysný a prostorový rozvrh mladší chrámové stavby. Nepřekvapilo by, kdyby asymetrické umístění její lodi vůči presbyteriu bylo předurčeno zájmem na lepších provozních podmínkách na pozemku mezi oběma kostely (kam míří jeden ze dvou gotických vstupních portálů mariánské svatyně) a kdyby opěráky zesilující jižní obvodové zdivo této lodi souvislely především s jeho vlastní stabilitou ve svahu, jenž byl podél jižního průčelí kostela kdysi zřejmě prudší, než je dnes. Důkazy o provedeném sklenutí lodi kostela Zvěstování Panny Marie *U Svatých* v Domažlicích na střední podporu scházejí.

Obr. 14. Miřkov, kostel sv. Víta. Západní vstupní portál. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Gryc, 1976)

Při obnově kostela *U Svatých* v Domažlicích v období let 1906–1914 se nesměly měnit původní gotické architektonické články, zejména sokly, římsy, okenní kružby v presbyteriu a portály. Naproti tomu bylo dovoleno otlouci staré vnější omítky. Obnažené lomové zdivo, zpevněné na nárožích kvádry, bylo následně vyspárováno.³⁶ Na takto dodnes upravených průčelích stavby nejsou vidět žádné známky jejího vývoje v několika prokazatelně různých gotických etapách, oddělených

33 Jejich stručný přehled podává HANA, J. O.: *Kostely „u Svatých“*, zejména s. 44–53.

34 LÍBAL, D., cit. 11, s. 279. Domněnku o sklenutí lodi mariánského kostela *U Svatých* v Domažlicích na střední podporu uvedli do odborné literatury VANĚK, F.; HOSTAŠ, K.: *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém*, 17. díl, s. 52.

35 K existenci středověkého hřbitova u kostela sv. Jakuba Apoštola v Domažlicích *U Svatých* viz např. LC, IV, s. 138.

36 HANA, J. O., c. d., s. 48a–49a, s. 52. Viz též Národní archiv, Praha, fond PÚ/R, Centrální komise pro výzkum a zachování uměleckých a historických památek, kart. č. 14, spisy zejména z roku 1906 (č. 1856) a 1908 (č. 4188).

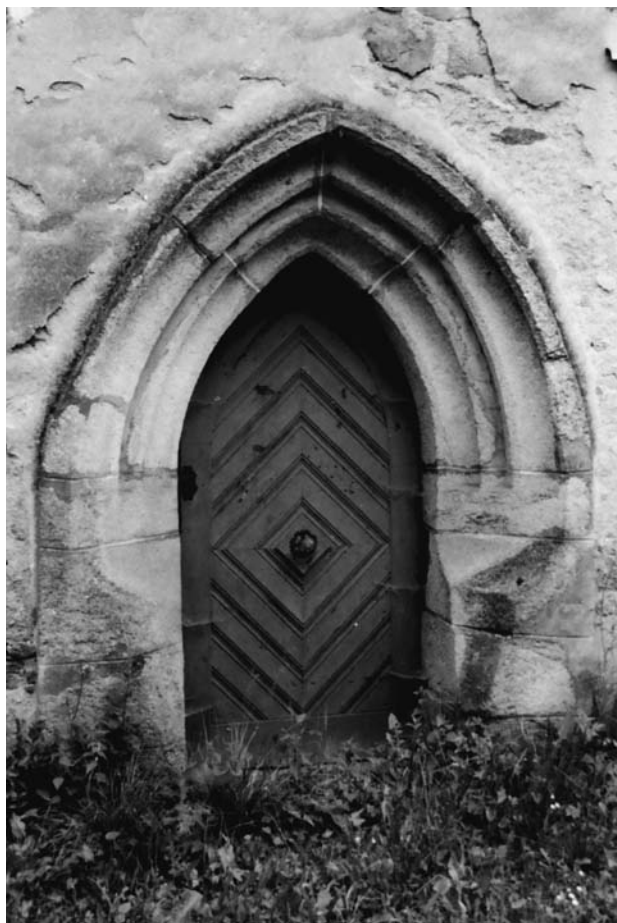

Obr. 15. Miřkov, kostel sv. Víta. Pohled v půdním prostoru nad lodí na torzo západní obvodové zdi při jihozápadním nároží středověké lodí. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Gryc, 1993)

navzájem dlouhými časovými úseky. V ose západního průčelí se nalézá vstupní portál zkoumaného typu (obr. 20). Po výtvarné stránce má blízko k západnímu portálu kostela v Racově z doby kolem roku 1310 nebo krátce poté. Liší se od něj většími rozměry, rozložitějšími proporcemi a ostřejším úhlem v hrotitém oblouku nadpraží. Rozdíly v kamenické práci lze postihnout pouze v podrobnostech. Šikmá portálová ostění a lomený oblouk jsou v Domažlicích projmuty dvojicí souběžně vedených mělkých výžlabků, malým pravouhlým zářezem mezi nimi a kromě toho ještě úzkou stezkou, otupující (zpevňující) hranu výžlabku na vnitřní straně průchodu portálem. Trojúhelníková přechodová plocha sklopená směrem k pravouhlému nároží v patě portálu, tak jak ji známe z Racova, v případě domažlického portálu neexistuje, neboť ten má nízký, dvakrát půdorysně zalomený hladký sokl.

Pozoruhodné je srovnání západního portálu kostelů v Racově a *U Svatých* v Domažlicích se severním vstupním portálem do lodí farního kostela ve Velharticích a s portálem, jímž se vcházelo zvenčí na jižní straně do chóru klášterního kostela dominikánek u sv. Anny na Starém Městě pražském (obr. 21). V Racově a Velharticích

jde o takřka úplnou shodu ve způsobu, jakož i rozměrech profilace; rozdíl spočívá toliko v plasticitě a délce vrypu ukončujícího svislý pravouhlý zářez dole v šikmé přechodové ploše v patě portálu. Vztah příbuznosti tvarů mezi domažlickým a uvedeným pražským portálem není tak výrazný; kromě obdobné ušlechtilosti v proporcích vyjadřuje ho však přesvědčivě stejný typ členění portálového ostění a nadpraží. V Praze u dominikánek dochovala se tvarově rozvinutější obměna typu: ve dvojici souběžných výžlabků, oddělených navzájem drobným pravouhlým zářezem, dosahuje ten vnější větší šířky a hloubky, což je známka dobového perspektivismu v architektuře, jedna z hran zářezu je zkrácena a otupena úzkou stezkou, na vnitřní straně průchodu portálem kameník obohatil svoji práci o další, mírně pootočenou stezku a malý, v pořadí již třetí a nejmenší výžlabek. V místě přechodu mezi krajním vnitřním výžlabkem a nárožím hladkého, dvakrát půdorysně zalomeného soklu vystupuje ze sklopené plochy trnože střechovitý útvar. Tento ukončující prvek byl oblíben a hojně používán v pozdně gotické architektuře v druhé polovině 15. a na počátku 16. století. Jeho uplatnění na stavbě klášterního kostela dominikánek v Praze na Starém Městě, zahájené v době asi krátce po

Obr. 16. Křakov, kostel sv. Václava. Západní vstupní portál. (Foto-archiv Národního památkového ústavu, ú. p., foto V. Uher, 1981)

roce 1313, ale dokončené až někdy v sedmdesátých letech 14. století,³⁷ bylo by velmi rané.³⁸ Jinak pokud jde o celek, jižní portál do svatoanenského chóru, dnes zadržný a poškozený, nalézající se naproti portálu, jenž spojuje uvnitř kostela chór s někdejšími klášterními ambitem, lze považovat s velkou jistotou za původní součást vrcholně gotického díla. Svým členěním slohově odpovídá kamenické práci, jež byla použita pro ostění a oblouky vysokých oken nejen chóru, ale i jižního průčelí chrámové lodi a ve které se opět opakuje základní tvar složený ze dvou výžlabků různé velikosti, pravoúhlého zářezu mezi nimi a dělicích stezek.

Praha za vlády Karla IV. a Václava IV. zažila velký rozmach cihelného stavitelství. Cihle byla tehdy při tom přisouzena nejen úloha prostého zdicího materiálu, ale i významná role výtvarná.³⁹ Vedle barevnosti rezného cihelného zdiva na vnějším plášti a štítech budov se projevovala prováděním architektonických článků, jako třeba okenních špalet a portálových ostění nebo arkád, z cihelných tvarovek. Zcela běžně se používaly jednoduché tvarovky s jedním výžlabeným rohem. Při technických a skladebných možnostech cihelného zdiva to znamenalo hojný výskyt architektonického členění, založeného na střídání souběžných výžlabků a pravoúhlých ústupků. V Praze je to dobře vidět, třebaže v daleko menší intenzitě než na památkách gotické cihelné architektury ve

Slezsku (Vratislav, výše zmíněný kostel sv. Alžběty; Lehnice, kostel sv. Petra a Pavla, pilíře mezi hlavní lodí a bočními loděmi, přibližně dvacátá až třicátá léta 14. století;⁴⁰ a četné jiné). Uvést lze například nevelké gotické okno do severního dvora ve druhém patře domu *U (zlatého) Melounu* (čp. 432/I) v Michalské ulici (obr. 22) nebo několik částečně odhalených oken jihozápadního gotického průčelí domu s ohradní zdí (později farní školy čp. 788/I) u kostela sv. Haštala. Teprve nedávno byl blíže popsán a vyhodnocen kdysi honosný dům v někdejší Zlatnické ulici na Starém Městě pražském, jenž byl postaven z cihel v roce 1352 nebo 1353 a jehož pozůstatky tvoří dnes součást dvojdomu čp. 150/I a 151/I v Karlově ulici.⁴¹ Tento dům obsahoval v prvním patře směrem do dvora obytnou světnici se srubem, prosvětlenou na jižní straně pomocí pětidílné sestavy lomených oken. Okna byla umístěna ve dvou řadách nad sebou, přičemž zedníci zde použili cihelných tvarovek s jedním vyžlabeným rohem s cílem proclenit okenní špalety včetně lomených oblouků dvěma souběžnými výžlabky a pravoúhlým ústupkem mezi nimi.

V uváděných souvislostech je nepochybné, že uplatnění stejného typu profilace kameníkem pro portál na stavbě klášterního kostela dominikánek u sv. Anny, zvláště když se na ní pracovalo s opukou a cihlami jako dvěma hlavními zdicími materiály současně, a na dalších stavebních podnicích v Praze v 14. a na počátku 15. století (dům čp. 510/1 v Havelské ulici, arkáda podloubí; dnešní Staroměstská radnice, arkáda podloubí na šířku domu *Mikše kožešníka*; dům *U Melounu*, velká pravoúhlá okna s dělicím křížem – torza v prvním patře východního průčelí do severního dvora; a jiné) nelze chápat toliko z hlediska uměleckohistorického. V úvahu zde přicházejí další otázky, jichž se odborná literatura zpravidla dotýká zatím jen okrajově. Přistupovalo se, kdy a za jakých podmínek, k přenosu (přepisu) tvarů rozšířených ve středověkém cihelném stavitelství do kamenické práce uvnitř jednoho stavebního díla na různých jeho částech nebo mezi různými stavbami? Mohla hromadná výroba cihelných tvarovek ovlivnit případ od případu pojetí některých vrcholně gotických článků architektury na stavbách zděných z kamene v českých zemích (Karlštejn – Velká věž nebo někdejší kanovnický dům, Pražský hrad – takzvané Karlovo křídlo Starého paláce, vesměs špalety oken členěné dvěma souběžnými výžlabky a pravoúhlým zářezem mezi

37 VLČEK, P. (ed.): *Umělecké památky Prahy, Staré Město – Josefov*, s. 55–56 (heslo *Kostel sv. Anny*, zpracovali BENEŠOVSKÁ, K.; VŠETEČKOVÁ, Z.; DRAGON, Z.). MUK, J.: *Kostel sv. Anny, Staré Město – Praha I*, s. 10–11. DOBRÝ, J.: *Praha – Staré Město, Bývalý kostel sv. Anny* [online].

38 Převážná část portálu byla zhotovena z opuky. Celá levá stojka a kus soklu v patě jeho pravé stojky však vykazují stopy mladších úprav, popřípadě výměn, včetně použití jiného kamene – pískovce.

39 Na příkladech staroměstských domů doložil tento jev LÍBAL, D.: *Architektura*, s. 314–335.

40 KUTZNER, M.: *Kościoty bazylikowe w miastach śląskich XIV wieku*, s. 276, 288.

41 HAUSEROVÁ, M.; RYKL, M.: *Dům čp. 150–151 na Starém Městě pražském*, s. 57–71.

Obr. 17. Mělník, kostel sv. Víta. Pohled do kleneb presbyteria. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. p., foto V. Uher, 1981)

nimi;⁴² Tachov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, nároží mezilodních pilířů a arkád – vryp ukončující střední pravouhlý zářez dole ve sklopené přechodové ploše sahá zde až k pravouhlému nároží, u nichž se až dosud žádný vztah k cihelnému stavitelství nepředpokládal? Je možné, aby kamenická práce na obou přízedních svazkových pilířích pod triumfálním obloukem bývalého klášterního kostela cisterciáků ve Zlaté Koruně, jež se vyznačuje dvojicí širokých výžlabků oddělených navzájem výrazným pravouhlým zářezem (ústupkem), byla projevem nejen výsostně uměleckého záměru, ale i vědomým ohlasem způsobů členění cihelných staveb cisterciáckého řádu nebo jiných stavebníků na sklonku 13. a v první polovině 14. století? Skýtají cizí mladší příklady (Dolní Bavorsko, Obertrennbach, poblíž Landshutu, kostel sv. Víta, jižní vstupní portál, asi kolem roku 1500)⁴³ oporu pro rozvíjení úvah o vztahu podřízenosti výtvarného projevu některých staveb zděných z kamene významným cihelným stavbám, a to zpětně nejen pro starší gotické, ale i pozdně románské období a v různých oblastech nezávisle na sobě?

Ve vztahu ke klášternímu kostelu ve Zlaté Koruně lze připustit názor, že profilace pilířů pod triumfálním obloukem a z hlediska výtvarného příbuzných pilířů a arkád mezi hlavní lodí a bočními loděmi chrámového trojlodí (úprava prostřednictvím rovných ploch, ústupků, mělkých, ale širokých výžlabků a dále ostrými dělicími

hranami, předstupujícími do volného prostoru) vyplynula převážně z uměleckých pohnutek, odehrávajících se na širším pozadí vývoje středoevropské architektury v poslední třetině 13. a v prvních desetiletích 14. století.⁴⁴ Naproti tomu členění svislého a klenutého zdiva spočívající v kombinaci souběžných výžlabků s pravouhlými ústupky, tak jak je lze spatřit na čtveřici mezilodních pilířů a na arkádách v úseku mezi velkou a malou příčnou lodí (obr. 23) nebo na ostění některých oken ve východní části klášterního kostela augustiniánů, kdysi cisterciáků na Starém Brně přibližně z druhé čtvrtiny 14. století,⁴⁵ souvisí bezpochyby a především – podobně jako u soudobých chrámových staveb slezských – se skutečností, že jde o zdivo z cihel a cihelných tvarovek.

Jak již bylo výše uvedeno, v pojednání kleneb presbyteria v Meclově a Blížejově, ve Vícově, v modifikované

42 MENCLOVÁ, D.: *České hrady*, 2. díl, s. 62. LÍBAL, D.: *Stavební vývoj Starého paláce Pražského hradu do husitských válek do úrovně Vladislavského sálu*, str. 72, obr. 8.

43 KARLINGER, H.: *Die Kunstdenkmäler von Bayern*, Bd. 8, s. 157–158.

44 KUTHAN, J., c. d., s. 296–309. V širších souvislostech viz též např. *Europäische Kunst um 1300*, s. 11–18. PRIX, D.: *Mnohotvárnost raně gotického stavitelství (1233–1310)*, s. 94.

45 SAMEK, B.: *Umělecké památky Moravy a Slezska*, 1. díl, s. 185.

Obr. 18. Křakov, kostel sv. Václava. Pohled do presbyteria. (Foto-archív Národního památkového ústavu, ú. p., foto V. Uher, 1981)

podobě též v Miřkově, kamenickou prací vystupují do popředí ve významu dlíhého slohového znaku výběhy klenebních žeber na rozhraní křížové klenby a paprscité klenby závěru, jež jsou charakteristicky upraveny jako tři samostatné pruty klínového průřezu, umístěné těsně vedle sebe a navazující vespod na stěnu bez konzoly prostřednictvím jednoduše zešíkmených patek. Vzniká tak potrojná srostlice, kde se výžlabky nebo šikmé plochy, jde-li o žebro klínového tvaru bez výžlabení po stranách, střídají s předstupujícími čely žeber a ostrými zářezy ve styku sousedních žeber, která má po výtvarné stránce blízko k architektonickému členění ostění portálu pomocí výžlabků a pravoúhlých zářezů, popřípadě stezek mezi nimi. Pro srovnání ve vrcholné gotické architektuře staveb vyššího řádu v českých zemích lze poukázat například na výběhy klenebních žeber obdobného typu na bočních stěnách trojlodí kostela sv. Jakuba v Kutné Hoře, zde však v daleko náročnějším provedení potrojných klenebních výběhů žeber hruškového průřezu s podložkami, jejichž vznik byl naposled časově zařazen, při vědomí četných souvislostí výstavby tohoto kostela pod vlivem cisterciáckého kláštera v Sedlci, do třetí čtvrtiny 14. století.⁴⁶ Obdobně se sluší připomenout potrojný výběhy klenebních žeber v bočních lodích kostela sv. Jiljí v Nymburce (což je gotická stavba, kde bylo použito cihelného

zdiva), jež pocházejí přibližně z padesátých až šedesátých let 14. století.⁴⁷

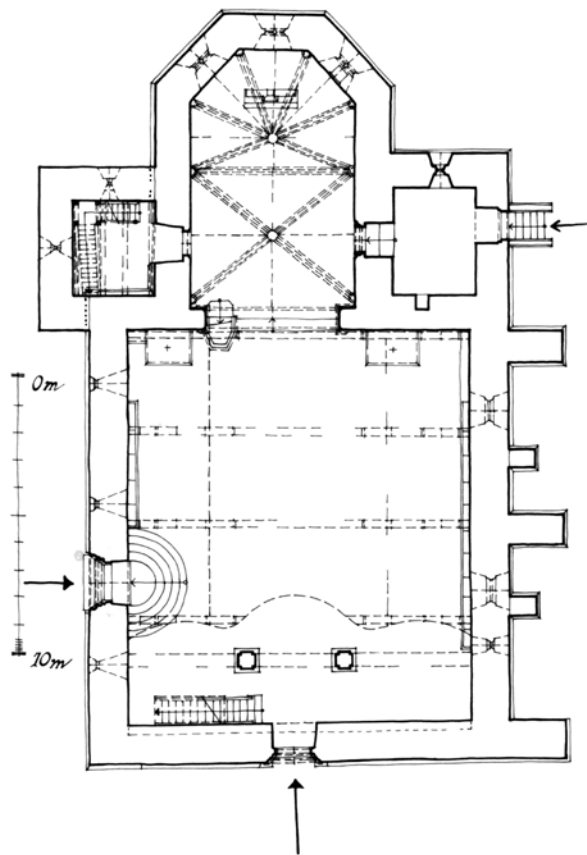
Snad to byly výsledky z četných průzkumů středověké domovní zástavby a vrcholně gotické architektury v Praze a blíže nevyjádřené poznatky o vývoji gotického slohu, jež přivedly D. Líbala k domněnce, že portály zkoumaného typu na stavbách některých kostelů v horšovském arcijáhensství vznikaly dodatečně, až v druhé polovině 14. století. Zda při tom D. Líbal bral v úvahu i portálek z presbyteria do sakristie kostela Narození sv. Jana Křtitele v Kostelci (u Kladruhu), není známo. V tomto případě jde totiž o pozůstatky portálového ostění – bezpochyby původní součásti výtvarně i prostorově ušlechtilé a kladrubským klášterem přímo zprostředkované architektury oltářního prostoru z doby kolem roku 1356 –,⁴⁸ jež je opatřeno dvěma souběžnými výžlabky oddělenými navzájem plochou stezkou. Portálek do sakristie v Kostelci je tedy zhruba o padesát let mladší než západní portál chrámové lodi v Racově. Podle ostatních článků gotické architektury, jako jsou klenební patky nebo výběhy a žebra, triumfální

46 BERÁNEK, J.: *Stavební proměny arciděkanského kostela sv. Jakuba v Kutné Hoře*, zejména s. 20–23.

47 DENKSTEIN, V.: *Děkanský kostel sv. Jiljí v Nymburce*, s. 1–21.

48 Podle dobového nápisu v latině, jenž je vytesán do kamenného nástavce (nápisové desky) sanktuaria v presbyteriu kostela.

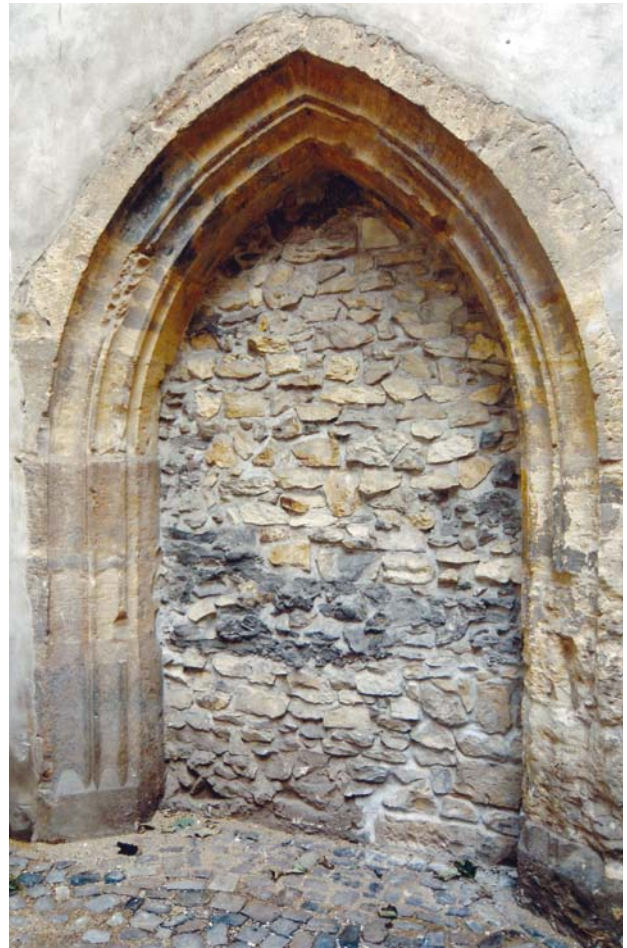
Obr. 19. Domažlice, kostel Zvěstování Panny Marie (U Svatých). Půdorys. (Zaměření oměrným způsobem a kresba J. Kaigl)

Obr. 20. Domažlice, kostel Zvěstování Panny Marie (U Svatých). Západní vstupní portál. (Foto J. Kaigl, 2007)

Obr. 21. Praha – Staré Město, bývalý klášterní kostel dominikánek u sv. Anny. Jižní portál do chóru. (Foto J. Kaigl, 2009)

oblouk, okenní kružby nebo i portál jiného typu, pokud existují, a při dostupném poznání dějin každé památky samostatně a současně v regionálních, popřípadě vzájemných a širších souvislostech se zdá, že to jsou právě kostely v Racově a Kostelci (u Kladrub), jejichž gotickými stavebními etapami lze na pomyslné časové ose od roku 1310 do roku 1356 přibližně ohraničit dobu, ze kdy nejspíš pocházejí i gotické vstupní portály, popřípadě jejich dochované původní kusy v Meclově, Miřkově, Křakově a Blížejevě, snad i západní portál kostela *U Svatých* v Domažlicích.

Ve prospěch takového časového zařazení v oblasti bývalého horšovského arcijáhensví mohou po architektonické stránce, i když jen dílčím způsobem a nepřímou, spolupůsobit některé poznatky z výzkumu kostela sv. Jakuba Většího ve Staňkově (Vsi). V roce 1271 přešel Staňkov, kudy kdysi jako tržním místem a posléze městečkem procházela dálková, takzvaná Řezenská cesta, do majetku kláštera premonstrátek v Chotěšově. Součástí klášterního panství zůstal až do doby husitské. Existence zdejší svatojakubské svatyně je historicky prokázána od roku 1272.⁴⁹ Ze středověké chrámové stavby, jejíž hlavní portál byl umístěn buď v západním průčelí, anebo v poloze jednoduchého pravoúhlého vstupu na severní straně lodi dnešního kostela,⁵⁰ zůstalo zachováno presbyterium bez

opěráků, sklenuté křížovou žebrovou klenbou a žebrovou klenbou paprscitou v trojbokém závěru, podélné úseky obvodového zdiva lodi a hranolová věž o čtyřech patrech, jež se tyčí nad sakristií v přízemí na severní straně presbyteria. Čtvrté patro věže tvořila zvonice s náležitě upravenými, dnes v různém rozsahu zazděnými gotickými okny: nejspíš všechna tři okna směřující do volného prostoru byla větší – podvojná, zatímco okno osazené v úrovni nad střechou presbyteria je prosté a vyznačuje se lomeným obloukem, vytesaným z jednoho kamenného kusu (desky).⁵¹ V připojení východní a západní obvodové zdi věže

49 PELANT, J.: *Města a městečka Západočeského kraje*, s. 256.

50 V roce 1989, při povrchovém průzkumu podélných zdí středověké části lodi o rozměrech uvnitř 9,3 × přibližně 14,6 m (loď byla dodatečně prodloužena západním směrem o téměř 6,5 m asi v době barokní, kolem roku 1738?), provedených z lomového kamene na tloušťku 1,1 m, tehdy zvenčí obnažených až na rezné zdivo, byla vidět torza obou jejích západních nároží z kvádrů a nahrubo přitesaných kamenů, jakož i obrysy dvou velkých gotických, dodatečně zazděných oken na jižním průčelí. Existenci hlavního vstupu na jižní straně lodi zčásti dochovaného středověkého kostela lze vyloučit.

51 Viz též snímky ve fotoarchivu Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, inv. č. 205616–7.

Obr. 22. Praha – Staré Město, Michalská ulice, dům čp. 432/I U (zlatého) Melounu. Severní průčelí v severním dvoře – druhé patro, odhalené gotické okno. (Foto Z. Blažek, 2007)

k severní, ještě neomítnuté zdi presbyteria a k severovýchodnímu nároží lodi kostela svislou spárou, jak je to vidět ve věži, v jejím prvním i druhém patře, odráží se skutečnost, že věž je oproti presbyteriu mladším stavebním útvarem. Z dendrochronologického rozboru dřevěných konstrukcí zabudovaných od počátku do zdiva věže (fošna osazená pod zhlaví stropních trámů, fošny v okenních překladech) pak vysvítá, že věž byla vybudována nebo stavebně dokončena nejspíš v době kolem roku 1352.⁵² S odhadem D. Líbala, že existující stavba farního kostela ve Staňkově pochází z první čtvrtiny 14. století, lze, pokud jde o presbyterium a středověkou část chrámové lodi, souhlasit do té míry, v jaké postrádáme oporu pro její poněkud pozdější datování až do třicátých nebo čtyřicátých let 14. století.

Ve skromném souboru dochovaných článků gotické architektury kostela ve Staňkově jsou to především výběhy klenebních žebér na rozhraní křížové a paprscité klenby v presbyteriu, jimiž může být nasměrováno další hodnocení stavby. Přestože jejich původní tvar vzal za své při některé z pozdějších úprav interiéru, je zjevné, že se kdysi jednalo o dvě poměrně vysoké potrojně soustavy prutů, jakoby náběžných štítků na způsob hranolu (?), osazených ve zdivu samostatně těsně vedle sebe (obr. 24).

Obr. 23. Brno – Staré Brno, klášter augustiniánů, kdysi cisterciáček, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Jeden ze dvou svazkových pilířů, jež oddělují hlavní a jižní boční chrámový prostor v úseku mezi velkou a malou příčnou lodí. Pohled v bočním prostoru na výběhy klenutých konstrukcí. (Foto J. Kaigl, 2010)

Klenební žebra svým průřezem otupeného, oboustranně vyžlabeného klínu na výběhy plynule nenavazovala, což byl snad i výtvarný záměr, jsou-li některá žebra v části společné s jejich výběhy vytesána z jednoho kusu kamene. Podle skladby klenebních výběhů a stop po původní kamenické práci na nich nelze vyloučit ani možnost, že každý klenební výběh byl ještě opatřen nahoře vlastní římsičkou a konzolkou vespod.

Přes tušení odchylek v podrobnostech architektonického pojetí potrojných klenebních výběhů ve Staňkově naskýtá se při studiu středověkých vesnických kostelů v horšovském arcijáhensství jejich srovnání. Předně je třeba poukázat na robustní potrojně klenební výběhy, asi vždy bez konzol, v presbyteriu kostela ve Starém Sedle nedaleko Kladruhu přibližně z doby kolem roku 1300. Jak již bylo výše zmíněno, tehdejší etapa chrámové stavby ve Starém Sedle, podobně jako v nedaleké Prostiboří

52 KYNCL, T.: *Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků věže kostela sv. Jakuba Většího ve Staňkově (okr. Domažlice)*, tab. 1. – Přitom by se jednalo současně o použití dřeva z jedle a borovice skácených dříve (1338/1339) a prvku ze starší tesařské konstrukce (dub, 1297/1298).

a v Semněvicích na Horšovskotýnsku, dokládá s velkou pravděpodobností existenci jednoho ze soudobých dílenských okruhů kladrubského kláštera, na který byla napažena rovněž stavba kostelíka v Racově v době asi kolem roku 1310 nebo krátce poté. Pro další srovnání nabízejí se slohově vytříbené – subtilnější a patrně i poněkud mladší potrojně klenební výběhy na rozhraní křížové a paprscité klenby chrámových presbyterií v Meclově a Blížejevě, tedy u gotických staveb, jež podle předpokladu vznikly jako dílo jedné stavební skupiny na pozadí dosahu uměleckého vlivu zprostředkovaného opět kladrubským klášterem někdy v první polovině 14. století.

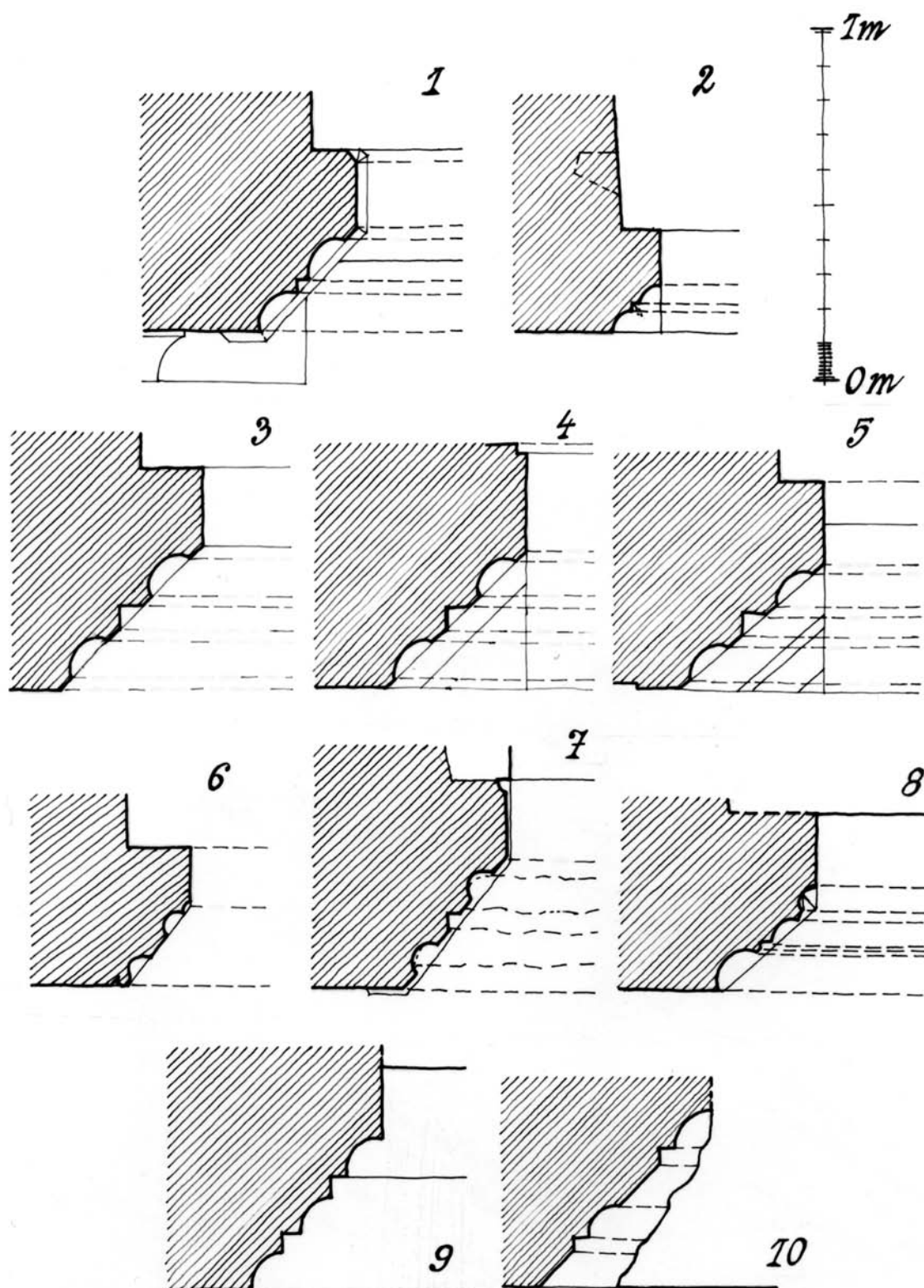
V navozené hypotéze o stavbách nebo stavebních úpravách některých vesnických kostelů v horšovském arcijáhenství v první polovině 14. století pod vlivem kláštera v Kladrubech, na jím držném pozemkovém majetku i mimo něj, hraje v širších historických souvislostech významnou úlohu zjištěná shoda v typu, blízká příbuznost kamenické práce a stejná poloha gotického vstupního portálu do lodi kostelů v Racově a Meclově. Současně přicházejí v úvahu poznatky o základním půdorysném a prostorovém uspořádání vesnických chrámových staveb. Pro správný obvod horšovského arcijáhenství nejpозději v druhé polovině 14. století platí, že mezi nimi početně převládaly velkou většinou jednodlní podélné svatyně s pětiboce ukončeným gotickým presbyteriem buďto s opěráky, nebo bez nich, jež bylo opatřeno křížovou a v závěru paprscitou žebrovou klenbou. Polygonální presbyterium s opěrnými pilíři mají zejména svatyně vybudované nebo přestavěné v druhé třetině, popřípadě v druhé polovině 14. století a tvořící pozoruhodný, po výtvarné stránce do jisté míry ucelený soubor památek vrcholné gotické architektury (Úboč, Horšov, Hora Svatého Václava, Bukovec, Újezd Svatého Kříže, Hradec, Kostelec u Kladrub).⁵³ Jejich gotický hlavní vstupní portál se nalézá – s výjimkou Úboče, kde zůstal funkční starší vstup v přízemí západní věže –, na boční straně lodi kostela, protilehlé k poloze sakristie připojené k presbyteriu. Pětiboce uzavřená presbyteria bez opěráků jsou v uvedeném souboru rovněž zastoupena, ale v daleko menším počtu (Třebnice, Stanětice), přičemž s hlavním chrámovým vstupem se počítalo opět na boku lodi. Naproti tomu v poněkud starší časové vrstvě, povšechně v první třetině až polovině 14. století, uplatňovala se taková presbyteria velmi často a byla doprovázena, a to zřejmě daleko hojněji, než lze prokázat dnes v přímém průzkumu jednotlivých památek, vstupním portálem osazeným v západním průčelí svatyně, asi vždy v její podélné ose. Tak tomu bylo podle předpokladu u skupiny kostelů ve Starém Sedle, Semněvicích a Prostiboři. Tak je tomu v racovském a meclovském kostele, jakož i v kostele *U Svatých* v Domažlicích (zde ovšem zároveň s druhým gotickým vstupem na severní straně chrámové lodi, jejíž stavební dějiny nejsou zatím dostatečně objasněny). Obdobně umístěný vstupní portál měl ve středověku farní kostel snad v Miřkově a Blížejevě, bezpochyby pak v Křakově; ve všech třech těchto případech jednalo se kdysi určité nebo s velkou pravděpodobností o portál zkoumaného typu. V presbyteriu kostela v Miřkově lze kromě toho vidět potrojně výběhy klenebních žebér upravené srovnatelným způsobem, jaký známe například z Meclova nebo Blížejova.

Obr. 24. Staňkov (okr. Domažlice), kostel sv. Jakuba Většího. Pohled do severozápadní části kleneb v presbyteriu s potrojným výběhem klenebních žebér na rozhraní křížové klenby a klenby paprscité. (Foto J. Kaigl, 2008)

Souhrnně na závěr vyjádřeno, použití techniky svislého i klenutého zdiva z lomového kamene a žuly, ojedinele pískovce jako stavebního materiálu, z něhož kameníci vytesali architektonické články a kvádry pro zděná nároží, odpovídalo na pojednáváných chrámových stavbách především místním podmínkám a běžně rozšířeným stavebním zvyklostem. V rozvrhu a architektonickém projevu těchto staveb jeví se gotický portál, jehož šikmá ostění včetně lomeného oblouku jsou členěna dvojicí souběžně umístěných výžlabků a pravouhlým zářezem mezi nimi, jako podstatný znak příbuznosti kamenické práce (obr. 25). Z jeho uplatnění na stavbě kostela v Racově, již lze důvodně považovat za dílčí doklad existence jednoho z dílenských okruhů kláštera v Kladrubech na přelomu 13. a 14. století, a farního kostela ve starobylé kladrubské klášterní vsi Meclově vysvítá, že se jednalo o vztah příbuznosti těsnější, než jaký by se odehrál toliko při izolovaném vzniku díla na stejném stupni slohového vývoje a ve stejném období. Z povahy věci zde vystupuje do popředí úloha kladrubského kláštera jako významného regionálního ohniska stavebního

53 KAIGL, J., cit. 14.

Obr. 25. Typ profilace portálového ostění vyznačující se dvojicí výžlabků a pravouhlým zářezem mezi nimi, popřípadě opatřené ještě dělicími stezkami (1. Domažlice – U Svatých, kostel Zvěstování Panny Marie, západní portál; 2. Racov, kostel sv. Martina, západní portál; 3. Meclov, kostel sv. Michaela Archanděla, západní portál; 4. Mirkov, kostel sv. Víta, západní portál; 5. Křakov, kostel sv. Václava, západní portál; 7. Blížejov, kostel sv. Martina, portál v jižní kapli – předsíni). Slohově a umělecky pokročilejší tvarová obměna tohoto typu (8. Praha – Staré Město, bývalý klášterní kostel dominikánek u sv. Anny, jižní portál do chóru) a příklad příbuzné kamenické práce na ostění portálu (6. Kostelec – u Kladrub, kostel Narození sv. Jana Křtitele, portál z presbyteria do sakristie). Obdobné členění okenních špalet v provedení z cihel a cihelných tvarovek (9. Praha – Staré Město, úsek dnešní ohradní zdi zahrady u domu čp. 788/I poblíž kostela sv. Haštala; 10. průřez jihozápadního průčelí téhož domu s několika částečně odhalenými okny jeho vrcholně gotické stavební etapy). (Zaměření oměrným způsobem a kresba J. Kaigl)

a uměleckého. Dosavadní poznatky o výtvarném dění v kladrubském klášteře v první polovině 14. století, jakož i o dosahu působení vlivu jím vyzařovaného do bližšího i vzdálenějšího okolí jsou pouhým odleskem někdejší bohatosti. Jak se zdá, jedna z dalších, třebaže jen kuse a hypoteticky rozlišitelných známek přítomnosti tohoto vlivu (způsoby jeho přenosu lze dnes asi již sotva prokázat a plně rozpoznat) je částečně zachycena – na různém stupni intenzity a pravděpodobnosti v závislosti na nestejném zastoupení dochovaných článků gotické architektury srovnatelné vypovídací hodnoty a písemných zpráv o historickém kontextu majetkoprávním a církevní správy – v gotické architektuře několika středověkých kostelů v bývalém horšovském arcijáhensství v první polovině 14. století (Racov, Meclov, dále Blížejev, Křakov, Miřkov; mariánský kostel *U Svatých* v Domažlicích). – Pokud jde o západní portál kostela *U Svatých* v Domažlicích, lze připustit i možnost jeho provedení poněkud později, po polovině 14. století, inspirovaném soudobým architektonickým děním v Praze nezávisle na kladrubském klášteře.

Současně s názorem, že rozšíření typu gotického portálu členěného dvojicí výžlabků a pravouhlým zářezem mezi nimi souviselo v horšovském arcijáhensství s dosahem působení uměleckého vlivu kladrubského kláštera, lze si představit v úvahách odvíjených opačným směrem, od staveb odvozených ke stavbě vyššího řádu, že při přestavbách a úpravách budov kláštera benediktinů v Kladrubech v první polovině 14. století, zejména konventního chrámu Nanebevzetí Panny Marie, bylo použito v rozsahu dnes již neznámém architektonického tvarosloví, jež se odklánělo od výrazné plasticity a tradiční tektoniky architektonických článků katedrální gotiky ve prospěch jednoduše zkosených hladkých ploch, výžlabků a zářezů ve zdivu. V takovém případě by kladrubský klášter mohl kdysi patřit mezi monumentální chrámové stavby ve střední Evropě v době kolem roku 1300 a v první polovině 14. století, vykazující po výtvarné stránce obdobné pojetí s prvky záměrně strohé,

ale opticky působivé gotické kamenické práce,⁵⁴ jak ho známe z klášterního kostela cisterciáků ve Zlaté Koruně a odjinud.

Domněnku D. Líbala o původu architektury presbyteria *U Svatých* v Domažlicích a farních kostelů ve Velharticích a Mlázovech v díle jedné stavební huti v první čtvrtině až polovině 14. století oslabuje vyjádření téhož autora o jejich portálech zkoumaného typu jako mladších stavebních prvcích. V typologické a tvarové příbuznosti několika architektonických článků (válnová přípora, vložená jako přechodový prvek mezi klenební konzolu a výběhy klenebních žeber v polygonálně uzavřeném presbyteriu bez opěráků, portál, jehož ostění včetně lomeného oblouku jsou členěna dvojicí souběžně umístěných výžlabků a pravouhlým zářezem mezi nimi) lze spíše spatřovat provázání takzvané velhartické stavební skupiny a jejího okruhu a gotické stavby mariánského kostela *U Svatých* v Domažlicích nezávisle na sobě na umělecké proudy příbuzného slohového směru v českých zemích v 14. století.

Bezpochyby v přímé inspiraci uměleckými podněty z Prahy za vlády Karla IV. a Václava IV. probíhala výstavba mariánského chrámu v královském městě Tachově v druhé polovině 14. století. Nároží hranolových pilířů v trojlodí tohoto kostela jsou členěna, jak již bylo výše zmíněno, párem výžlabků a pravouhlým zářezem mezi nimi, jež plynule přecházejí do hrotitých arkád. V prostoru bočních lodí vyskytují se původní pětidílné výběhy klenebních žeber o průřezu dvojité výžlabeného otupeného klínu, tvořené výběhem dělicího žebra, dvou diagonálních a dvou přízedních žeber v křížových klenbách řazených za sebou a opatřených vespod toliko drobnými, ostruhovitě dvakrát projmutými patkami.

54 Dosavadní poznatky o stavebních dějinách kláštera v Kladrubech ve vrcholném středověku poukazují na užití prvků cihlářské výroby, ale pouze takových, jako jsou střešní tašky, cihly, dlaždice nebo ozvučnice (NOVÁČEK, K. et al., c. d., str. 91–100).

Prameny

- Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae.* (CDB), I, (ed. FRIEDRICH, Gustav). Praeae, Komise království Českého, 1904–1907.
- Liber secundus confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim nunc prima vice typis editus.* (LC), (ed. TINGL, František A.). Praeae, 1868.
- Libri quinti confirmationum ad beneficia ecclesiastica per archidioecesim Pragensem nunc prima vice in vulgo prolati.* (LC), (ed. TINGL, František A.). Praeae, 1865.
- Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim.* (LC), VII, (ed. EMLER, Josef). Praeae, Spolek historický v Praze, 1886.
- Národní archiv, Praha, fond Památkový úřad/Rakousko, Centrální komise pro výzkum a zachování uměleckých a historických památek, kart. č. 14.
- Registra decimarum papalium.* (RDP), (ed. TOMEK, Václav V.). Praha, Královská česká učená společnost, 1873.

Literatura

- BENEŠOVSKÁ, Klára: Přemyslovské dědictví v dvorské architektuře rané lucemburské doby (1300–1330). In *Velké dějiny země Koruny české, Architektura*. Praha – Litomyšl, Ladislav Horáček – Paseka, 2009, s. 105–124.
- BENEŠOVSKÁ, Klára: Christoph Brachmann, Um 1300, Vorparlerrische Architektur im Elsaß, in Lothringen und Südwestdeutschland. *Umění*. 2010, roč. 58, č. 1, s. 75–79.

- BENEŠOVSKÁ, Klára: Královna Eliška Rejčka a klášter cisterciáček Aula Sanctae Mariae. In *Královský sňatek, Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský ~ 1310*. Praha, Gallery, 2010, s. 495–496.
- BENEŠOVSKÁ, Klára; JEČNÝ, Hubert; STEHLÍKOVÁ, Dana; TRYML, Michal: Nové prameny k dějinám klášterního kostela cisterciáků na Zbraslavi. *Umění*. 1986, roč. 34, č. 5, s. 385–409.
- BERÁNEK, Jan: Stavební proměny arciděkanství kostela sv. Jakuba v Kutné Hoře. *Průzkumy památek*. 2009, roč. 16, č. 2, s. 3–50.
- BOHÁČ, Zdeněk: Pozemková držba pražského arcibiskupství v době předhusitské. In *Historická geografie*. 18. Praha, Historický ústav ČSAV, 1979, s. 165–197.
- BŘICHÁČEK, Pavel; METLIČKA, Milan: Domažlická sídelní aglomerace v raném středověku. *Archeologie ve středních Čechách*. 1999, roč. 3, č. 2, s. 259–282.
- DENKSTEIN, Vladimír: Děkanství kostel sv. Jiljí v Nymburce. In *Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1934*. Praha, 1935 (zvláštní otisk).
- DOBŘÝ, Jaroslav: Praha – Staré Město, Bývalý kostel sv. Anny. In *Dendrochronologie, Databáze datovaných objektů* [online]. Brno, Dendrochronologická laboratoř [cit. 2012-02-02]. Dostupné z WWW: <<http://cms.dendrochronologie.cz/databáze>>.
- DUŠKOVÁ, Sáša: Studie k českému diplomatáři, Listiny kladrubské. In *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university*. II. Brno, Filosofická fakulta Brněnské university, 1953, s. 285–307.
- Europäische Kunst um 1300, Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte, Wien, 4.–10. September 1983*. Bd. 6, (Hrsg. SCHMIDT, Gerhard; LISKAR, Elisabeth). Wien/Köln/Graz, Böhlau, 1986.
- HAUSEROVÁ, Milena; RYKL, Michal: Dům čp. 150–151 na Starém Městě pražském. In: *Dějiny staveb, Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb 2002*. Plzeň, Klub Augusta Sedláčka, 2003, s. 57–71.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: Ke studiu a možnostem využití patronátních práv v předhusitských Čechách. In *Folia historica Bohemica*. 7. Praha, Historický ústav ČSAV, 1984, s. 43–92.
- HUBERT, Jan; HOFMANN, Gustav; KOVÁŘ, Jaromír: Umělecké památky II. In *Minulostí Západočeského kraje*. 16. Plzeň, Západočeské nakladatelství, 1980, s. 261–263.
- KAIGL, Jan: K architektuře a datování některých vesnických kostelů v horšovském arcijáhenství ve 14. století, Studie a poznámky z přímého průzkumu staveb s využitím dendrochronologie. *Zprávy památkové péče*. 2009, roč. 69, č. 3, 4, s. 199–206, 288–299.
- KAIGL, Jan: Skupina kostelů ve Starém Sedle, Semněvicích a Prostiboři v dosahu vlivu kladrubského kláštera na přelomu 13. a 14. století. *Zprávy památkové péče*. 2009, roč. 69, č. 6, s. 419–428.
- KAIGL, Jan: K vesnickým kostelům s kvadratickým chórem postaveným v horšovském arcijáhenství ve středověku. *Zprávy památkové péče*. 2011, roč. 71, č. 3, s. 180–192.
- KARLINGER, Hans: *Die Kunstdenkmäler von Bayern, Regierungsbezirk Niederbayern*. Bd. 8, Bezirksamt Eggenfelden. München, Oldenbourg, 1923.
- KREMER, Vojtěch V.: Klášter kladrubský v době svého největšího rozkvětu. In *Sborník Okresního muzea Tachov*. 22. Tachov, Okresní muzeum v Tachově, 1987, s. 1–7.
- KROUPA, Pavel: Velhartická stavební huť ve středověku a její okruh. In *Minulostí Západočeského kraje*. 27. Plzeň, Západočeské nakladatelství, 1991, s. 25–48.
- KUBŮ, Eduard: Pozemková držba kláštera kladrubského v době předhusitské (do r. 1420). In *Historická geografie*. 18. Praha, Historický ústav ČSAV, 1979, s. 205–230.
- KUTHAN, Jiří: *Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách, K problematice cisterciácké stavební tvorby*. Praha, Academia, 1983.
- KUTZNER, Marian: Kościoły bazylikowe w miastach śląskich XIV wieku. In *Sztuka i ideologia XIV wieku*. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe, 1975, s. 275–316.
- KUTZNER, Marian: Schlesische Sakralarchitektur aus der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts: Zwischen allgemeinem Stil und regionalem Modus. In *King John of Luxemburg (1296–1346) and the Art of His Era*. Praha, Koniasch Latin Press, 1998, s. 164–177.
- KYNCL, Tomáš: Meclov, kostel sv. Archanděla Michaela. In *Dendrochronologie, Databáze datovaných objektů* [online]. Brno, Dendrochronologická laboratoř [cit. 2012-02-02]. Dostupné z WWW: <<http://cms.dendrochronologie.cz/databáze>>.
- KYNCL, Tomáš: Blížejov, kostel sv. Martina. In *Dendrochronologie, Databáze datovaných objektů* [online]. Brno, Dendrochronologická laboratoř [cit. 2012-02-02]. Dostupné z WWW: <<http://cms.dendrochronologie.cz/databáze>>.
- LANG, František: Kostel v Blížejově. *Method*. 1896, roč. 21, č. 6, s. 66–69.
- LÍBAL, Dobroslav: Architektura. In *Praha středověká*. Praha, Panorama, 1983, s. 167–356.
- LÍBAL, Dobroslav: Církevní architektura Plzeňska. In *Gotika v západních Čechách (1230–1530)*. 1. svazek. Praha, Národní galerie, 1995, s. 250–264; katalog, s. 268–365.
- LÍBAL, Dobroslav: *Domažlický okres ve středověku*. Domažlice, Muzeum Chodska v Domažlicích, 1995.
- LÍBAL, Dobroslav: Stavební vývoj Starého paláce Pražského hradu do husitských válek do úrovně Vladislavského sálu. In *Castellologica bohemia*. 7. Praha, Archeologický ústav AV ČR, 2000, str. 61–74.
- LÍBAL, Dobroslav: *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*. Praha, Unicornis, 2001.
- LIEBSCHER, Karl: *Der politische Amtsbezirk Bischofteinitz*. Bischofteinitz, Ed. Bayand, 1913.
- MENCL, Václav: *Česká architektura doby lucemburské*. Praha, SFINX/B. Janda, 1948.
- MENCL, Václav: Počátky středověké architektury v jihozápadních Čechách. *Zprávy památkové péče*. 1958, roč. 18, č. 5–6, s. 133–146.
- MENCL, Václav: Vývoj středověkého portálu v českých zemích. *Zprávy památkové péče*. 1960, roč. 20, č. 1, 3–4, s. 8–26, 112–153.
- MENCLOVÁ, Dobroslava: *České hrady*. 2. díl. Praha, Academia, 1972.
- MUŽÍK, Petr: Historický a správní vývoj města Domažlic do počátku husitské revoluce. In *Minulostí Západočeského kraje*. 13. Plzeň, Západočeské nakladatelství, 1976, s. 165–185.
- NOVÁČEK, Karel et al.: *Kladrubský klášter 1115–1421, Osídlení – architektura – artefakty*. Plzeň, Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni, 2010.
- PELANT, Jan: *Města a městečka Západočeského kraje*. Plzeň, Západočeské nakladatelství, 1984.
- PRIX, Dalibor: Mnohotvárnost raně gotického stavitelství (1233–1310). In *Velké dějiny země Koruny české, Architektura*. Praha – Litomyšl, Ladislav Horáček – Paseka, 2009, s. 79–104.
- SAMEK, Bohumil: *Umělecké památky Moravy a Slezska*. 1. díl. Praha, Academia, 1994.

VANĚK, Ferdinand; HOSTAŠ, Karel: *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém*. 17. díl, Politický okres Domažlický. Praha, Archaeologická kommise při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1902.
VLČEK, Pavel (ed.): *Umělecké památky Prahy, Staré Město – Josefov*. Praha, Academia, 1996.

Nepublikované zprávy

HANA, Jan O.: *Kostely „u Svatých“*. Domažlice, 1959 (1966). Muzeum Chodska v Domažlicích.

JUNG, Josef: *Orts-Chronik vom Heimatort Kschakau bei den „Sieben Bergen“, Kreis Bischofteinitz, Egerland/Sudetenland*. 1996. Archiv kostela v Křakově.

KYNCL, Tomáš: *Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků věže kostela sv. Jakuba Většího ve Staňkově (okr. Domažlice)*. Brno, 2008. Výzkumná zpráva č. 093b-08. Archiv autora.

MUK, Jan: *Blížejev, kostel sv. Martina, Stavebně historický průzkum*. Praha, SÚRPMO, 1992. Národní památkový ústav, ú. p.

MUK, Jan: *Kostel sv. Anny, Staré Město – Praha I, Nálezná zpráva z hloubkového průzkumu*. Praha, SÚRPMO, 1992. Národní památkový ústav, ú. p.

NOVOSADOVÁ, Olga; LÍBAL, Dobroslav; HEROUTOVÁ, Marie: *Blížejev, okres Domažlice, Kostel sv. Martina, stavebně historický průzkum*. Praha, SÚRPMO, 1973. Národní památkový ústav, ú. p.

WOLETZ, Jan: *Blížejev, kostel sv. Martina, Statické zajištění kostela; projektová dokumentace*. Praha, Interprojekt, 1972. Archiv Římskokatolické farnosti v Blížejevě.

Summary

Gothic portals divided by two flutes and a rectangular cut between them in the former Horšov archdeaconry

Keywords: western Bohemia — Horšov archdeaconry in the 1st half of the 14th century — construction and remodelling of rural Gothic churches — pointed portal with two flutes and a rectangular cut between them — ternary springs of ribs — Gothic brick architecture — Kladruby Monastery

The Benedictine abbey at Kladruby, once counting among the richest medieval monasteries in Bohemia, contributed to the emergence of western Bohemia's architectural tradition, closely linked to the artistic activities in other parts of Bohemia. According to the most recent knowledge, the Gothic remodelling of the Romanesque abbey church at Kladruby can be possibly dated to the mid-14th century at the latest, albeit with the admission that the construction works may have been already commenced at the turn of the 14th century. The new evaluation of Kladruby Monastery's architectural history has initiated a profoundly serious discussion about the origins of rural churches in the closer or more distant surroundings of Kladruby in the 14th century.

The response of Kladruby Monastery's artistic activities in the second half of the 13th century and in the 14th century cannot be safely proven by means of architectural analysis, since only a few structural components with plastic features of the monastery's Gothic architecture have been preserved in their original positions, from where they could have been transferred, imitated, reduced or rusticated for the purposes of lower-grade structures. Significant from this point of view are the rural churches at Staré Sedlo, Semněvice and Prostiboř, serving as material evidence and most probably providing an indirect (retrospective) and only fragmentary reflection of the former splendour and multifarious aspects of the Gothic arts nurtured in or influenced by Kladruby Monastery around 1300.

Crucial are the established typological identity, close affinity of stonemason's works and the same position of the main Gothic entrance portal of the churches at Racov near Kladruby, as well as at Meclov (an ancient village formerly owned by Kladruby Monastery). Positioned in the west front's axis, the entrance portal in both cases has a jamb divided by two vertical parallel flutes and a rectangular cut between them, smoothly passing into a pointed archivolt. Judging from the occurrence of such a portal, especially if it is accompanied by other related features, such as springs of ribs in the presbytery (typically shaped as ternary compound

crystals without brackets), it is possible to hypothetically assume that the artistic influence of Kladruby Monastery became evident in several longitudinal Gothic parish churches in the countryside on the territory of the former Horšov archdeaconry in the first half of the 14th century. Apart from Racov and Meclov, such churches can be found at Blížejev, Křakov and Miřkov as well. Moreover, that influence may have also manifested itself during the construction of the Marian church called *U Svatých* near Domažlice.

When reasoning in reverse order, i. e. from the derived structures towards the edifices of a higher order, the following assumption arises: during the remodelling of Kladruby Monastery's structures in the first half of the 14th century (especially the convent's Assumption church), the utilised architectural forms were deflecting from the cathedral Gothic's conspicuous plasticity and traditional tectonics of building components in favour of simply bevelled smooth surfaces, flutes and cuts in the masonry. At present, however, the extent of those employed means of architectural expression has already been unknown. Around 1300 and in the first half of the 14th century, Kladruby Monastery may have consequently ranked among monumental Central European edifices whose artistic conception included similar features of intentionally austere but optically amazingly impressive Gothic stonemasonry, known for instance from the former Cistercian abbey church at Zlatá Koruna in southern Bohemia, as well as from other localities.

When evaluating the architectural form composed of two flutes and a rectangular cut between them, it is necessary to comprehend its derivation from brick architecture. The articulation of masonry consists in combining parallel flutes with rectangular recesses. This principle can be observed, for example, in the Augustinian abbey church at Staré Brno (previously owned by Cistercian nuns), approximately dating back to the second quarter of the 14th century; namely, on four pillars between the transept and the trefoil termination, or on some window jambs in the east section of the church. Like in the case of Silesian church edifices, that principle is undoubtedly and predominantly allied to the fact that the masonry was made from bricks or burnt-clay blocks.

Under Charles IV and Wenceslas IV, Prague experienced rapid development of brick architecture based on profusely using bricks both as walling material and an artistic feature. In Prague of that time, profiling by means of two flutes and a rectangular cut between them perfectly suited both to bricklayers and stonemasons.

(Translated by Karel Matásek)

Historická zařízení pro lov vlků

DAVID TUMA

Klíčová slova: lov vlků — vlčí jáma — vlčí zahrádka — tenata

Lovecká zařízení, která patřila v minulosti ke každodennímu životu venkovského obyvatelstva, představují v naší kulturní krajině dosud opomíjený typ památek. V tomto příspěvku se pokusíme nastínit způsoby dokumentace a možnosti interpretace skupiny loveckých pastí určených k likvidaci škodné, zejména vlků.

Vlk, lovcí ve smečkách, si vybíral relativně snadnou daň na domácím zvířectvu, především na rozhraní lesů a volných pastvin, kde člověk pásal ovce, skot nebo koně. Vlci byli nebezpeční nejen dobytku a zvěři, ale i lidem.¹ V lesních komplexech působil velké škody na velké spárkaté zvěři. Protože neměl přirozeného nepřítele v přírodě, člověk se snažil jeho stavy redukovat.

Podle písemných pramenů existovaly čtyři základní způsoby lovu vlků. Mezi nejstarší a v našem prostředí nejčastější způsoby patřil lov do jam (obr. 1).

Snahy o hubení vlků jsou doloženy v českých zemích již ve středověku. V roce 1044 se na Moravě objevily smečky hladových vlků v blízkosti hradu Buchlova. Z roku 1268 pochází nařízení, jímž král Přemysl Otakar II. přikázal vykopat vlčí jámu s návnadou husy nebo selete u každé vsi. V 16. století byly na panství Rožmberků v oblastech Šumavy rozšiřovány chovy lesní zvěře, a proto artikule rožmberské z roku 1540 ukládaly poddaným povinnost přinést a prodat zastřeleného vlka pánu. Na vimperském panství se v roce 1677 vyskytovaly vlčí jámy ve velkém počtu. Z dobového popisu tohoto panství vyplývá, že tam bylo zřízeno 19 vlčích jam, avšak údajně málo účinných, neboť v létě se jim vlci vyhnuli a v jámách končila jiná zvěř. (Vlčí jámy na vimperském panství byly zrušeny a zasypány podle nařízení vrchnosti v roce 1720.)² Rožmberský kronikář Václav Břežan popisuje smečky vlků na panství krumlovském kolem vánoc roku 1557.³

Pokud v zimě jámy na vlky zapadaly sněhem, jejich účinnost byla ještě menší. Velký počet nešťastných

událostí, kdy se v jámě vážně zranil nebo zahynul člověk, přiměl záhy zemské sněmy, aby učinily určitá opatření, která by nehodám alespoň částečně bránila. Jámy musely být oploceny tak, že v plotech při zemi byly ponechány otvory, jimiž se dovnitř mohl protáhnout vlk nebo liška, ale nikoli jiná zvěř (obr. 2). Při tom člověka ohrada varovala již na první pohled.⁴

Podle instrukce císaře Maxmiliána II. z roku 1568 směl personál císařských panství lovit jen vlky, rasy a divoké kočky. Hejtmánům příslušelo vykupovat pro lovcí personál staré koně, kteří pak byli v zimě předkládáni jako újeď vlkům do pastí. Při újedišti, v blízkosti výskytu vlků i lišek, se pravidelně předkládala újeď, tj. vývrhy zvěře nebo bezcenné úlovky, uhynulá živá i domácí zvířata, ryby apod.⁵ Nařízeno bylo rovněž odchyťování mladých vlků. „Obzvláště pak s forstmistry a foršty na to bedlivý pozor jmíti má, aby letním časem před a po svatém Duše mladí vlci z hnízd vybírání a pobity byli“.⁶

1 Dne 20. 8. 1679 byl pohřben syn Josef, otce Bartoloměje Záhoře ze Slavíkovíc, který byl od vlka udáven. Dne 7. 6. 1679 byl pohřben Jan, sedmiletý syn Jana Haška z Malé Poleňky, od vlka usmrcený, roztrhaný. Státní oblastní archiv v Plzni, fond Sbirka matrik, fara Poleň, kniha 2, fol. 4, 7v.

2 ANDRESKA, J.; ANDRESKOVÁ, E.: *Tisíc let myslivosti*, s. 89.

3 BŘEŽAN, V.: *Životy posledních Rožmberků*, 1. díl, s. 159–160.

4 WOLF, R.; CHROUST, M.; KOKES, O.; LOCHMAN, J.: *Naše obory*, s. 60.

5 *Myslivost*, s. 335.

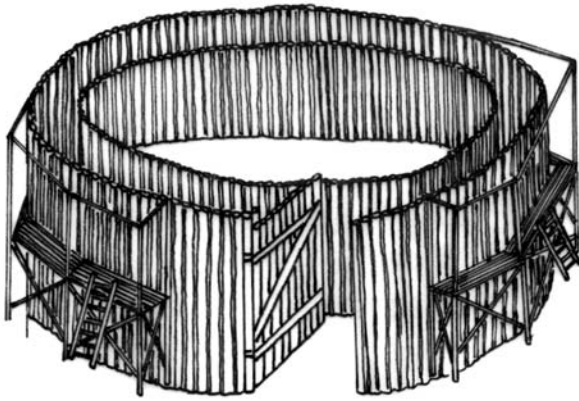
6 CHADT, J. E.: *Dějiny lovu a lovectví (myslivosti) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 227.

Obr. 2. Vyobrazení vlčí jámy z roku 1695. (Převzato z *Deutsche Fotothek, Sächsische Landesbibliothek-Staats- und Universitätsbibliothek, Dresden, Folio: Abbildung, s. 757*)

Obr. 1. Vyobrazení honu na vlka z roku 1685. Když zemědělci nahnali vlka do nastražené vlčí jámy a ubili, následně ho oblékli do mužských šatů a pověsili. (Převzato z SCHILD, W.: *Die Geschichte der Gerichtsbarkeit*, s. 67).

Obr. 3. Vlčí zahrádka. Kresebná rekonstrukce typu pasti na vlky. (Kresba D. Tuma, 2007).

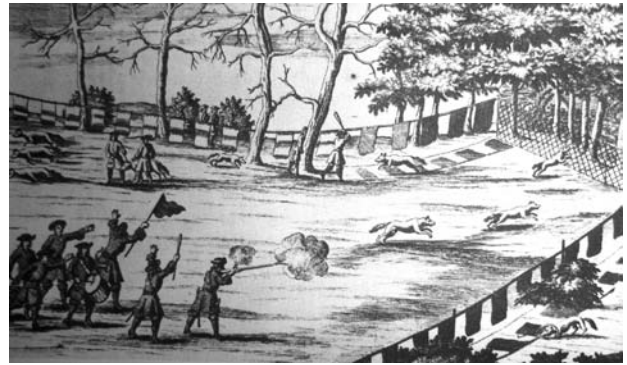
Stavy vlků se zvýšily během třicetileté války. Na jihočeském panství Krumlov bylo uloveno v období let 1603–1649 694 vlků, 1690–1719 354 vlků. V dekádě 1710–1720 počet ulovených vlků zde klesl na 233.⁷

V 17. století byli vlci hojně rozšířeni na Křivoklátsku, v Krušných horách a Jizerských horách. Rovněž na panství zbirožském se ve vztahu k 17. století dozvídáme o četných vlčích ohradách a jamách, zejména v poleších Dobřív na Vlčí hoře, u vsi Těškova a vsi Jablečno.⁸ Roku 1669 zbirožský hejtmán ve zprávě České komoře píše, že „*zvěře na panství jeho milosti císaře je namále*“. Fořmistr se poté obrátil k nejvyššímu jagrmistrovi Království českého se žádostí „*o zhotovení osmi vlčích tenat, každé 400 kroků dlouhé. Podle mistra provazníka by bylo potřeba 30 centů dobrého česání a těch 8 tenat mnoho set nákladů vynesou*“.⁹

Historicky jsou doloženy také pokusy nahradit vlčí jámy jinými zařízeními. Od roku 1500 se setkáváme s budovaným obor pro vlky, takzvaných vlčích zahrádek (obr. 3). Jednalo se o samočinnou chytací past, která sloužila i k lovu divokých psů a lišek a nebyla nebezpečná lidem.

Z listiny krále Vladislava II. se dozvídáme, že dovolil Votíkovi ze Šlovic, aby si udělal „*voboru na vlky*“, ke které mu mělo být dáno dřevo podle potřeby. Z roku 1617 pochází zpráva o vlčí oboře na panství Drslavice u Vimperka. V roce 1631 vznikla stížnost lesmistra Elznice z Křivoklátska České komoře, že vlčí obora poblíž Lužné u Rakovníka je velmi zpustošená. K roku 1670 je zmiňována vlčí obora u obce Přísečnice na Zbirožsku. Od roku 1688 nejvyšší lovcí Popel z Lobkovic zavádí instrukci, podle níž se měly na velkostaticích Přísečnice, Most, Jirkov a Chomutov zrušit železa a samostřily (neboli kuše), které působí škody na jelení zvěři, a místo nich udělat lapáky na medvědy a vlčí zahrádky. S jednou z posledních vlčích zahrádek se setkáváme v roce 1733 na statku Chřešřovice u Protivína; její palisáda měla být tehdy zpracována na palivové dřevo.¹⁰

K lovení vlků se používala vedle jam převážně takzvaná tenata (obr. 4). Byla to síť vysoká asi 1,7 m s oky o světlosti obvykle 11 × 11 cm. Sloupky (sošky) dosahovaly výšky 2 m a lanka, ze které byla síť upletena, měla v průměru obvykle 5 mm.¹¹ Největším problémem bylo usměrnit

Obr. 4. Lov vlků pomocí tenat. (Převzato z ANDRESKA, J.; ANDRESKOVÁ, E.: *Tisíc let myslivosti*, s. 266)

smečku vlků podle představ nadháněčů, kterých mohlo být při velkém lovu i několik desítek. Vlci, lapeni do sítí, byli ubíjeni. Například roku 1540 pan Vilém Rous z Lipna obehnal tři vlky v rybníce u sv. Máří Magdaleny (poblíž Českého Krumlova) a všechny se svými pěšáky polapil do tenat a ubil.¹² Dále se vlci loví pomocí železa nebo samostřily – kuše opatřené jednoduchým mechanismem s provázkem. Železa a samostřily byly rovněž nebezpečné, a proto zakazované způsoby lovu.

Čtvrtým základním způsobem, jak ulovit vlka, byl odstřel palnou zbraní. Pro vlky znamenalo zavádění nových loveckých palných zbraní, takzvaných křesaček, docela jistě pohromu: jejich rozšíření v 17. století přineslo intenzivní odstřely vlků zejména v první polovině století následujícího.

V období dalších přibližně 120 let bylo například na jihočeských panstvích Krumlov a Vimperk odstřeleno jen 5 zatoulaných vlků. Takzvaný poslední vlk v Čechách, odstřelený v roce 1874 na Vimpersku, byl opět zatoulaným kusem, nemajícím nic společného s někdejší početnou jihočeskou vlčí populací.¹³

V českých zemích se často setkáváme s pomístním názvem odvozeným od vlčí jámy. Jde o různé obměny jako *Vlčí jáma*, *Vlčí jámy*, *Na vlčích jamách* a podobně. Připomínají dávnou existenci pastí na chytání vlků, které byly ve středověku zřizovány poblíž snad téměř každé vesnice. Princip vlčí jámy spočíval v návnadě. Písemné prameny uvádějí živé návnady (husa, kachna, sele, jehně, kozle a ovce), umístěné na lehkém krytu z chvojí, větviček a kůry na vrchu jámy. Šelma se po šlápnutí na kryt jámy propadla na její dno, kde byly někdy navíc nastraženy kůly, které zvíře probodly. Chyceného vlka popřípadě ubil nebo zastřelil člověk. Konstrukce vlčí jámy byla poměrně

7 ANDRESKA, J.; ANDRESKOVÁ, E., c. d., s. 89.

8 DRACHOVSKÝ, A.: *Obrazy Zbirožské – pokus monografický*, s. 120.

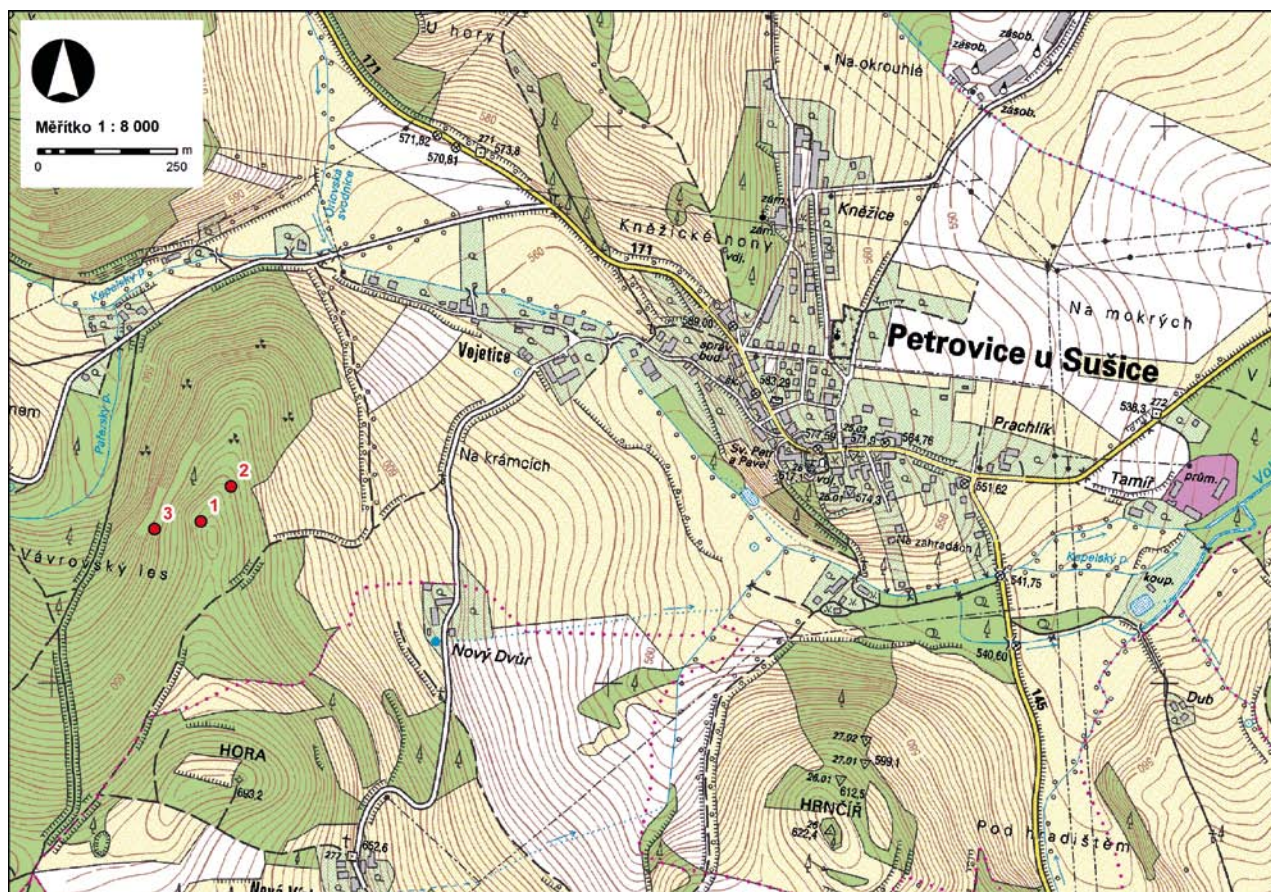
9 ŠEFL, J.: *Několik dochovaných zpráv z urbářů zbirožského panství (podle pamětí A. Drachovského a E. Horáka)*, s. 110–111.

10 ANDRESKA, J., ANDRESKOVÁ, E., c. d., s. 266.

11 ČABART, J.: *Vývoj české myslivosti*, s. 65.

12 SEDLÁČEK, A.: *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, 3. díl, s. 15.

13 ANDRESKA, J.: *Vývoj myslivosti – průvodce expozicí*.

Obr. 5. Vojetice (okr. Klatovy), podkladní mapa. V prostoru Vávrovského lesa (na obrázku docela vlevo) je vyznačena poloha tří objektů – vlčích jam. 1 : 10 000. (Zaměření GPS stanicí Garmin Kreton, D. Tuma, 2012; digitální zpracování Ž. Sedláková, 2012)

pracnou stavbou, ale dobře zhotovená jáma vydržela v provozu řadu generací. Past musela být dostatečně hluboká s příkrými stěnami, aby zvíře nemohlo uniknout. Nezřídká hloubka, ale i šířka jámy přesahovaly 4 m. Stěny vlčích jam měly často vřdřevu nebo byly zděné, zpravidla z kamene, aby se šelma nemohla podhrabat.

Vlčí jámy na Dražanské vrchovině podrobněji identifikoval a popsal E. Černý, který jejich výskyt kladl nejčastěji na okraj lesních komplexů s dodnes dochovanými pomístními jmény. Velmi často se měly nacházet blízko sebe. Podobají se trychtýřovitým jamám o průměru kolem 4 m, hloubce zhruba 1,5 m. Někdy mají nepravidelný obvod. Jejich okraj není nikdy lemován vyvýšeninou z vyházené hlíny. Specifické umístění v terénu a nepřítomnost archeologického materiálu a stavebního kamene v blízkosti, to vše podle E. Černého upozorňuje právě na vlčí jámu.¹⁴ – Lovecké vlčí jámy nesmíme při studiu starých pomístních jmen zaměňovat s vlčími jamami, které patřily k fortifikacím oppid (Závist u Prahy), slovanských hradů a středověkých hradů (Nový Hrad u Kunratic v Praze).

Vojetice

Památky zkoumaného typu byly rozpoznány a zdokumentovány ve vzdálenosti zhruba 720 m směrem na západ až jihozápad od vesnice Vojetice (okr. Klatovy), na

výrazném zalesněném vrchu s pomístním názvem *Vávrovský les* (obr. 5). Na poměrně protáhlé ostrožně jsou zde tři velmi dobře dochované vlčí jámy. Podle místních kronik vznikly někdy v 18. až 19. století. Všechny tři mají své stěny zpevněné lomovým, na sucho vyskládaným kamenem. Objekt č. 1 se nalézá na nejvyšším místě. Jeho stávající hloubka činí 290 cm. Má téměř kruhový tvar o průměru 180–185 cm. Objekt č. 2 (obr. 6) se nachází ve vzdálenosti 80 m severovýchodně od objektu č. 1. Na první pohled se jedná o poměrně malou vlčí jámu, nepravidelného oválného půdorysu o průměru 125–135 cm. Její hloubka je dnes 260 cm. Jáma byla vyhloubena do mírného svahu, v nadmořské výšce 650 m. Poslední objekt č. 3, umístěný v nadmořské výšce 645 m ve výrazném svahu na západní straně vrcholu ostrožny, byl vyhlouben rovněž ve vzdálenosti 80 m od objektu č. 1, a to směrem na jihozápad. Jáma má oválný půdorys o rozměrech 165 × 180 cm a zjištěnou hloubku 275 cm. (obr. 7).

Dobřív

Na katastru obce Dobřív (okr. Rokycany), ve vzdálenosti zhruba 835 m jihovýchodně od okraje obce, byl proveden

14 ČERNÝ, E.: *Zaniklé středověké osady a jejich pluziny*, s. 64.

Obr. 6. Vojetice, vlčí jáma – objekt č. 1. (Foto D. Tuma, 2012)

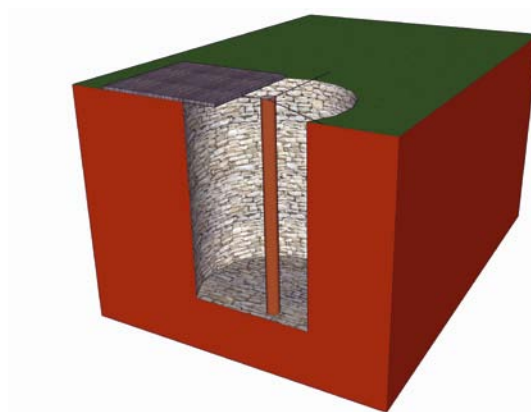
nedestruktivní výzkum antropogenních reliktvů v části lesa s názvem *Vlčí jámy*. Místní vodoteč, potok Kudibál, zde vytváří výrazné a malebné zářezy do svahů, které připomínají menší rokle. Ve vzdálenosti zhruba 50 m na východ od místní nezpevněné komunikace a 100 m od potoka byl zjištěn objekt, dnes z velké části zasypaný, který by mohl být pozůstatkem po vlčí jámě. V tomto případě by se jednalo o vlčí jámu trychtýřovitěho tvaru, která se směrem ke svému dnu zužovala. Objekt má téměř kruhový tvar o průměru 350 cm. Viditelná hloubka je 100 cm, zbytek jámy je zasypan. Stěny nebyly vyzděny z kamene, podle něhož by byla identifikace objektu jako vlčí jámy průkaznější, ale byly proti tlaku země pouze zapaženy výdřevou.

Přísednice

Past typu vlčí zahrádky sestávala z hustých tyčkových plotů umístěných ve dvou soustředných kruzích, s úzkým prostorem, jakoby chodbičkou, mezi nimi. Návnadu představovalo zpravidla živé jehně nebo kozle. Přivábený vlk našel cestu do úzké chodbičky polootevřenými dvířky, která si po oběhnutí za sebou zavřel a pak už obíhal jen dokola, než byl zabit člověkem.¹⁵ Žádné takové zařízení dosud nebylo v Čechách terénním výzkumem zjištěno a zdokumentováno. Z písemných pramenů však dovozujeme, že existovalo v severozápadní poloze nad obcí Přísednice (u Zbiroha, okr. Rokycany). Ke zdejšímu lesnímu komplexu *Matčiny hory* (487 m n. m.) se váže pomístní název *Obora*, který vypovídá o přítomnosti vlčí zahrádky. V roce 1670 se v Přísednicích připomíná „*obora vlčí nade vsí s všelikými nástroji, do nichž se vlci chytají*“.¹⁶

Čtyři základní druhy loveckých pastí jsou známy v zahraničí obdobně. Nejrůznější podobu chytacích jam k lovu losů, ale i medvědů, vlků a sobů ve Skandinávii odhalili archeologové. Šířka těchto jam se pohybuje kolem 5 m, délka kolem 7 m. Na vrchu byla jáma zakryta větvemi a listy s připravenou návnadou. Stěny byly paženy pomocí prken. Usmrcení zvířete měly zajistit kůly umístěné na dně.

Na ostrově Storøya v Norsku se dochovaly pozůstatky mimořádně staré jámy pro lov sobů, jejíž vznik je kladen

Obr. 7. Vojetice, rekonstrukce vlčí jámy. Kůl umístěný uprostřed vynášel vrchní kryt jámy z větviček, listů a kůry. Na krytu byla umístěna návnada. (3D rekonstrukce D. Tuma, 2012)

Obr. 8. Ostrov Storøya (Norsko, Buskerud, jezero Tyriffjorden), pozůstatky prehistorických jam pro lov sobů. (Foto J. E. Blad, 2011, dostupné z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/File:Valdres_Folkemuseum_-_Elggrav_-_1.jpg>)

do doby kolem roku 3700 př. n. l. (obr. 8). Podobný objekt je uváděn poblíž vesnice Lesja v Gudbrandsdalen, s datací k roku 1690 př. n. l., další v archeologické lokalitě Rødsmoen u Gråfjellu byl používán po dobu asi 2000 let, od starší doby bronzové kolem roku 1800 př. n. l. až do období let 500–550 n. l. Funkčnost lovecké jámy u Dokkfloy spadala do dvou časových úseků: kolem 500–300 př. n. l., s možným použitím ještě kolem roku 1000, a kolem roku 1700 n. l.¹⁷

15 DRMOTA, J.: *Pohled do historie lovu zvěře – lov vlků*, s. 30.

16 DRACHOVSKÝ, A.: *Kulturní obrázky ze Zbirovska*, 3. díl, s. 27.

17 RØNNE, O.: *Jakten på jegerne – jakt, fangst og forestillinger i forhistorien*, s. 35.

Obr. 9. Hohenwart (Německo, Bavorsko), zděná vlčí jáma. (Foto C. Ableiter, 2009, dostupné z [www: <http://en.wikipedia.org/wiki/File:Wolfgrube.JPG>](http://en.wikipedia.org/wiki/File:Wolfgrube.JPG))

Obr. 10. Wessenberg (Německo, Meklenbursko-Přední Pomořansko, poblíž Großer Labussee), rekonstrukce vlčí jámy včetně horní části pasti. (Foto J. Hennings, 2011)

Obr. 11. Kottmar (Německo, Sasko), rekonstrukce plotu kolem zasypané vlčí jámy. Plot sestával z dřevěných kůlů vypletených proutím. (Foto J. Hennings, 2011)

Obr. 12. Crottendorf (Německo, Sasko, Krušnohoří), vlčí jáma z nasucho skládaných kamenů. (Foto J. Hennings, 2011)

Četné vlčí jámy byly zdokumentovány v Německu. Jedna z nich se nalézala poblíž bavorského města Hohenwart (obr. 9), jiná na jižní straně lesního komplexu Wildpark s pomístním názvem *Wolfsgrubenwald*. Obě tyto vlčí jámy vznikly nejspíš v 17. století, asi v době po třicetileté válce, kdy se v okolí vlci velmi rozmnožili.¹⁸ Poblíž Großer Labussee u Wesenbergu byly zjištěny vlčí jámy, známé již dříve z písemných pramenů k roku 1710. Jedna z nich je rekonstruována. Tvoří ji kůly, zajišťující stabilitu stěn, hustě zatlučené svisle vedle sebe při kruhovém půdorysu jámy o průměru přibližně 4 m (obr. 10).¹⁹ Aby ve vlčích jamách nekončila jiná zvěř, nebo dokonce člověk, bývaly později kolem jam ohrádky ze zatlučených kůlů vypletených proutím. Rekonstrukci jednoho takového zařízení lze vidět v saském Kottmaru (obr. 11). Na další typ poukazují

Obr. 13. Bad Blankenburg (Německo, Durynsko, Durynský les), současný stav vlčí jámy. (Foto H. Krug, 2011)

18 HILLIGARDT, M.: *Wolfsgruben* [online].

19 HENNINGS, J.: *Wolfsfanggrube in Mecklenburg* [online].

objekty dochované v Crottendorfu v Sasku, na německé straně Krušných hor. Vlčí jámy zde mají zhruba čtvercový půdorys 3 × 3 m na terénu, kónicky dolů upravené, z kamene nasucho vytvořené stěny, dno 2 × 2 m a hloubku do 3,5 m (obr. 12).²⁰ V Durynském lese jižně od města Bad Blankenburg, ve správním obvodu někdejšího knížectví Schwarzburg-Rudolstadt, existuje vlčí jáma zaplněná vodou a obehnaná jednoduchým nízkým hrazením ze dřeva (obr. 13). Měla vzniknout v 18. století. Jedná se opět o vlčí jámu, jejíž stěny byly obloženy dřevěnými prky nebo kůly. Ohrazení nutilo vlka, aby ve snaze dostat

se ke kořisti ohrádku přeskočil. Tím se znásobil tlak jeho těla na svrchní kryt jámy, jímž vlk lépe propadl. V knížectví Schwarzburg-Rudolstadt byl poslední vlk uloven v roce 1767.²¹

Z používání jam pro lov vlků v minulosti se zrodilo všeobecně známé přísloví – *Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá*.

20 HENNINGS, J.: *Wolfsfanggrube in Erzgebirge* [online].

21 KRUG, H.: *Wolfsfanggrube im Thüringer Wald* [online].

Prameny

Státní oblastní archiv v Plzni, fond Sběrka matrik, fara Poleň, kniha 2, fol. 4, 7v.

Literatura

- ANDRESKA, Jiří: *Vývoj myslivosti – průvodce expozicí, Zemědělské muzeum, zámek Ohrada u Hluboké nad Vltavou*. Praha, Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství, 1980. (Nestr.).
- ANDRESKA, Jiří; ANDRESKOVÁ, Erika: *Tisíc let myslivosti*. Vimperk, Tina, 1993.
- BŘEŽAN, Václav: *Životy posledních Rožmberků*. 1. díl. Praha, Svoboda, 1985.
- ČABART, Jan: *Vývoj české myslivosti*. Praha, Státní zemědělské nakladatelství, 1958.
- ČERNÝ, Ervín: *Zaniklé středověké osady a jejich plužiny, Metodika historicko-geografického výzkumu v oblasti Dražanské vrchoviny*. Praha, Academia, 1979.
- DRACHOVSKÝ, Antonín: *Obrazy Zbirovské – pokus monografický*. Tábor, J. K. Frank, 1885.
- DRACHOVSKÝ, Antonín: *Kulturní obrázky ze Zbirovka*. 3. díl. Rokycany, 1910.
- DRMOTA, Josef: Pohled do historie lovu zvěře – lov vlků. *Myslivost*. 2006, roč. 57 (84), č. 12, s. 30.
- HENNINGS, Jens: *Wolfsfanggrube in Erzgebirge. Freundeskreis freilebender Wölfe e. V.* [online]. 2011, [cit. 2012-05-10]. Dostupné z WWW: <<http://www.lausitz-wolf.de/index.php?id=656>>.
- HENNINGS, Jens: *Wolfsfanggrube in Mecklenburg. Freundeskreis freilebender Wölfe e. V.* [online]. 2011, [cit. 2012-05-10]. Dostupné z WWW: <<http://www.lausitz-wolf.de/index.php?id=46>>.
- HILLIGARDT, Matthias: *Wolfsgruben. Stadt Pforzheim* [online]. 2011, [cit. 2012-05-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.pforzheim.de/umwelt-natur/wald-und-forstwirtschaft/wald-und-erholung/ausflugsziele/kleindenmaeler/print>>.
- CHADT, Jan Evangelista: *Dějiny lovu a lovectví (myslivosti) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Louny, A. Neubert, 1909.
- KRUG, Heidrun: *Wolfsfanggrube im Thüringer Wald. Freundeskreis freilebender Wölfe e. V.* [online]. 2011, [cit. 2012-05-11]. Dostupné z WWW: <<http://www.lausitz-wolf.de/index.php?id=524>>.
- Myslivost*. Praha, Státní zemědělské nakladatelství, 1966.
- RØNNE, Ola: Jakten på jegerne – jakt, fangst og forestillinger i forhistorien. In *På vandring i fortiden, Mennesker og landskap i Grågjell gjennom 10 000 år*. NIKU Tema, 7. Oslo, Norsk institutt for kulturminneforskning, 2003, s. 33–36.
- SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. 3. díl, Budějovicko. Praha, Argo, 1994, (reprint).
- SCHILD, W.: *Die Geschichte der Gerichtsbarkeit: Vom Gottesurteil bis zum Beginn der modernen Rechtsprechung, 1000 Jahre Grausamkeit*. Hamburg, Nikol, 1997.
- ŠEFL, Jiří: Několik dochovaných zpráv z urbářů zbirovského panství (podle paměti A. Drachovského a E. Horáka). In *Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka Rokycany, Suppl. Příroda*, 3. Rokycany, Muzeum Dr. Bohuslava Horáka, 2004, s. 110–111.
- WOLF, Robert; CHROUST, Miloslav; KOKEŠ, Otakar; LOCHMAN, Josef: *Naše obory*. Praha, Státní zemědělské nakladatelství, 1976.

Summary

Wolf hunting devices in the past

Keywords: *wolf hunting — wolf pits — wolf pens — toils*

Historic trapping devices represent an overlooked category of monuments, despite having once featured in the everyday life of rural dwellers. This article deals with hunting traps utilised to eliminate vermin; in particular, wolves. Chasing their prey in packs, wolves relatively easily took a toll on domestic animals; predominantly along the boundaries between woods and open pastures where humans were grazing sheep, cattle or horses. In woodland areas, wolves would also cause considerable damage

to the big hoofed game. Humans tried to reduce the wolf population, since those predatory animals had no natural enemies. From written historic sources four main methods of eliminating wolves are known; in particular, wolf pits, with three of them documented by the author near the villages of Vojetice (Klatovy district) and Dobřív (Rokycany district), respectively. As for wolf pens, one is known from written documents in the vicinity of the village of Přisednice near Zbiroh (Rokycany district). Moreover, hunters also used to catch wolves into toils or shoot them with fire-arms.

(Translated by Karel Matásek)

Pozdně barokní fara ve Kbelu

JAKUB KRČEK – RADEK ŠIROKÝ

Klíčová slova: Kbel — panství Červené Poříčí — fara — barokní architektura — stavební dějiny — archivní rešerše

Každodenní život venkovského člověka v Čechách byl po staletí neodmyslitelně spjat s katolickou církví, jejíž lokální reprezentanti – faráři měli na starosti základní úkony ovlivňující každého jedince. Formou křtu jej přivedli do křesťanského společenství, poskytli mu základní vzdělání, stvrdili jeho manželský svazek, a nachýlil-li se člověku vyměřený čas, vypravili ho na poslední cestu. Není divu, že církevní stavby vždy představovaly ve venkovském prostředí středobod veškerého dění. Platí to nejen o kostelech, ale i farách – farářských obydlích, které společně s hospodářským zázemím fary představovaly funkční celek, významně spoluutvářející obraz vesnické zástavby.

Nejčastěji se u nás vyskytující barokní a klasicistní fary poukazují na katolickou reformaci, vrcholící kolem poloviny 18. století, a následně na reorganizaci církevní správy za vlády císaře Josefa II. a jeho nástupců. Teprve sekularizační vlna ve 20. století, zejména v jeho druhé polovině, přerušila dlouhodobou kontinuitu intenzivního využívání venkovských far a ponechala je ve velkém počtu bez údržby svému osudu. Dnes se tak na vesnici často setkáváme s historicky hodnotnými farními budovami, jež se ocitají na hranici vlastní existence. Současně jsme však svědky i opačného trendu – snah o nové využití farních budov, i když ne pro původní účely. Tyto snahy vycházejí z iniciativy soukromých osob a jejich zájmu podílet se na záchraně a obnově hmotného kulturního dědictví.

Budovy vesnických far stojí dosud spíše stranou odborného zájmu. Převážná většina z nich stále čeká na komplexní vyhodnocení.¹ Následující příspěvek se týká fary ve Kbelu (okr. Plzeň-jih), která je kulturní památkou,² a předkládá výsledky jejího stavebně-historického průzkumu, jenž vznikl v Západočeském institutu pro ochranu a dokumentaci památek v Plzni pro soukromého vlastníka objektu.³

Dějiny objektu

Obec Kbel leží ve vzdálenosti přibližně 10 km jižně od Přeštic. Její zástavba je nepravidelně rozptýlena po obou stranách silnice mezi Měčínem a Borovy. Předpokládá se, že ves má raně středověký původ.⁴ Ve středověku se rozpadala po majetkoprávní stránce na několik dílů.⁵ K jejich spojení v rukou jednoho majitele, bavorského rodu pánů z Haubenu, došlo až roku 1707 v souvislosti s připojením roupovského panství k panství Červené Poříčí (též Korunní Poříčí, *Kron-Poritschen*). Scelení však nebylo úplné; nadále se zde nacházela jedna selská usedlost náležející ke statku Malinec.⁶ Tereziánský katastr z poloviny 18. století uvádí jako majitelku červenopoříčského panství hraběnku Františku z Törring-Jettenbachu, rozenou

hraběnku z Haubenu.⁷ V roce 1763 koupil panství Klement František vévoda bavorský, který je připojil k české skupině saských panství společně spravovaných pražskou administrací. V rukou bavorské šlechty zůstalo panství do roku 1805, kdy přešlo do majetku toskánské větve panovníckého rodu habsbursko-lotrinského.⁸ Roku 1849 se pak červenopoříčský velkostatek stal součástí korunních statků. Po roce 1918 přešel do vlastnictví československého státu, konkrétně Ústředního ředitelství státních lesů.⁹

Kbel náležel do Plzeňského kraje, po tereziánské reformě krajské správy do kraje Klatovského. Po rozpadu patrimoniální správy se stal v období let 1850–1890 součástí okresu Přeštice. Do stejného okresu spadal i v letech 1900–1950. Z hlediska církevní správy Kbel patřil do nepomuckého vikariátu v pražské arcidiecézi. Po založení českobudějovického biskupství v roce 1785 přešel pod jeho pravomoc. Dnes je v rámci přeštické farnosti ve vikariátu Plzeň-jih součástí plzeňské diecéze.¹⁰

Zkoumaná farní budova (čp. 35, st. p. č. 37) je umístěna v centru obce, při severní straně hlavní komunikační osy, naproti areálu bývalého panského dvora. Od farního kostela Všech svatých, který je situován v jižní části vsi, ji dělí poměrně velká vzdálenost. Hospodářské objekty, které tvořily součást fary a nachází se západně od ní,

1 V literatuře je problematika stavebních dějin venkovských far pojednána takřka výhradně formou dílčích studií. V celkových přehledech se uplatňují pouze jejich základní charakteristiky. Některé inspirativní podněty jsou obsaženy ve studiích zabývajících se vývojem a organizací raně novověké farní správy. Viz např. PUMPR, P.: *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století*.

2 Rejstř. č. 13442/4-5120.

3 ŠIROKÝ, R.; KRČEK, J.; BOCK, J.: *Kbel, fara čp. 35, Standardní nedestruktivní stavebně-historický průzkum*.

4 FOUĐ, K.; KAREL, T.: *Jižní Plzeňsko I*, s. 61.

5 SEDLÁČEK, A.: *Místopisný slovník historický Království českého*, s. 406. Podrobněji k vývoji majetkové držby jednotlivých panství a statků, k nimž Kbel náležel v období středověku a raného novověku, viz SEDLÁČEK, A.: *Hrady, zámky a turze Království českého*, 9. díl, s. 200, 207–208, 246.

6 *BR 2*, s. 440, 466. *BR 24*, s. 552–553. *BR 25*, s. 858. *TK 2*, s. 8–10, 22–23.

7 *TK 3*, s. 220.

8 RYŠAVÝ, V.: *Červené Poříčí, zámek a park v krajině*, s. 251–252, 257.

9 *Inventář archivu velkostatku Červené Poříčí, 1616–1899*, s. 1. RYŠAVÝ, V., c. d., s. 257.

10 KOTYŠKA, V.: *Úplný místopisný slovník království Českého*, s. 557. HLEDÍKOVÁ, Z.; JANÁK, J.; DOBEŠ, J.: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, s. 193, 197–198. *Vikariát Plzeň-jih* [online].

Obr. 1. Kbel (okr. Plzeň-jih), výřez z mapové sekce č. 190 1. vojensského (josefského) mapování Čech, 1764–1768. (Laboratoř geoinformatiky Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, převzato z <http://oldmaps.geolab.cz/>)

včetně navazující zahrady, dnes už k faře nepatří, a proto jim dále věnujeme jen okrajovou pozornost. Svým půdorysným i objemovým řešením je vesnická fara ve Kbelu typickým představitelem staveb svého druhu v Čechách ve druhé polovině 17. století a v 18. století, jejichž symetrická obytná dispozice vzdáleně vychází z renesanční italské vily.¹¹

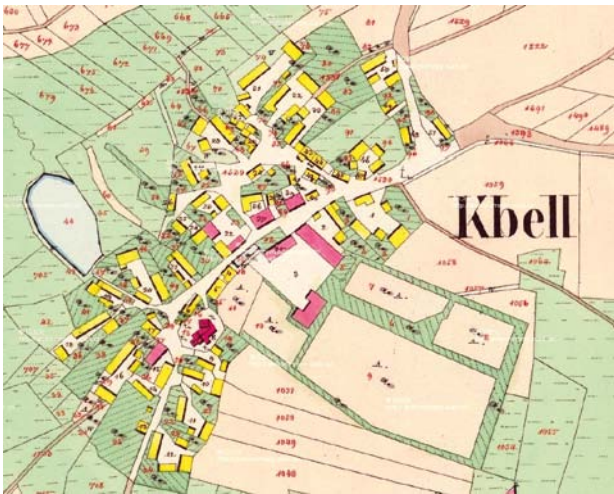
Starší literatura – ať již se jedná o uměnovědné publikace, soupisy památek nebo regionální vlastivědná a místopisná díla – se stavebními dějinami kbelské fary příliš nezabývá. Soupis památek z roku 1907 obsahuje pouze zmínku o tom, že kbelskou faru znovu zřídila v roce 1753 hraběnka Františka Augusta z Törring-Jettenbachu; stěžejní pozornost autoři soupisu věnovali místnímu kostelu.¹² Pouze kostel je výhradním objektem zájmu ještě v soupisu památek z roku 1957.¹³ Zatím poslední encyklopedické zpracování českých památek obsahuje kromě popisu kostela také stručné pojednání o kbelské faře. Jeho autor se však dopustil omylu, když datoval stavbu fary do roku 1735 (měl asi na mysli rok 1753).¹⁴ Topografické příručky z konce 18. a první poloviny 19. století podávají o kbelské faře pouze základní informace.¹⁵ O faře ve Kbelu se zmínil přeštický řídicí učitel Josef B. Rebec,¹⁶ a zejména pak Adolf Šlégl, jenž ve svém popisu přeštického politického okresu píše, že „farní budova [je] bezpochyby z r. 1753“, a uvádí také výčet kbelských farářů od obnovení fary v polovině 18. století až do roku 1925.¹⁷

Přehled dějin fary ve Kbelu bylo třeba vytvořit pro účely stavebně-historického průzkumu od základů zcela nově, a to vlastním archivním a ikonografickým studiem.¹⁸ Stěžejní písemné prameny se podařilo nalézt jak v archivních fondech církevní provenience,¹⁹ tak ve fondu patrimoniální správy panství Červené Poříčí,²⁰ odkud bylo vykonáváno patronátní právo k farnosti. K mimořádnému nálezu došlo při hledání domnělé pamětní knihy z konce 18. století, kterou prozatímní inventář dosud nezpracovaného červenopoříčského fondu uvádí pod signaturou 34 C/6. Pod tímto titulem se však skrývá obsáhlý popis panství Červené Poříčí, sepsaný kolem poloviny šedesátých let 18. století červenopoříčským purkrabím Janem Tadeášem Košínem z Freidenfeldu v souvislosti s nástupem nového majitele panství bavorského vévody Klementa.²¹ Výjimečnost

tohoto pramene spočívá v jeho výtvarném doprovodu. Nejen historik architektury jistě ocení originální kolorovaná vyobrazení, na nichž jsou zachyceny takové objekty jako zámek a zámecká kaple v Červeném Poříčí, kostel sv. Prokopa v Nezdicích nebo hrad Roupov. Pro nás má zásadní význam vyobrazení fary a okrajově též i kostela ve Kbelu.

- 11 ŠKABRADA, J.: *Lidové stavby*, s. 44–45.
- 12 HOSTAŠ, K.; VANĚK, F.: *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém*, 25. díl, s. 16–17.
- 13 WIRTH, Z.: *Umělecké památky Čech*, s. 325.
- 14 UPČ 2, s. 47.
- 15 SCHALLER, J.: *Topographie des Königreichs Böhmen*, XII. Theil, s. 128–129. SOMMER, J. G.: *Das Königreich Böhmen*, 7. Theil, s. 231.
- 16 REBEC, J. B.: *Zeměpisný nástin hejtmanství Přešticko-Nepomuckého*, s. 69–70.
- 17 ŠLÉGL, A.: *Politický okres Přeštický*, 2. díl, s. 31–32.
- 18 Podrobnější charakteristiku pramenné základny a úplný soupis prozkoumaných pramenů a literatury podávají ŠIROKÝ, R.; KRČEK, J.; BOCK, J., c. d., s. 4–7, 37–42.
- 19 Národní archiv, APA I; Státní okresní archiv Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, Farní úřad Kbel (nezpracovaný). Ve fondu farního úřadu postrádáme pamětní knihu kbelské farnosti, známou ještě v roce 1911, kdy byl pořízen opis úryvku z jejího 2. dílu, pojednávající o přestavbě kostela v roce 1860. SOkA Plzeň-jih, Okresní úřad Přeštice, Církevní stavby 1936–1942, inv. č. 539, kart. 277, sign. VII/20.
- 20 SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, Velkostatek Červené Poříčí (nezpracovaný). Část tohoto archivního fondu byla v minulosti uložena v SOA Praha a v době přípravy rešerše probíhala delimitace této části do SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku.
- 21 SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, Vs Červené Poříčí, *Beschreibung des Wirthschafts-Umtriebes der Herrschaften Poritschen – Kronberg und Ruppau (Beschreibung)*, kn. 619 (sign. 34 C/6 ?). Popis panství jistě znal A. Sedláček, který z něj převzal pasáž popisující podobu hradu Roupova. Ačkoliv v poznámce pramen správně cituje jako popis panství (celým výše uvedeným titulem), v textu jej chybně označuje jako „starou pamětní knihu panství Poříčského“. Již v Sedláčkově době byly známy dvě varianty rukopisu, přičemž jedna (originál) byla tehdy uložena na zámku v Červeném Poříčí a druhá (opis) se nacházela na faře ve Vřeskovicích. SEDLÁČEK, A.: *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, 9. díl, s. 193, uvádí také jméno autora (J. H. Th. Koschisch) a nepřesnou dataci rukopisu 1740–1750. Podle datace jednotlivých zápisů v knize však soudíme, že rukopis byl dokončen nejdříve kolem poloviny 60. let 18. století. Popis červenopoříčského panství je známý, avšak jen ve velmi omezené míře. V poslední době se objevilo několik článků, jejichž autoři čerpali právě z tohoto pramene. ANDERLE, J.; ŠKABRADA, J.: *Pozdně gotická dělová bašta na hradě Roupově*, s. 3–14. RYŠAVÝ, V.; ROŽMBERSKÝ, P.: *Červené Poříčí a Borovy v 60. letech 18. století*, s. 21–25. ROŽMBERSKÝ, P.: *Hrad Roupov ve starých popisech a vyobrazeních*, s. 3–7. GERSDORFOVÁ, Z.: *Hmotová rekonstrukce hradu Roupov – konfrontace 3D modelu s ikonografickými prameny*, s. 1–4. RYŠAVÝ, V., c. d. Shodně však uvádějí, že se popis nachází v soukromém vlastnictví, přičemž na základě srovnání jimi reprodukovanych vyobrazení z popisu je zřejmé, že pracovali s druhou verzí rukopisu, než která byla nalezena ve fondu červenopoříčského velkostatku. V. Ryšavý s P. Rožmberským datovali popis panství 1761–1766, úžeji 1762–1763 (RYŠAVÝ, V.; ROŽMBERSKÝ, P., c. d., s. 21). V. Ryšavý pak nověji dobu vzniku rukopisu posunul do období let 1763–1764 (RYŠAVÝ, V., c. d., s. 253–254).

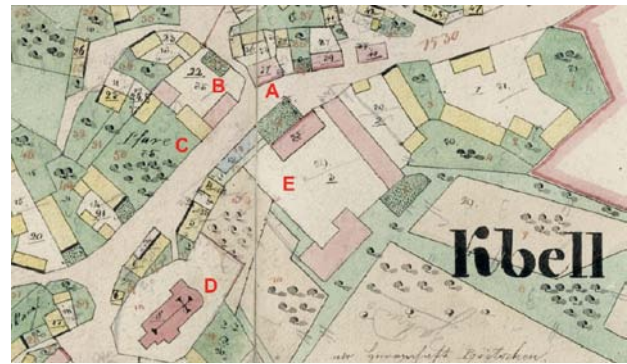

Obr. 2. Kbel, výřez z takzvaného císařského povinného otisku stabilního katastru, 1837. (Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, převzato z <http://archivnimapy.cuzk.cz/>)

Nejstarší zmínky o kostele ve Kbelu najdeme v rejstřících takzvaných papežských desátků z období let 1352–1405. Tehdy zdejší farnost odváděla povětšinou 6 grošů, výjimečně (v roce 1399) 12 grošů půlročního desátku.²² První zpráva v konfirmačních knihách je datována 2. května 1355. Toho dne dosadili Vencelin ze Kbelu a Bohuslav a Vencemil z Vlčí ke kostelu ve farní vsi Kbelu po smrti dosavadního faráře Oldřicha nového faráře Jeníše.²³ (Lze se ovšem setkat i s domněnkou, že kostel ve Kbelu je doložen již roku 1245 a byl tehdy spravován kladrubskými benediktiny).²⁴ Během husitských válek kbelská farnost zanikla a poté byl Kbel přiřazen ke Švihovu, kde zůstal až do roku 1753.²⁵ Tehdy došlo, jak již bylo výše uvedeno, z iniciativy hraběnky Františky Augusty z Törring-Jettenbachu k obnovení duchovní správy přímo ve Kbelu, přičemž byl zřejmě opraven kostel a také postavena nová fara.

Kbelskou faru v poloze naproti poplužnímu dvoru, snad vybudovanému na místě středověké tvrze,²⁶ zachycuje mapa prvního (josefského) vojenského mapování Čech z období let 1764–1768 (obr. 1). Její existenci reflektuje rovněž textový doprovod tohoto mapování, přidávající stručnou informaci, že fara (stejně jako nedaleký vrchnostenský hospodářský dvůr) je vystavěna z kamene (*der Pfarre und Mayerhof sind von Stein erbauet*).²⁷ Podle nejstarších katastrálních map, tedy císařského otisku a indikační skici stabilního katastru z roku 1837 (obr. 2 a 3) se nespálná budova fary čp. 35 ve Kbelu rozkládá na obdélné parcele č. kat. 37 a je orientována hlavním průčelím na jih do prostoru ulice. Západním směrem od fary se rozprostírají částečně spalné, částečně nespalné objekty farního hospodářského dvora (č. kat. 22) a ještě dále pak farní zahrada (č. kat. 50). Podle písemného operátu stabilního katastru zaujímá budova fary rozlohu 55 čtver. sáhů (tj. cca 197,8 m²), hospodářský dvůr rozlohu 275 čtver. sáhů (tj. cca 989,1 m²) a zahrada rozlohu 200 čtver. sáhů (tj. cca 719,3 m²).²⁸

Zaměříme-li se na samotnou farní budovu, musíme hned na začátku odmítnout tvrzení tradované v literatuře,

Obr. 3. Kbel, výřez z indikační skici stabilního katastru, 1837–70. léta 19. století. A – budova fary, B – areál farního dvora, C – farní zahrada, D – kostel Všech svatých, E – areál vrchnostenského dvora. (Národní archiv, Stabilní katastr, Klatovsko 171, reprofoto Národní archiv, Praha, doplnil J. Krček, 2012)

že se jedná o stavbu z roku 1753.²⁹ Datum barokní výstavby fary je třeba posunout do doby o něco pozdější, ačkoliv kbelská farnost byla skutečně obnovena právě v roce 1753. Ještě v prosinci roku 1752 zaznamenal nepomucký děkan Jan František Pánek během vizitace v nepomuckém vikariátu, že ke švihovskému beneficiu náleží filiální kostel ve Kbelu.³⁰ V zápisu z vizitace uskutečněné o rok později se již dočteme, že při filiálním kostele ve Kbelu byla příčiněním hraběnky Františky z Törring-Jettenbachu nově zřízena farnost a zdejším farářem byl ustaven Václav Švancara, dosud kaplan ve Vřeskovících. Zmínka se však stále ještě odehrává v rámci vizitačního popisu švihovské farnosti.³¹ Zatímco úloha majitelky panství Červené Poříčí při obnově kbelské fary je v literatuře opakovaně připomínána, podíl hraběte Prokopa Černína z Chudenic, patrona švihovského beneficia, zůstává opomenut. Byl to však on, na jehož souhlasu záviselo osamostatnění kbelské farnosti, jak to mimo jiné dokládá korespondence mezi hraběnkou z Törring-Jettenbachu a pražskou arcibiskupskou

22 RDP, s. 88. PROFOUS, A.: *Místní jména v Čechách*, 2. díl, s. 216–217.

23 1355. 2. Maij. *Ad presentacionem Wenczelini de Kbel, Bohuslai et Wenczemili de Wlczie, ad ecclesiam ibidem in Kbel per mortem Vlrici olim plebani ibidem vacantem, Jenisius clericus fuit confirmatus. [...]*; LC I/1, s. 59–60.

24 REBEC, J. B., c. d., s. 69. Odtud zřejmě informaci přebírají SKALA, V.; NEJDLE, V.: *Obecní úřad Kbel 1850–1955*, s. 3.

25 SCHALLER, J., c. d., s. 128. SOMMER, J. G., c. d., s. 231. SEDLÁČEK, A.: *Místopisný slovník historický Království českého*, s. 406.

26 ŠLÉGL, A., c. d., s. 31. FOUDEK, K.; KAREL, T., c. d., s. 62.

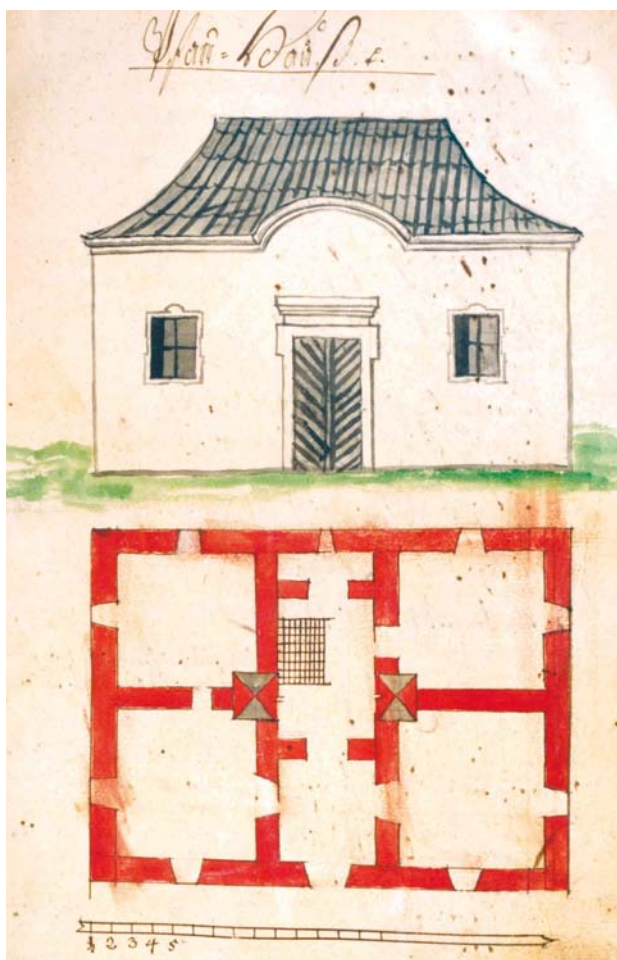
27 Národní archiv, Josefské vojenské mapování, *Anhang zu der Kriegskarte des Königreichs Böhme*, sekce č. 190, fol. 137.

28 Národní archiv, Stabilní katastr, Klatovsko 171, *Original Bauparzellen Protocoll der Gemeinde Kbel, 1837; Original Grundparzellen Protocoll der Gemeinde Kbel, 1837*.

29 ŠLÉGL, A., c. d., s. 31. UPČ 2, s. 47 (autor hesla uvádí, nejspíš překlepem rok 1735). FOUDEK, K.; KAREL, T., c. d., s. 62.

30 Národní archiv, APA I, Zprávy vikářů o vizitacích far 1752, inv. č. 1251, sign. B 6/3, nefol.

31 Národní archiv, APA I, Zprávy vikářů o vizitacích far 1753, inv. č. 1252, sign. B 6/4, nefol.

Obr. 4. Kbel, dočasné obydlí faráře před stavbou fary v pohledu a půdorysu, polovina 60. let 18. století. (Soukromá sbírka, totéž bez půdorysu SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, Vs Červené Poříčí, Beschreibung, pag. 217, reprofoto J. Krček, 2012)

konzistoří z června roku 1753.³² Teprve ve vizitačním protokolu z roku 1754 je kbelské farnosti vyhrazen samostatný odstavec, který je však umístěn až na samý závěr za abecedním soupisem jednotlivých farností.³³ Až od roku 1755 se Kbel objevuje ve vizitačních protokolech v rámci abecedního soupisu farností pod pořadovým číslem 10.³⁴ Nejstarší kbelská matrika narozených, oddaných a zemřelých pak dokládá, že zdejší farář Václav Vojtěch Švancara plně úřadoval od roku 1754.³⁵

Ze zápisu vizitační komise z roku 1755 se dozvídáme, že toho roku farní budova ještě nestála. S její výstavbou se však počítalo, a to v místě blízko kostela, kde již stála stodola, chlév a rozkládala se zde zahrada, které měly sloužit za hospodářské zázemí samotné fary (*Parochialis aedes [...] aedificabitur, uli jam horreum, hortus, et stabula non procul ab Ecclesia exstant*). Dále se zde dočteme, že místní administrátor Václav Švancara vede čestný a upřímný duchovní život a – co je pro nás podstatné – obývá vlastní čistou místnost v panském dvoře, oddělenou od lázně a místnosti pro čeleď (*Ecclesiasticus vitae honesta, et sedulus in suis muniis habitat in cubiculo mundo villae Dominicalis, segregatus tamen ab hypocausto villici, et familiae*).³⁶

Absenci řádné farní budovy ve Kbelu konstatuje znovu Pánkův vizitační zápis z prosince 1756 (*Aedes autem Parochiales necdum exstant*),³⁷ a naopak existenci provizorního příbytku pro faráře v areálu panského dvora potvrzuje rovněž další pramen, a to inventář farního kostela ve Kbelu z roku 1758, sepsaný dne 8. března farářem Karlem Josefem Hoffmanem zřejmě u příležitosti jeho nástupu do úřadu a zasláný pražské arcibiskupské konzistoři. Nejprve se zde píše, že kostelní účetní celoročně obývá farářův příbytek, protože farní dům dosud není postaven (*Domus Parochialis nec dum est aedificata*), a na jiném místě pak, že farní dům není sice dosud postaven, ale má určené své místo, na němž již stojí stodola, chlév a malý ovčín (*Domus Parochialis nec dum est aedificata habet tamen jam suum locum destinatum, in quo jam aedificatum stat horreum, stabula, et parvum ovile*). Z inventáře se také dozvídáme, že farář zatím sídlí v panském statku, kde má k dispozici alespoň slušný pokoj pro sebe a rovněž jeden pro svou čeleď, dále hořejší komoru a malou sýpku pro skladování svého obilí (*Interim residet Parochus in Praedio Dominicali decenti saltem provius cubiculo pro se, et inferius pro sua familia uno pariter cubiculo et Camara superius habet parvum granarium pro deponendo suo frumento*). Také má k dispozici kuchyňskou zahrádku poblíž panského dvora.³⁸

Unikátní vyobrazení dočasného farářského příbytku ve Kbelu se nám dochovalo v popisu panství z šedesátých let 18. století, kde na str. 217 vidíme prostý přízemní domek označený jako farní dům (*Pfarr Haus*; obr. 4). Na téže straně je zachycen půdorys tohoto domku včetně grafického měřítka.³⁹ Na další straně je pak soupis místností, pořízený 25. září 1753. Podle půdorysného nákresu a připojeného soupisu farářův prozatímní příbytek obsahoval předstíň, tři místnosti, čtvrtou místnost pro čeleď, kuchyň a klenutou spížírnou (kvelb). Objekt byl vybaven dvojími kamny, z nichž každá vytápěla po dvou místnostech, a kuchyňskými kamny.⁴⁰

Co je pro nás však podstatnější, o několik stran dále zahrnuje popis panství rovněž kolorovaný náčrtek hlavního

32 Národní archiv, APA I, Recepta, 1753/IV-VI, inv. č. 3067, kart. 1332, sign. D 26. Tamtéž, Kopíř odeslaných listů arcibiskupské konzistoře, 1752/IX.1.-1753/XII.28., inv. č. 112, sign. A 9/14, fol. 293r-293v.

33 Národní archiv, APA I, Zprávy vikářů o vizitacích far 1754, inv. č. 1253, sign. B 6/5, nefol.

34 Národní archiv, APA I, Zprávy vikářů o vizitacích far 1755, inv. č. 1254, sign. B 6/6, nefol.

35 SOA Plzeň, Sběrka matrik západních Čech, Kbel 01.

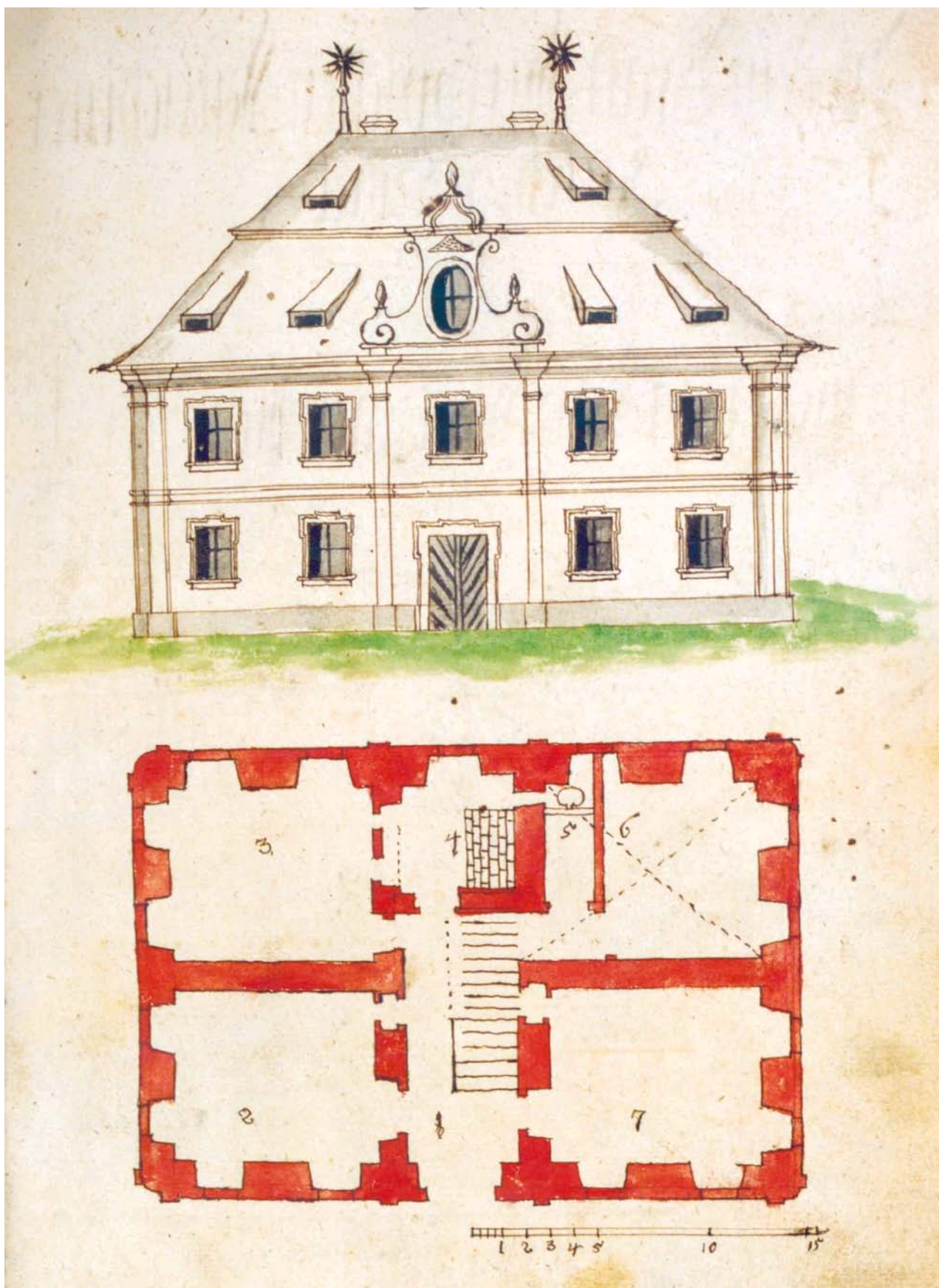
36 Národní archiv, APA I, Zprávy vikářů o vizitacích far 1755, inv. č. 1254, sign. B 6/6, nefol.

37 Národní archiv, APA I, Zprávy vikářů o vizitacích far 1756, inv. č. 1256, sign. B 6/7, nefol.

38 Národní archiv, APA I, Inventáře kostelů, far a farních důchodů, Jindř. Hradec – Klášterec n. Ohří, inv. č. 3919, kart. 2388, sign. D 85-90, *Inventarium Ecclesiae Parochialis Kbellensis Sub Archi-Episcopali Vicariatu Foraneo Nepomucensi*, nefol.

39 Půdorys objektu se uplatňuje v rukopisu knihy, který je dnes v soukromém vlastnictví. Rukopis nalezený ve fondu Vs Červené Poříčí půdorysný zakres postrádá a obsahuje pouze jeho nedokončený koncept tužkou.

40 SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, Vs Červené Poříčí, *Beschreibung*, pag. 217-218.

Obr. 5. Kbel, budova nové fary v pohledu a půdorysu, polovina 60. let 18. století. (Soukromá sbírka; totéž bez půdorysu SOA Plzeň, po-
bočka Klášter u Nepomuku, Vs Červené Poříčí, Beschreibung, pag. 245, reprofoto J. Krčec, 2012)

podélného průčelí nově postavené fary (obr. 5). Díky němu si dnes můžeme učinit představu o její původní podobě. Vidíme zde vcelku výstavný patrový dům s mansardovou střechou a poměrně bohatě členěnou fasádou. Průčelí je pětiosé, opatřené v přízemí čtyřmi okny a vstupním portálem ve střední ose, v patře pak pěti okny. Střední pole fasády je po stranách zdůrazněno pilastry vysokého řádu a vrcholí zdobným střešním štítem s volutami, v němž se nalézá oválné okno. Stejně, ale sdružené pilastry jsou na nárožích budovy. Horizontálně je fasáda členěna soklem v přízemí, kordónovou a korunní římsou. Ve spodní části mansardové střechy jsou umístěny čtyři jednoduché vikýře, ve vrchní části jsou vikýře dva. Hřeben střechy je na krajích osazen dvěma zdobnými prvky, zřejmě korouhvičkami; u hřebene je vidět ještě dvojice komínů. Vstupní portál má zjevně kamenné ostění lemované páskem, opatřené takzvanými ušima. Výplň tvoří dvoukřídlé dveře, pravděpodobně svlakové konstrukce, na pohledové části pobité šikmo kladenými prkny. Okna rozdělená křížem na čtyři pole jsou orámována šambránou opět s ušima.

Pod pohledem na hlavní průčelí fary je v popisu panství vyobrazen i její půdorys v přízemí, včetně grafického měřítko. Poněkud se liší od současného uspořádání přízemí objektu, a to zejména v prostoru chodby, odkud stoupají schody do patra. Jednotlivé místnosti jsou na plánu označeny číslicemi, ale legenda k nim chybí.⁴¹

Otázkou zůstává, do jaké míry náčrt zachycuje barokní budovu fary ve Kbelu podle skutečnosti a do jaké míry se jedná o zamýšlený, popřípadě jen ideální stav. Vzhledem k dataci popisu panství přibližně do poloviny šedesátých let 18. století a době výstavby fary (viz níže) je třeba připustit i možnost, že vyobrazení nevychází ze skutečného stavu, ale z nedochovaného stavebního plánu.

Nepřímé svědectví o výstavbě fary ve Kbelu se uplatňuje v mladším prameni, a to v inventáři sestaveném ředitelem vrchnostenské kanceláře Stehlíkem z Čeňkova za spolupráce faráře Josefa Lüfftnera pro potřeby biskupské konzistoře v Českých Budějovicích v roce 1846. V popisu farní budovy stojí, že se s její stavbou začalo roku 1760, avšak teprve roku 1765 byla dokončena (*Das im Jahre 1760 angefangene, aber erst im Jahre 1765 vollendete*).⁴² – Nutno doplnit, že fakticky shodná datace (1764–1765) je uvedena na evidenčních listech (kartách) kulturní památky, ovšem bez jakéhokoliv odůvodnění.⁴³

Kostelní účty, na jejichž základě je možno sledovat stavební opravy a úpravy kbelské fary, se dochovaly až od konce 18. století. Velmi často u jednotlivých zaznamenaných oprav chybí údaj o tom, kde přesně se pracovalo. Tak například v roce 1803 je účtováno za práci na patronálních objektech celkem 11 zl. 30 kr. Nevíme však, zda se úpravy dotkly kostela, fary, budov farního hospodářského dvora nebo třeba hřbitovní zdi. Při opravách se tehdy spotřebovaly dva strychy vápna za 4 zl. (s dopravou) a 500 cihel za 5 zl. 30 kr. Mzda vyplacená zedníkovi a podavači činila 2 zl.⁴⁴ Rok nato máme doloženu stavební úpravu již přímo na faře: v roce 1804 dostala novou střešní krytinu, přičemž bylo vyplaceno za šindele, hřebíky a za práci dohromady 176 zl. 6 kr.⁴⁵ Poté se až do třicátých let 19. století rubrika „na stavby a opravy“ z kostelních účtů vytrácí.

Kromě toho existuje další pramen využitelný pro poznání stavebních dějin farní budovy, a to inventář kbelského kostela, fary a hospodářských budov z období let 1830–1833.⁴⁶ Mimo jiné se zde setkáváme se zevrubným popisem fary a vybavení jejích jednotlivých částí, včetně uvedení odhadních cen jednotlivých položek. Vzhledem ke skutečnosti, že z dostupných archivních pramenů nejsou do té doby patrné žádné zásadní stavební úpravy vyjma položení nové střešní krytiny, můžeme dispozici budovy zachycenou tímto inventářem považovat za původní stav barokního objektu. Fara je popsána jako kamenná, taškami krytá jednopatrová stavba. Nad vchodem je umístěn výklenek s dřevěnou sochou sv. Jana Nepomuckého v odhadní ceně 45 kr. Hlavní vstupní dveře jsou dvoukřídlé, z měkkého dřeva, opatřené dubovým povlakem se čtyřmi petlicemi (*Haspen*), čtyřmi závěsy (*Bändern*), horní a spodní zástrčí (*Riegel*), s krytým německým zámkem, posuvnou zástrčí (*Vorschubriegel*) pod zámkem, klikou, dvěma dveřními knoflíky (*Thürknoöpfe*), čtyřmi štítky (*Schilder*) a 98 hřebíkovými hlavíčkami, a jako takové jsou ceněny na 15 zl. Tyto dveře mají nízký nadsvětlík ze skleněných tabulek. V přízemí vpravo se nachází první místnost se dvěma čtyřkřídlými jednoduchými okny ze skleněných tabulek, opatřeny dvoukřídlými okenicemi a železnými okenními mřížemi. V místnosti bychom také našli dvoje kamna, přičemž jedna byla určena k vytápění (*Heitzofen*) a druhá k vaření se zazděným kotlem (*Ofentopf*). Místnost vlevo od domovních dveří s prkennou podlahou je prosvětlena čtyřmi čtyřkřídlými tabulovými okny (*Tafelfenster*), opatřeny starými ztrouchnivělými okenicemi. Vytápějí ji kamna višňovohnědé barvy (*weichselbrauner*). Za touto místností se v levém traktu budovy nachází třetí místnost opatřená dvěma čtyřkřídlými a dvěma čtyřdílnými, dvojitě zasklenými okny. Jen dvě z těchto oken byla chráněna okenicemi. V rozporu s půdorysným nákresem z šedesátých let 18. století je pak zmínka o dvoukřídlých dveřích v příčné zdi mezi oběma místnostmi; dveřní průchod mohl být probourán dodatečně, nebo se jedná o nepřesnost půdorysného zobrazení původní stavby. Místnost je dále vybavena kamny postavenými z háků a prejšů (*Hacken a Preissen*), zasazených do železných lišt (*Schienen*). S výše uvedeným plánkem naopak koresponduje zmínka o dalším prostoru, v inventáři označeném jako kuchyně, a lokalizovatelném do prostoru současného schodiště. Nasvědčuje tomu údaj o jediném okně s železnou mříží. Má-li se ovšem jednat o kuchyni, zarazí nás absence jakéhokoliv topného zařízení. Umístění kamen pro vaření

41 Půdorys je opět pouze v rukopisu knihy.

42 SOkA Plzeň-jih, FÚ Kbel, Korespondence fary 1764–1864, kart. 1, *Inventarium der Kirche und Pfarre zu Kbell*, nefol.

43 Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, ev. listy (karty) nemovité kulturní památky č. 5120 a č. 13442/4-5120.

44 SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, Vs Červené Poříčí, inv. č. 87, *Kirchenrechnungsbuch der Pfarckirche Kbell 1798–1859*, nefol.

45 Tamtéž.

46 SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, Vs Červené Poříčí, inv. č. 91a, *Ganzjahrige Kirchengeld Rechnung für das Jahr 1833*.

Obr. 6. Kbel, kostel Všeck svatých. Náčrt z poloviny 60. let 18. století. (Soukromá sbírka; totéž SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, Vs Červené Poříčí, Beschreibung, pag. 190, reprofoto J. Krček, 2012)

do pravé místnosti nám dovoluje vyslovit domněnku, že kuchyň se v té době nacházela právě tam. Naproti tomu prostor označovaný v inventáři jako kuchyň již tehdy zřejmě svému původnímu účelu nesloužil. Zadní část pravého traktu přízemí byla vyhrazena kuchyňskému kvelbu s cihlovou podlahou a dvěma malými okny s železnými mřížemi a okenicemi. V chodbě jsou uváděna dvoje dřevěná kamnová dvířka a malé jednoduché okno s železnou tyčí. Schodiště stoupající do patra má 21 dřevěných stupňů a dvě dřevěná zábradlí. Na schodišti je malé jednoduché okno.

Ústředním prostorem horního poschodí je předsíní – hala s cihelnou dlažbou.⁴⁷ Osvětluje ji čtyřkřídlé tabulové okno a našli bychom zde dvoje kamnová dvířka. Do první místnosti u schodiště se vstupuje jednokřídlými dveřmi. Zatímco nejstarší varianta inventáře v této místnosti s prkennou podlahou uvádí dvě čtyřkřídlá tabulová okna, deštěné dvoukřídlé dveře a dále pak čtyři jednoduchá čtyřkřídlá tabulová okna a litinová kamna, mladší inventáře z období let 1835 a 1838 zmiňují tato čtyři okna a kamna v samostatné druhé místnosti. Je otázkou, zda došlo v intervalu mezi pořizováním jednotlivých inventářů, tedy někdy v první polovině třicátých let 19. století, k předělení prostoru příčkou, nebo zda se jedná o chybu vzniklou při vyhotovování inventáře.

Do třetí a poslední místnosti v patře rovněž s prkennou podlahou se vstupuje deštěnými dvoukřídlými dveřmi. Nachází se zde šest jednoduchých oken a dvě dvoukřídlé okenice. Z horního poschodí nejprve stoupá k záchodu (*Abtritt*) schodiště o sedmi dřevěných stupních. Při záchodu jsou jednokřídlé dveře a tři malá jednoduše zasklená okna. Na půdu pak vedou jednokřídlé dveře a pokračuje schodiště o jedenácti dřevěných stupních. V půdním prostoru se nachází 15 střešních okének

(*Dachkaffern*) a u nich šest okenních poklopů z prken s rámy, dále pak dřevěná dělicí mříž (*Scheidegitter*) z latí, oddělující půdní skladiště – sýpku (*Schuttboden*), při níž jsou mřížové dveře.

Obdobným způsobem inventáře zachycují stav jednotlivých objektů farního hospodářského dvora, tedy kravského chléva, stodoly, sklepa, studny, kolny a zahrady.

Od poloviny třicátých let 19. století lze sledovat stavební úpravy kbelské fary znovu podle kostelních účtů. Opět se však přitom často potýkáme s chybějící specifikací, na kterém z patronátních objektů se pracovalo. Spíše výjimku v tomto ohledu představuje účet z roku 1837, kdy máme přímo na faře doloženy zednické a tesařské práce. V jídelně bylo nutno udělat nový orákosovaný strop o rozměrech 3 sáhy na délku a 2 sáhy a 4 stopy na šířku, celkem tedy 8 čtverečních sáhů (tj. cca 28,8 m²). Nejprve strop připravil tesař, kterému byly za pobití vyplaceny 3 zl. 12 kr. Poté byl orákosovaný strop omítnut čistou maltou a obílen, za což zednický mistr inkasoval 8 zl. 48 kr. Zároveň se ve spodním vedlejším pokoji vyměnila kamna, když namísto velmi špatných kamen z prežů (*Preisen*) byla postavena nová černě glazovaná kachlová kamna v ceně 16 zl. Za vybílání celé fary bylo účtováno 8 zl.⁴⁸

Vyšší výdaje si stavební práce vyžádaly až roku 1844. Z charakteru prací a spotřebovaného materiálu vyplývá, že se jednalo o rozsáhlejší opravu střechy či spíše novou střechu. Tesařské práce stály 12 zl. 29 kr., pokrývačské práce pak 35 zl. 35 kr. (celkem tedy bylo řemeslníkům vyplaceno 48 zl. 4 kr.). Stavební materiál přišel na 277 zl. 52,5 kr. a zahrnoval dva nárožní hřeby (*Anschifnägel*), 45 kop laťových hřebíků, čtyři kramle/spony (*Klammern*), přes osm sáhů trémového dřeva, dva sáhy dřeva na krokve (*Sparnholz*), tři kopy střešních latí, 25 strychů zdicího vápna (*Mauerkalk*), 7 500 střešních tašek, 50 skob/háků, 28 střešních latí, kopu celých prkenných hřebíků-prkeňáků (*Brettnägel*) a devět kop polovičních prkeňáků.⁴⁹ Lze předpokládat, že uvedené práce proběhly buďto na budově fary, nebo na kostele. Zcela jistě se netýkala hospodářských budov, které prošly v roce 1845 rozsáhlou rekonstrukcí včetně opravy střech, při níž se spotřebovalo mimo jiné 2 000 tašek. V roce 1846 byl na faře rozšířen komín (*Kamin*), přičemž kniha účtů v souvislosti s touto stavební úpravou uvádí pouze jedinou položku, a to výdaje za zednické práce ve výši 1 zl. 40 kr.⁵⁰

47 Zmínka o cihelné dlažbě se objevuje až v mladších inventářích z 2. poloviny 30. let, které se až na několik nikoliv nepodstatných detailů, na které bude dále poukázáno, neliší od inventáře z období let 1830–1833. SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, Vs Červené Poříčí, inv. č. 92, *Inventarium über die zur Kbell Kirche und Pfarrgebäude bestehenden Inventargegenstände für das Jahr 1835*; inv. č. 95a, *Kirchen Inventarium über die zur Kbell Kirche und Pfarrgebäude bestehenden Inventargegenstände für das Jahr 1838*.

48 SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, Vs Červené Poříčí, inv. č. 95, *Patronats Gebauden Baureparaturen Kosten Überschlag für das Jahr 1837*, nefol.

49 SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, Vs Červené Poříčí, inv. č. 87, *Kirchenrechnungsbuch der Pfkirche Kbell 1798–1859*, nefol.

50 Tamtéž.

Obr. 7. Kbel, fara čp. 35. Hlavní průčelí. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Gryc, 1979)

Inventář z roku 1846, který se podařilo nalézt ve farní korespondenci,⁵¹ popisuje farní budovu následovně: „Vystavěna je nově z kamene, původně kryta šindelem, nyní dvojitě taškami. Fara je vzdálena 135 kroků od jižně položeného místa, kde na sotva znatelném pahorku stojí kostel. Fara je jednopatrová a sestává z pokoje pro čeled, dalších dvou pokojů, kuchyně a kvelbu (Gewölbe) v přízemí, v horním patře jsou potom další tři místnosti. Celá budova se nachází v dobrém stavu a jako taková se oceňuje na 800 zl. konv. m.“ Podle inventáře je na faře pěkný velký dřevěný křesťanský obraz ukřižovaného Spasitele je 0,75 lokte široký, kříž sám 2 lokte a 2 palce v hodnotě 36 kr., dva dlouhé stoly z měkkého dřeva (v hodnotě 1 zl. 12 kr.), čtvercový stůl z měkkého dřeva (18 kr.), malý kulatý stolek (8 kr.), jedna kamna na vaření (Ofentopf) v hodnotě 36 kr., knihovní skříň (je v čeledníku a používána jako kredenc) v hodnotě 24 kr., kredenc v kuchyni (18 kr.), dvě krátké lavice z měkkého dřeva (10 kr.), farní archiv (skříň?, *Pfarrarchiv*) z měkkého dřeva se zámkem, zčásti již shnilý (18 kr.), vědro ke studni s řetězem a provazem (24 kr.). Za pozornost stojí i popis hospodářských farních budov, sestávajících z kravského chléva (pro 10 kusů hovězího dobytka), klenutého cihlami a krytého taškami (500 zl.), vedle stojící

dřevěné, šindelem kryté stodoly s mlatem, ocitající se ve špatném stavu, a pod stodolou se nacházejícím malým sklípkem (50 zl.). Vedle stodoly pak byla v roce 1828 postavena kamenná, taškami krytá vozová kolna (160 zl.).

Mezi farní korespondencí se nachází také výčet nutných oprav na faře a v kostele, sepsaný 18. května 1848 farářem Josefem Lüffnerem. Podle něj se na faře v té době nacházela pouze jediná použitelná kamna a bylo nezbytně nutné opatřit sem ještě nejméně jedna. V čeledníku a ve všech horních místnostech chyběla rákosová krytina (stropu) a zcela chyběla také vnější okna; ve dvou místnostech v přízemí, které obýval farář, byly shnilé vnější okenní rámy.⁵²

O dalších stavebních pracích se dozvídáme až z kostelních účtů z osmdesátých let 19. století. Jednalo se vesměs o drobnější udržovací práce zejména na střeších, opět

51 SOKA Plzeň-jih, Farní úřad Kbel, Korespondence fary 1764–1864, kart. 1, *Inventarium der Kirche und Pfarre zu Kbell*, nefol.

52 SOKA Plzeň-jih, Farní úřad Kbel, Korespondence fary 1764–1864, kart. 1, *Angabe der nöthigen Reparature bei der Kirche und Pfarre zu Kbell*.

Obr. 8. Kbel, fara čp. 35. Severní fasáda. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Gryc, 1979)

bez určení konkrétního objektu. V roce 1895 máme doloženy rozsáhlejší stavební opravy přímo na faře. V červnu bylo účtováno za blíže nespecifikované opravy 24 zl. 78 kr., v červenci pak za totéž 95 zl. 7 kr. Navíc bylo vyplaceno 7 zl. 95 kr. za zámečnické práce na kbelské faře Františku Hykyšovi z Vřeskovic a 4 zl. 8 kr. za sklenářské práce švihovskému sklenáři Josefu Strakovi.⁵³ Sklenářské práce zajisté souvisely s výměnou některých okenních tabulí na faře a v kostele, které byly rozbity při krupobití dne 29. července 1895, jak nás o tom zpravuje dopis faráře Václava Vorla patronátnímu úřadu.⁵⁴ V říjnu roku 1896 byly účtovány udržovací práce na střeše fary v hodnotě 10 zl. 27 kr.⁵⁵

V květnu roku 1897 byly poškozeny komíny na faře do té míry, že bylo nutno provést jejich rychlou opravu. Farář Václav Vorel v té věci píše na patronátní úřad v Červeném Poříčí, že „přilísnými dešti posledních dní rozmočeno bylo zdívo obou komínů [!] farní budovy tou měrou, že část zdíva dolů do farní budovy se sřítla“, a prosí o urychlené provedení oprav, „neboť zbylá část jednoho komínu, kdyby prudší vítr nastati měl, jistě by se sřítla na střechu farní budovy a po případě těžce zraniti by mohla někoho z kolemjdoucích“.⁵⁶ V létě téhož roku znovu krupobití rozbilo šest tabulí skla v oknech kbelské fary.⁵⁷

Dne 17. března 1898 píše kbelský farář Matěj Panský na patronátní úřad, že „ve faře některé předměty zcela špatné jsou, jiné opravy potřebují. Tak upř. podlaha v kuchyni jest prý schnilá [!], kamna v kuchyni špatnější nemá prý ani dělník žádný. V jednom pokoji v dole kamna nová jsou potřebná“, a žádá ho, aby nechal zjištěné závady prověřit.⁵⁸ Patronátní komise potvrdila, že podlaha ve farní kuchyni je skutečně celá ztrouchnivělá, dále shledala, že z cihel vyzděná kuchyňská kamna jsou velice zchátralá, a vyjádřila nutnost položit novou podlahu a postavit dvoje nová kamna, neboť ta dosavadní již nejsou schopna obnovy. Oprava podlahy byla odhadnuta na 39 zl. 10 kr., pořizení a umístění nových (dvojích) kamen na 56 zl. 30 kr.⁵⁹ V dubnu téhož roku žádal farář Panský ještě na patronátním úřadu povolení opravy stropu ve farním sále, který „od myší jest zničen“.⁶⁰

Se stavem kbelské fary na přelomu 19. a 20. století nás stručně seznamuje inventář obsažený v hlavní knize kostelů ve Vřeskovicích, Kbelu a Nezdicích a kaplí v Borovech, Červeném Poříčí a Roupově z období let 1896–1899.⁶¹ Farní budova leží ve středu vsi Kbel, postavena z kamene a kryta taškami. Je jednopatrová a nachází se v ní v přízemí jedna obytná místnost, kuchyň, pokoj služebnictva, spíž, záchod a sklep, v prvním patře pak pět obytných místností. Hodnota budovy je vyčíslena na 3 600 zl. Podrobněji je zde popsáno hospodářské zázemí fary včetně popisu a ocenění jednotlivých částí dvora. Hospodářské budovy se rozkládají západně od fary a jsou od ní izolovány. Areál dvora je ohraničen zdí s dvoukřídlou bránou a jednokřídlými dveřmi. Ve dvoře se nachází studna s pumpou (oceněno na 10 zl.). U vjezdu v prostoru dvora stojí vlevo stáje, postavené z kamene a kryté taškami (800 zl.). Se stájem sousedí stodola, která je celá postavena ze dřeva, krytá šindelem a opatřená dvoukřídlými vraty (300 zl.). Severně od stodoly stojí vozová kolna, postavená z kamene a krytá taškami s vestavěným prasečím chlívkem (700 zl.). Východně od této kolny stojí další prasečí chlívek, tentokrát dřevěný a krytý prkny (15 zl.). Hned vpravo u vchodu se nachází zděný, šindelem krytý drůbežník.⁶²

Pro celou první polovinu 20. století máme na kbelské faře písemně zachyceny pouze drobné udržovací práce, především opravy střechy a oken. Kupříkladu v roce 1900, kdy faru, hospodářské budovy i kostel silně poškodila vichřice, se na opravy spotřebovalo 500 tašek, 20 prejzů z panské cihelny v Borovech, 3 000 šindelů, 20 latí, 500 laťových hřebíků a 4 000 šindelových hřebíků.⁶³ Podle potřeby byly opravovány také podlahy a kamna (1902).

53 SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, Vs Červené Poříčí, inv. č. 105, *Kirchenrechnungsbuch der Kbell Pfarkirche 1862–1900*, nefol.

54 SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, Vs Červené Poříčí, Farní benefícia 1800–1947, kart. 63, sign. I/5, dopis z 31. 7. 1895.

55 SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, Vs Červené Poříčí, inv. č. 105, *Kirchenrechnungsbuch der Kbell Pfarkirche 1862–1900*, nefol.

56 SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, Vs Červené Poříčí, Farní benefícia 1800–1947, kart. 63, sign. I/5, dopis z 20. 5. 1897.

57 Tamtéž, dopis z 9. 8. 1897.

58 Tamtéž, dopis ze 17. 3. 1898.

59 Tamtéž, přípis z 15. 4. 1898.

60 Tamtéž, dopis z 11. 4. 1898.

61 SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, Vs Červené Poříčí, Kostelní inventární hlavní knihy 1888–1912, sign. 34 C/11, kn. 669, *Inventar-Hauptbuch der Kirche zu Břeskovic, Kbel, Nezdic, und der Kapelle zu Borov, Poříč und Ruppau 1896–1899*, pag. 28–29.

62 Mladší inventář z období let 1900–1903 obsahuje téměř identický popis fary a dvora jen s tím rozdílem, že její hodnota je vyjádřena v korunách (7 200 K). SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, Vs Červené Poříčí, Kostelní inventární hlavní knihy 1888–1912, sign. 34 C/11, kn. 670, *Kirchen Inventar-Hauptbuch 1900–1903*, pag. 28–29.

63 SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, Vs Červené Poříčí, inv. č. 105, *Kirchenrechnungsbuch der Kbell Pfarkirche 1862–1900*, nefol. Farní benefícia 1800–1947, kart. 63, sign. I/5, dopis z 21. 11. a přípis z 24. 11. 1900.

Obr. 9. Kbel, fara čp. 35. Západní fasáda. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Gryc, 1979)

Opravou prošel na počátku roku 1909 také záchodový kanálek. Záchodová jáma kbelské fary se nacházela na dvoře souseda, domkáře Matěje Duchka. Jáma byla plná a zdi farní budovy zamokřovaly, a tak farář Josef Unger požádal souseda, aby mu umožnil jámu vyprázdnit. Soused však odepřel a teprve na přimluvu starosty Josefa Hřebce dal svolení pod podmínkou, že mu bude poskytnuta případná náhrada způsobených škod. Při vyprazdňování záchodové jámy bylo shledáno, že „*kanálek je propadlý v budově farní*“, a tak bylo nutno jej vybourat, aby bylo možno záchody vyprázdnit. Poté farář požádal, aby sem po svátcích byl vyslán zedník, který by dal kanálek do pořádku.⁶⁴

V noci z 1. na 2. března roku 1911 se okénkem z *Podfarova dvorku* vloupal do fary zloděj, ze záchodu se snadno dostal na chodbu, odtud do komory a „*tam se dělil o zásoby tak, že by byl farář neměl v poledne hostům na stůl co dát*“.⁶⁵ Tato zkušenost vedla faráře Ungera k tomu, že nechal obě okénka směrem do *Podfarova dvorku* opatřit mříží. Při té příležitosti rovněž požádal patronátní úřad v Červeném Poříčí o opravu chodníku před farou, „*kteřý jest velice vytlučený*“, a dále o opravu zbledované zdi u farské zahrady. Ve svém dopise také líčí sešlý stav hospodářských budov.⁶⁶ Rozbitá okna, kterými se neznámý

pachatel dostal do fary, zasklil švihovský sklenář Straka za 9 K 74 h.⁶⁷

Rozsáhlejší oprava fary se plánovala na rok 1912, kdy na 11. duben připadala v kbelské farnosti generální vizitace a biřmování. Farář Josef Unger proto naléhal na provedení nejnutnějších oprav fary i kostela. Tehdejší stav patronátních budov reflektuje protokol sepsaný dne 29. ledna 1912 ve věci vyšetření nutnosti některých oprav. O kbelské faře se zde konstatuje následující: „*Na faře projektuje se hlavně oprava facady, oprava chodby, jednoho pokoje a vymalování jeho, jakož i dvou dalších, vyspravení podlah, oprava a nátěr oken a dveří v přízemí i patře.*

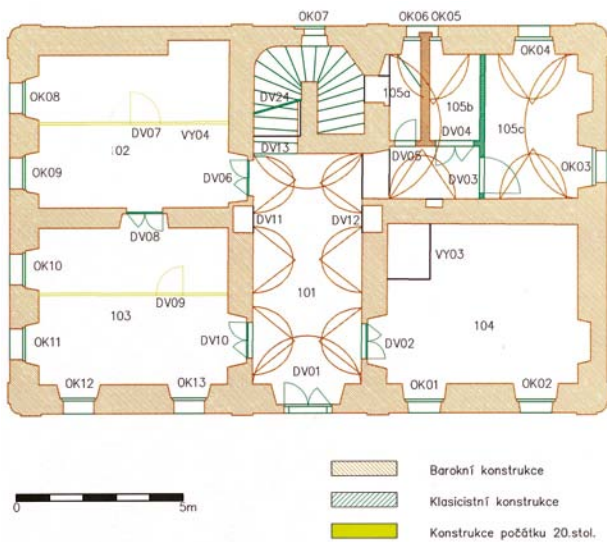
64 SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, Vs Červené Poříčí, Farní benefícia 1800–1947, kart. 63, sign. I/5, dopisy z 24. a 26. 12. 1908.

65 Ve výrazu *Podfarův dvorek* zde máme zajímavý doklad přenosu označení bydliště v těsném sousedství fary do podoby osobního jména.

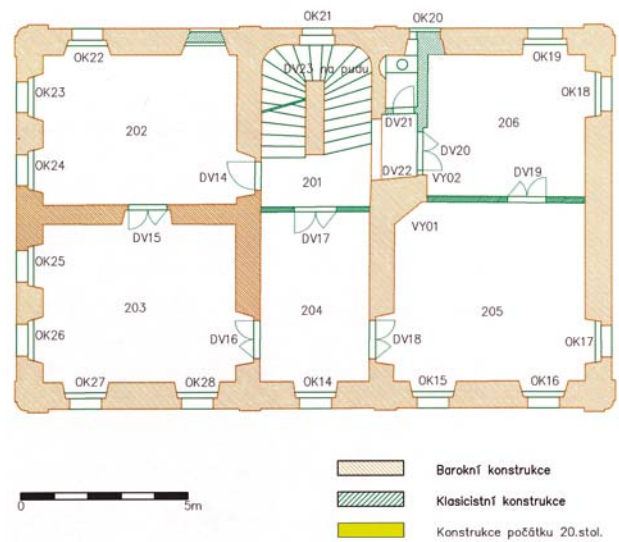
66 SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, Vs Červené Poříčí, Farní benefícia 1800–1947, kart. 63, sign. I/5, dopis z 11. 3. 1911.

67 SOkA Plzeň-jih, Farní úřad Kbel, Kostelní účty 1830–1894, kn. 5, nefol.

Obr. 10. Kbel, fara čp. 35. Stavebně-historické vyhodnocení přízemí. (Kresba J. Bock, 2011)

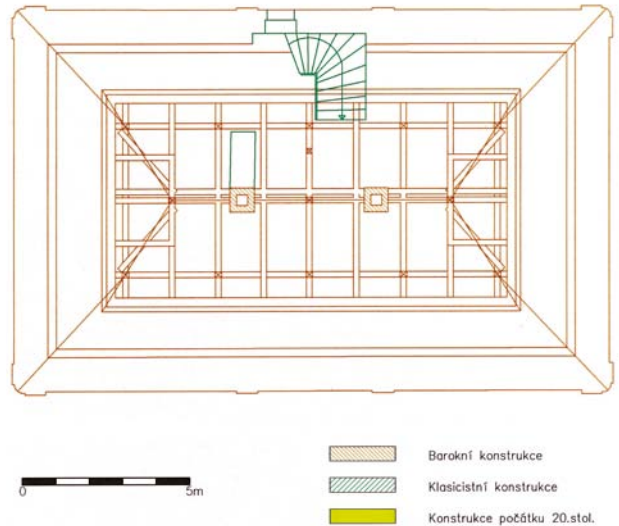

Obr. 11. Kbel, fara čp. 35. Stavebně-historické vyhodnocení patra. (Kresba J. Bock, 2011)

Navrženo jest dále zřízení nového chodníku před farní budovou a oprava okapní trouby. [...] Na opravu taškové krytiny na kůlně a na faře vložen jest do rozpočtu příslušný paušál. Veškeré tyto posléze vyjmenované práce jeví se velmi nutnými a jest v zájmu zachování budov těch v řádném stavu, aby práce ty provedeny byly.“ Plánovaly se také rozsáhlejší opravy hospodářských objektů.⁶⁸ Provedení stavebních prací však vázlo na neochotě obyvatel přifařených vsí podílet se na opravách, a tak na sebe nakonec musel veškeré náklady převzít patronát, který příspěvek od obcí vymáhal dodatečně. Ještě v roce 1913 totiž píše nový kbelský farář František Frydrych na patronátní úřad v Červeném Poříčí, že „v tak bídném stavu není snad fary v celé diecézi a na celém patronátě Jeho Veličenstva“.⁶⁹ Kolaudace provedených oprav proběhla až v říjnu roku 1914 a svědectví o nich podává citovaný kolaudační protokol: „Na faře provedena byla oprava celé facady, zřízen nový betonový chodník se žulovými obrubníky před uliční frontou, provedeny menší opravy zdiva a omítky v pokoji rohovém i opravy podlah. Dále provedena byla oprava laťových dveří v domovní chodbě a oprava okapní roury.“⁷⁰ Stavby provedl Josef Kubec, mistr zednický v Chudenicích. S jejich rozsahem se lze podrobněji seznámit prostřednictvím dvou účtů přiložených ke kolaudačnímu protokolu.

Další zprávy o stavebních událostech na kbelské faře se dochovaly v účtech z počátku třicátých let 20. století. Jsou jimi zdokumentovány vesměs drobné udržovací práce (položení betonové dlažby chodníku před farou, nářet dvacet jedna venkovních oken o velikosti 95 × 150 cm bílým nátěrem olejovou barvou trojnásobně, přetmelení všech oken, oprava soklu na faře při chodníku).⁷¹

Jedním z mála větších stavebních zásahů zachycených písemnými prameny v první polovině 20. století je oprava kanálu z farního sklepa roku 1933, „v němž se po každém dešti topíme“ (dle slov faráře Jana Dobrodinského).⁷² Rekonstrukci domovní kanalizace provedli přeštitští stavitelé František a Josef Sieglvi, přičemž upravili také strop nad schodištěm na půdu tak, že starý snesli a zhotovili úplně

Obr. 12. Kbel, fara čp. 35. Stavebně-historické vyhodnocení krovu. (Kresba J. Bock, 2011)

nový povalový strop v tloušťce 8 cm, s lepenicí a rákosovou omítkou. Starý stav kanalizace a plánované stavební zásahy jsou popsány takto: „Odpadní kanál ze záchodu, který jest zděný z cihel a veden jest přes sousední dvůr a cestu do hospodářského dvora fary, jest propadlý na mnoha místech a celý ucpaný. Mimo to záchodová odpadní roura

68 SOkA Plzeň-jih, Okresní úřad Přeštice, Církevní stavby 1936–1942, inv. č. 539, kart. 277, sign. VII/20, protokol z 29. 1. 1912.

69 Tamtéž, dopis z 8. 7. 1913.

70 Tamtéž, protokol z 21. 10. 1914.

71 SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, Vs Červené Poříčí, Farní benefícia 1800–1947, kart. 65, sign. I/5, rozpočet z 25. 5. 1931 a účet z 30. 8. 1932.

72 Tamtéž, dopis z 10. 8. 1932.

Obr. 13. Kbel, fara čp. 35. Pohled od jihozápadu. (Foto R. Široký, J. Bock, 2011)

z I. patra jest prkenná a prohnílá, následkem čehož je prosáklá vlhkostí ze záchodů. Navrhuje se proto starý kanál cihelný zrušiti a místo kanálu zděného použití betonové roury a odpady ze záchodů do kanálu provésti z rour kameninových, aby zeď netrpěla a zároveň bude možno prolévat záchody odpadovou vodou a tím záchod čistiti.⁷³

V roce 1938 se plánovala celková oprava fasádních omítek, avšak nakonec bylo nově omítnuto pouze uliční průčelí o výměře 157,18 m².⁷⁴ V srpnu roku 1941 byla fara připojena na elektrickou síť.⁷⁵ V září téhož roku sestavili přeštitčí stavitelé Sieglovi rozpočet na rozsáhlou rekonstrukci fary, která byla vyvolána nutností ubytovat v objektu rodinu přestěhovalce. Původně měly opravy zahrnovat celou řadu prací, mimo jiné opravu utrhlého nároží farní budovy podezděním jejího podmočeného základu včetně nového omítnutí, adaptaci místnosti v přízemí (bývalé kuchyně) na obytnou místnost vybouráním pece na chleba, vytrháním chatrné podlahy a položením nové, osazením dvou nových dvoukřídlých oken, dodáním a postavením nového kachlového sporáku s pečí troubou a dvojnásobným vybílením kuchyně s opravou omítky. Do kanceláře a horních místností měla být umístěna troje kachlová pokojová přenosná stáložárna kamna. V kanceláři mělo být také vybouráno staré okno a osazeno nové dvoukřídlé dvojité okno s vnitřní okenicí. V kuchyni měl být přestavěn stávající sporák, a dodány měly být i nové kachle. Velká oprava se plánovala také pro střechu, neboť měla být přeložena tašková krytina na husté latování s výměnou poloviny tašek a hřebenačů za nové. Přitom se

počítalo se zachováním šesti střešních oken (volských ok) a opravou dvou komínů. Dále mělo být na faře instalováno elektrické osvětlení (v patře pět pokojů, chodba, klozet, v přízemí kuchyň, kancelář, pokoj, místnost vpravo, chodba, klozet). Farní budova měla dostat hromosvod. Práce měly být završeny opravou venkovních omítek.

V důsledku válečné situace však byly plánované práce redukovány na opravu nároží farní budovy, žlabů a okapní roury, úpravu místností v přízemí k obytování a instalaci hromosvodů, tedy na práce, které byly komisí vyslanou z okresního hejtmánství v Přešticích shledány jako nutné.⁷⁶ Z dalších zpráv ovšem vyplývá, že ani tyto úpravy nebyly nakonec provedeny.

V září 1941 vystavil Alexandr Kučera, kamnář v Přešticích, farnímu úřadu ve Kbelu účet za jedna pokojová přenosná stáložárna kamna v hnědé barvě s plechovými koleny a rourami v ceně 1 150 K a za rozbourání a opětovné postavení čtyřplátového sporáku včetně dodávky nového šamotového materiálu na novou svrchnici, nové pečičí

73 Tamtéž, rozpočet z 3. 2. 1933 a účet z 22. 9. 1933.

74 SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, Vs Červené Poříčí, Farní benefícia 1800–1947, kart. 67, sign. I/5, rozpočet z 30. 4. 1938.

75 SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, Vs Červené Poříčí, Farní benefícia 1800–1947, kart. 68, sign. I/5, zápis z 23. 8. 1941.

76 Tamtéž, výměr z 30. 4. 1942.

Obr. 14. Kbel, fara čp. 35. Severní pohled. (Foto R. Široký, J. Bock, 2011)

trouby, vrchního rámmku a plechového valacha, celkem ve výši 520 K.⁷⁷

Během první poloviny čtyřicátých let minulého století přibývají stížnosti tehdejšího faráře Josefa Jačky na stavební stav fary. V listopadu 1942 oznamuje patronátnímu úřadu v Červeném Poříčí, že oba komíny na faře jsou vadné a potřebují opravit, zvláště v nadstřešní části.⁷⁸ V dubnu roku 1943 píše, že „při poslední vichřici dne 2. 4. 1943 byla na farní budově stržena část střechy, tašky i prejzy, takže při nejbližší pršce všechna voda bude téci na půdu a tím ještě více poškodí bez toho již prohnílé stropy. Mimo to je nebezpečí, povstane-li zase vítr, shází další tašky a prejzy a bude škoda ještě větší.“⁷⁹ O pár dní později pak dodává: „Poněvadž posledním vichrem je mnoho tašek na farní budově ve Kbelu přelámáno a místy scházeno, takže je ve střeše mnoho otvorů a při pršce by stropy mnoho trpěly, prosím, aby byla přeložena celá střecha, když již tu je pokrývač a byl by na delší čas pokoj. Přeložení jen části střechy by mnoho neprospělo a byla by potom škoda ještě větší.“⁸⁰ Z října téhož roku pochází další dopis, v němž farář oznamuje patronátnímu úřadu: „Poněvadž spadnutím stropu v kuchyni byla velice poškozena též podlaha, kde byla prkna již prohníla, zvláště když pod podlahou je prázdná prostora ve hloubce asi jednoho metru, musel jsem také objednat prkna a dát novou podlahu v kuchyni.“⁸¹

Další dopis faráře Josefa Jačky na patronátní úřad v Červeném Poříčí z 6. října 1944 dokládá, že opravy plánované v letech 1941 a 1942 nebyly provedeny. Dočteme se zde,

že „je dolejší roh fary ve Kbelu velice odštíplý a mezera ta se častým otrásáním od nákladních aut stále rozšiřuje a kdyby zde nablízku byl nálet, jistě celá ta část spadne. Hospodářské Družstvo ve Švihově projevilo ústy p[ana] správce souhlas, že by celou budovu koupilo pro své účely a místo peněz za ní že by postavilo ve farské zahradě novou vilovou moderní faru, zavedlo by tam elektriku, vodovod, hromosvod, sklepy (které zde vůbec nejsou), koupelnu a prádelnu (které zde také nejsou) a jiné, což by se ještě blíže určilo. Z místností při oné části odštíplé musel jsem vše odstranit do jiných místností, neboť nechci si dáti nábytek zničit. Myslím, že by nadřízené úřady ničeho nenamítaly, když by za starou, na spadnutí budovu dostaly novou a moderní, která by po dlouhou řadu let nepotřebovala oprav.“ Na závěr farář žádá, aby byl určen den, kdy se může dostavit na patronátní úřad osobně k bližšímu projednání záležitosti stavby nové fary ve Kbelu. Patronátní úřad svým přípisem dne 3. 11. 1944 připomenul farnímu úřadu, že jakékoliv podnikání staveb je po dobu války kategoricky zakázáno, a „nemůže býti proto o postavení nové fary v přítomné době ani zdaleka uvažováno“. Na to farář Jačka odpovídá, že si je vědom zákazu staveb, ale jeho dotaz zněl, „zda

77 Tamtéž, účet z 20. 9. 1941.

78 Tamtéž, dopis z 3. 11. 1942.

79 Tamtéž, dopis ze 4. 4. 1943.

80 Tamtéž, dopis z 15. 4. 1943.

81 Tamtéž, dopis z 2. 10. 1943.

by patronátní úřad v zásadě neměl námitek proti postavení nové farní budovy, aby se mohly teď konati pomalu k tomu přípravy a po ukončení války mohlo se bez protahování přikročiti ku stavbě“.⁸² Ani po skončení války však nenašel úmysl postavit novou faru namísto zchátralé fary čp. 35 u červenopoříčského patronátního úřadu při lesní správě podporu. Namísto toho farář Jačka nechal na staré farní budově v roce 1947 alespoň zřídit hromosvod od firmy Huler z Loun, která zároveň v téže době instalovala hromosvod na hájovně v Roupově. Dále pak naléhal, aby patronát nechal opravit nároží fary, které hrozilo zřícením (o čemž se „před asi 3 roky komise přesvědčila, a ježto od té doby se nic neopravuje, že také nebezpečí, že to spadne, jak se vyjádřil zednický palír, co nejdříve“).⁸³ Patron kostela, kterým bylo v poválečné době Ředitelství státních lesů a statků v Plzni, správa státních lesů Červené Poříčí, vyslal na faru komisi, která shledala, že všechny uvedené údaje jsou pravdivé a že je nutné odstranit závady, jež způsobily sesedání nároží, „aby farní budova neztrácela na své domovní podstatě“. Navržené opravy, tedy obnažení a vyspravení základů budovy v místech poškození kamenným zdívkem na cementovou maltu, vyspravení trhlín v obvodovém zdivu v přízemí i v patře vápennou omítkou a vyklínování a omítnutí poškozených nadpraží u oken v pokoji v patře, měli provést na faře již osvědčení stavitelé František a Josef Sieglövi.⁸⁴ Další dokumentaci k těmto opravám ani k dalším stavebním akcím prováděným na kbelské faře se nepodařilo dohledat, a ani se nepředpokládá, že by vzhledem k okolnostem doby probíhaly v nějaké zásadnější míře.

V rozporu s výše uvedenými stížnostmi kbelského faráře Jačky je zápis v evidenčním listu kulturní památky z roku 1980, že se fara nachází v dobrém stavebním stavu před opravou fasád.⁸⁵ Z evidenčního listu se dále dozvídáme, že vlastníkem objektu byl tehdy Farní úřad církve římskokatolické v Měčíně a že v jeho přízemí byla umístěna pracovní farního úřadu a sklady, v patře pak obytné prostory užívané k rekreačnímu bydlení. Zároveň s evidenčním listem byla pořízena fotodokumentace exteriérů a části interiérů fary (obr. 7–9).

Oprava fasád, jejíž nutnost byla pocítována nejpozději od konce třicátých let 20. století, začala být projednávána úřady až na počátku devadesátých let, kdy správa fary ve Kbelu přešla na děkanský úřad v Přešticích. V roce 1992 navržená oprava nebyla však provedena z finančních důvodů.⁸⁶

V roce 1998 byla fara ve Kbelu prohlášena za kulturní památku.⁸⁷ Aktualizovaný evidenční list kulturní památky z roku 2007 uvádí, že socha sv. Jana Nepomuckého v nice nad vstupními dveřmi chybí. Dále je zde poznámka o tom, že od roku 2003 je prostor za farou využíván jako školní zahrada a že od roku 2006 je dům čp. 35 na prodej, vhodný jak k trvalému bydlení, tak i k rekreaci.⁸⁸

Rozbor stavby

Budova fary ve Kbelu není podsklepena. Má dvě nadzemní podlaží a mansardovou střechu. Objekt se vyrovnává se sklonem terénu k severozápadu; v západní fasádě se přízemí jeví jako zvýšené, ve fasádě východní pak jako

mírně zapuštěné pod terén. Je přístupný pouze hlavním vstupem v ose jižního průčelí. Dispozice je trojtraktová. Hlavní vstup vede do chodby ve středním traktu, v němž je situováno rovněž schodiště propojující navzájem přízemí, patro a půdu. Všechny fasády jsou obdobně členěny římsami a mělkými pilastry vysokého řádu a mají sokl. Zatímco kordónovou římsu tvoří jednoduchý pás, hlavní římsa je profilovaná. Pilastry jsou v místě kordónové římsy mírně předsazeny, obdobně je tomu s jejich profilovanými hlavicemi v úrovni hlavní římsy.

Omítky na všech fasádách jsou silně degradovány. Ve velkých plochách je odkryto smíšené obvodové zdivo s větším podílem lomového kamene. Okenní špalety a záklenky jsou provedeny z cihel. Zčásti dochovaná dvouvrstvá vápenná omítka nese stopy barevného členění fasád: zatímco římsy a pilastry jsou natřeny bíle, plochy mezi nimi mají žlutý nátěr. Všechny okenní otvory jsou osazeny stejnými dvojitými dvoukřídlymi okny.

Hlavní průčelí je symetrické, pětiosé. Střední osa je zvýrazněna po stranách dvěma pilastry, mezi nimiž je v patře jedno okno a v přízemí portál s kamenným ostěním bez profilace a s nadsvětlíkem. Nad portálem přetíná kordónovou římsu zdobná nika. Nároží budovy jsou zaoblená, zaoblení končí ve styku s nárožními pilastry. Svlakové dveře hlavního vstupu mají kované závěsy.

Západní fasáda je symetrická, čtyřosá, s rozšířenou střední plochou mezi okny. U oken v přízemí se dochovaly parapety s jemnou profilací (vyzděno z cihel). Tato fasáda, nejvíce exponovaná z hlediska povětrnosti, je ve velmi špatném stavu.

Severní fasáda má stejné členění pilastry a římsami jako hlavní průčelí. V patře zůstávají dvojitá špaletová okna pouze v krajních osách, uprostřed je okno zmenšeno a posunuto mimo osu (slouží k osvětlení schodiště). V ostatních osách jsou okna pouze naznačena mělkými nikami. V ose přízemí se v původním otvoru nacházejí dvě okénka – na schodiště a pod něj. V krajní ose od západu je okno naznačené nikou. V krajní ose od východu je zamřížované okénko do hospodářské místnosti. Ve vedlejší ose byla do původního okenního otvoru vestavěna dvě menší okénka, osvětlující hygienickou místnost a skládek.

Východní fasáda má obdobné členění jako ta západní. V patře jsou dvojitá špaletová okna pouze v krajních osách. Ve zbylých osách jsou okna naznačena mělkými nikami. V přízemí je ve třetí ose zleva zamřížované okénko do hospodářské místnosti. V ostatních osách jsou okna zazděna.

Mansardová střecha je kryta bobrovkami v šupinovitě skladbě. Svrchní část střechy je od spodní oddělena

82 Tamtéž, dopis z 6. 10. a přípis z 3. 11. a 8. 11. 1944.

83 Tamtéž, dopis z 28. 7. 1947.

84 Tamtéž, přípis z 11. 9. 1944.

85 Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, ev. list nemovitě kulturní památky č. 5120.

86 SOkA Plzeň-jih, Obecní úřad Kbel, Kultura 1990–1997, kart. 2, pořad. č. 6, přírůstkové č. 55/04.

87 Rozhodnutím Ministerstva kultury ČR č. j. 11.673/90 dne 3. 3. 1998.

88 Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, ev. list nemovitě kulturní památky č. 13442/4-5120.

Obr. 15. Kbel, fara čp. 35. Hlavní vstup. (Foto R. Široký, J. Bock, 2011)

trámem na způsob profilované dřevěné římsy. Ze střešního hřebene vystupují dva symetricky umístěné komíny, vyzděné z cihel. Jejich omítka je silně poškozena.

Symetrické členění fasád vychází z pravidelné dispozice budovy. Střední komunikační trakt sestává ze vstupní chodby, na jejíž konec navazuje schodiště stoupající do patra. Z chodby jsou přístupné všechny ostatní prostory obou bočních traktů, které byly původně hloubkově rozděleny na dvě stejně velké místnosti.

Vstupní chodba je sklenuta valenou klenbou s třemi páry nestyčných trojbokých výsečí. V předním páru výsečí jsou umístěny dveře do místnosti obou bočních traktů. Ve střední části chodby se nalézají proti sobě dvířka v podélné zdi do topných komor. V zadní části jsou dvoukřídlé dveře do místnosti 102. Naproti nim je průchod do klenutého prostoru v zadní části východního traktu. Úplně vzhledu je dřevěnou mříží oddělený nástup z chodby na dvoukamenné schodiště s plnou vřetenovou zdí a smíšenými kamennými stupni do patra budovy.

V přední části východního traktu se nachází místnost 104. V jejím severozápadním koutu je zděné kvádrové těleso kamen se čtvercovým otvorem; kamna z dvacátých let 20. století sloužila patrně k horkovzdušnému vytápění místností v patře. Dehtem znečištěné stěny této místnosti

jsou podle všeho dokladem umístění původní černé kuchyně.

Zadní část východního traktu tvořila v době barokní jednu místnost s valenou klenbou se dvěma páry nestyčných trojbokých výsečí. Dnes jde o prostor dodatečně rozdělený příčkami. Za průchodem z chodby jsou vlevo jednokřídlé klasicistní dveře do malé místnosti (105a), kde je suchý dřevěný záchod s vnitřním kovovým trychtýřem. Z ní lze také projít do prostoru pod schodištěm. Vedle dveří na záchod se klasicistními dvoukřídlými dveřmi vstupuje do menšího skládku (105b). Na východní straně kdysi jednoho klenutého prostoru se nachází další místnost (105c).

Západní trakt přízemí budovy obsahoval dvě stejně velké plochostropé místnosti, dnes v obou případech přepažené příčkou s jednokřídlými rámovými dveřmi ze dvacátých let 20. století. Z chodby vedou dvoukřídlé klasicistní dveře do místnosti 103, která je propojena s místností 102 opět dvoukřídlými klasicistními dveřmi.

Trojtrakt přízemí se v dispozici patra budovy opakuje. Schodiště, kde se nachází vymetací otvor komínového tělesa uzavřený dřevěnými dvířky s vysokými panty a klasicistní petličkou a které pokračuje kamennými stupni na půdu, ústí v severní části středního traktu na chodbu, ze které se vchází do místností v bočních traktech. Chodba je mladší příčkou rozdělena na dvě části (201 u schodiště, 204 při hlavním průčelí fary). Západní trakt obsahuje dvě stejně velké místnosti. Rozdělení východního traktu je zřejmě dodatečné. Všechny místnosti jsou plochostropé s omítanými podhledy.

Místnost 204 je přístupná dvoukřídlými klasicistními dveřmi se šesti vysokými závěsy. Jejich světlá výška je nižší než u ostatních dveří v této místnosti, které mají pouze dva závěsy na jedno dveřní křídlo.

Z části chodby u schodiště se vchází do pokoje 206 přes předsíň, kde se nacházejí dvířka topné komory pro kamna v sousední místnosti 205 a dveře na záchod. Z pokoje 206 se dvoukřídlými klasicistními dveřmi projde do místnosti 205 v přední části východního traktu. Klasicistní dvoukřídlá okna v segmentově zaklenutých nikách mají dřevěné parapetní desky. V sondách na stěnách lze vidět pod bílým vápenným nátěrem klasicistní výmalbu. Zkosený kout místnosti vytváří půdorysnou anomálii, která nepochybně souvisí s rozšířeným komínovým tělesem, podle něhož lze soudit, že se jednalo o dýmník a že v místnosti 104 v přízemí původně byla černá kuchyně. Ve zkoseném koutě místnosti jsou umístěna vysoká „žebříková“ kachlová kamna s horním odtahem, bez obsluhy v pokoji.

Do místnosti 203 v západním traktu se vstupuje klasicistními dvoukřídlými dveřmi. Z ní do sousední místnosti 202 vedou podobné dveře. V místnosti 202 jsou čtyři segmentově zaklenuté okenní niky (okno v severovýchodním rohu místnosti je zazděné). Po odkrytí stropního podhledu lze zde vidět konstrukci staršího záklopového stropu.

Krov mansardové střechy se skládá ze dvou částí. Ve spodní části se stojatými stolicemi je každá čtvrtá vazba plná. Krokve jsou doplněny námětky, tvořícími charakteristický tvar střechy. Hambalky horní části jsou podpráhány jedinou osově umístěnou stolicí, jež je k nim fixována zavětrovacími pásky. Rovněž krokve horní části krovu jsou doplněny námětky. Stolice horní části krovu je přerušena

Obr. 16. Kbel, fara čp. 35. Vstupní chodba v přízemí (místnost 101). (Foto R. Široký, J. Bock, 2011)

v místech dvou komínů umístěných v hřebeni střechy. Těleso západního komína je výrazně, nejspíš dodatečně rozšířeno k severu. Rozšíření souvisí s připojením dalšího komínového průduchu.

Ke stavebnímu vývoji

Podoba i poloha středověké fary ve Kbelu zůstávají zatím neznámé. Při opětovném zřízení farnosti v roce 1753 byly faráři poskytnuty prostory v panském dvoře. Dnešní farní budova byla podle všeho postavena v období let 1760–1765. Pozemek pro ni byl však určen již dříve, nejpozději roku 1758. Jedná se o barokní novostavbu, která nenavazuje podle dosavadního poznání na žádný starší objekt. Lze předpokládat, že současně se stavbou fary vznikly i objekty jejího hospodářského zázemí.

Původní symetrická dispozice farní budovy je v obou podlažích dobře rozeznatelná i přes provedené mladší stavební úpravy. V bočních traktech se v přízemí nacházely dvojice stejně velkých místností, které byly v barokní době vytápěny z topných komor, přístupných z chodby ve středním traktu. Valenou klenbu s výsečemi měla kromě vstupní chodby už jen zadní místnost východního traktu (podle inventáře z období let 1830–1833 se jednalo o spížírnu). Ta sousedila s černou kuchyní.⁸⁹ V patře se z chodby vstupovalo do dvou místností v západním traktu a do jedné velké místnosti v traktu východním.⁹⁰ Lze soudit, že větší pokoje v patře sloužily potřebám faráře a farního

úřadu, menší pokoje v západním traktu přízemí pak služebnímu personálu.

Stavební úpravy v 19. století především pozměnily výše popsané funkční schéma a dispozici farní budovy. Byla zrušena černá kuchyně a kuchyňský provoz byl přesunut do zadní místnosti západního traktu. Kvůli tomu byl vybudován nový komínový průduch, který byl na půdě napojen na původní západní komín. Klenutá spížírna byla rozdělena příčkami na tři menší místnosti. Do zadní části východního traktu byly v obou podlažích vestavěny záchody. V patře byl zvětšen počet obytných místností vložением příčky, která hloubkově rozdělila původní prostor ve východním traktu. Ve všech plochostropých místnostech byly zřízeny omítané podhledy. Dřevěné stupně barokního schodiště byly vyměněny za kamenné.⁹¹ V 19. století vznikla rovněž naprostá většina dochovaných klasicistních dveřních a okenních výplní.

Srovnání dosažených poznatků s písemnými prameny naznačuje, že se nejednalo o jednorázovou rozsáhlou

⁸⁹ Dýmník černé kuchyně musel být situován v severozápadním koutu místnosti. Inventář z období let 1830–1833 uvádí v této místnosti dvoje kamna.

⁹⁰ Skutečnosti, že se původně jedná o velkou místnost, později hloubkově rozdělenou příčkou, nasvědčuje počet šesti oken v místnosti, uvedený v inventáři z období let 1830–1833.

⁹¹ Schodiště s dřevěnými stupni uvádí inventář z období let 1830–1833.

přestavbu. Existující stav objektu je spíše výsledkem postupného vršení různých stavebních úprav menšího rozsahu, které vycházely z provozních potřeb fary. Zatímco výše zmíněný inventář z období let 1830–1833 zachycuje podle všeho věrně původní barokní dispozici budovy, již v roce 1837 je uváděno zřízení nového omítaného podhledu v jídelně. Rozšíření komína časově spadá do roku 1846. Ve stejné době jsou v patře uváděny stále ještě tři místnosti. Podle údajů inventáře z období let 1896–1899 víme, že stavební úpravy již byly uzavřeny. Poprvé se zde v patře uvádí pět obytných místností.

Představa o postupném vršení jednotlivých menších stavebních úprav koresponduje i s charakterem „chronologicky citlivějších“ detailů dveřních a okenních výplní. Obložkové zárubně osazené závěsy s kuželovitým zakončením a koncovou kuličkou i dvojitá okna s ven otvíranými vnějšími křídly pocházejí až z druhé poloviny 19. století. Doba jejich osazení na faře ve Kbelu není v písemných pramenech přesně doložena.

Obdobně historické zprávy mlčí i o drobné stavební úpravě, při níž došlo k rozdělení místností 102 a 103 v západním traktu přízemí lehkými příčkami. Podle detailů dveřních výplní ji datujeme do dvacátých nebo třicátých let 20. století. Zajímavé je, že od třicátých let 20. století jsou opakovaně popisovány stavebně-technické závady, které lze na objektu pozorovat i dnes. Jedná se především o degradované vnější fasády a statickou poruchu severozápadního nároží.

Památkové hodnocení

Pozdně barokní objekt fary ve Kbelu je standardní, ale kvalitní novostavbou z období let 1760–1765. Neznámý architekt ji projektoval na důsledně symetrickém půdorysu, jemuž odpovídá jednoduché členění fasád. Ve výběru použitých konstrukcí je patrná určitá úspornost. Zaklenuty byly pouze dvě místnosti, ostatní prostory byly pravděpodobně všechny opatřeny záklopovými stropy. V členění fasád se dochovalo minimum uměleckořemeslných

Obr. 17. Kbel, fara čp. 35. Místnost 202, odkrytý starý záklopový strop. (Foto R. Široký, J. Bock, 2011)

detailů. Dobové vyobrazení hlavního jižního průčelí z šedesátých let 18. století však naznačuje, že původně mohla být fara výstavnější. Ve střední ose průčelí lze na tomto zobrazení vidět zdobný střešní štít s oválným oknem, volutami a nástavcem. Vstupní portál i okna mají profilmovanou ostění. Členění fasády římsami a pilastry odpovídá skutečnosti. Je však otázkou, zda kreslíř skutečně zachytil již dokončený objekt a zda má uvedené vyobrazení dostatečnou vypovídací schopnost ve všech detailech.

Stavební úpravy z 19. století jsou utilitární. Jejich cílem byly změny funkčního uspořádání budovy vycházející z provozních potřeb fary. Především v případě vložených příček v zadní části východního traktu kolidují tyto úpravy s barokními konstrukcemi. Některé použité prvky, zejména výplně oken a dveří z této stavební fáze, však mají vysokou řemeslnou úroveň a výrazně spoluutvářejí charakter památky. Naproti tomu vestavby dalších příček způsobily nadměrné rozmělnění původní dispozice.

Prameny

Berní rula. 2. Popis Čech r. 1654. Díl I. (BR 2), (ed. DOSKOČIL, Karel). Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1953.

Berní rula. 24. Kraj Plzeňský. Díl II. (BR 24), (eds. ČADKOVÁ, Iva; ZAHRADNÍKOVÁ, Magda). Praha, Státní ústřední archiv, 2002.

Berní rula. 25. Kraj Plzeňský. Díl III. (BR 25), (eds. ČADKOVÁ, Iva; ZAHRADNÍKOVÁ, Magda). Praha, Státní ústřední archiv, 2003.

Liber primus confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim nunc prima vice typis editus. (LC I/1), (ed. TINGL, František A.). Pragae, E. Gréger, 1867.

Národní archiv, Praha, Archiv pražského arcibiskupství I. (APA I), Inventáře kostelů, far a farních důchodů, Jindř. Hradec – Klášterec n. Ohří, inv. č. 3919, kart. 2388, sign. D 85–90; Kopíř odeslaných listů arcibiskupské konzistoře, 1752/IX.1.–1753/XII.28., inv. č. 112, sign. A 9/14; Recepta, 1753/IV–VI, inv. č. 3067, kart. 1332, sign. D 26; Zprávy vikářů o vizitacích far 1752–1756, inv. č. 1251, sign. B 6/3; inv. č. 1252, sign. B 6/4; inv. č. 1253, sign. B 6/5; inv. č. 1254, sign. B 6/6; inv. č. 1256, sign. B 6/7.

Národní archiv, Praha, Josefské vojenské mapování, *Anhang zu der Kriegskarte des Königreichs Böhmeim*, sekce č. 190.

Národní archiv, Praha, Stablní katastr, Klatovsko 171.

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni, odd. evidence, ev. list nemovité kulturní památky č. 5120; ev. list nemovité kulturní památky č. 13442/4–5120.

Registra decimarum papalium čili: Registra desátků papežských z diecezí pražské. (RDP), (ed. TOMEK, Wáclaw W.). Praha, Královská česká učená společnost, 1873.

Státní oblastní archiv Plzeň, Sběrka matrik západních Čech, Kbel 01.

Státní oblastní archiv Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, Velkostatek Červené Poříčí, *Beschreibung des Wirthschafts-Umtriebes der Herrschaften Poritschen – Kronberg und Ruppau (Beschreibung)*, kn. 619 (sign. 34 C/6 ?); Farní beneficia 1800–1947, kart. 63–68, sign.

I/5; Kostelní inventární hlavní knihy 1888–1912, sign. 34 C/11; Účty kostelní, inv. č. 87; inv. č. 91a; inv. č. 92; inv. č. 95; inv. č. 95a; inv. č. 105 (dříve SOA Praha).
 Státní okresní archiv Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, Farní úřad Kbel, Kostelní účty 1830–1894, kn. 5; Korespondence fary 1764–1864, kart. 1; Obecní úřad Kbel, Kultura 1990–1997, kart. 2, pořad. č. 6, přírůstkové č. 55/04; Okresní úřad Přeštice, Církevní stavby 1936–1942, inv. č. 539, kart. 277, sign. VII/20.
Tereziánský katastr český. 2. Rustikál (kraje K-Ž). Sumář a rejstřík. (TK 2), (eds. CHALUPA, Aleš et al.). Praha, Archivní správa ministerstva vnitra, 1966.
Tereziánský katastr český. 3. Dominikál. (TK 3), (eds. BURDOVÁ, Pavla et al.). Praha, Archivní správa ministerstva vnitra, 1970.

Literatura

ANDERLE, Jan; ŠKABRADA, Jiří: Pozdně gotická dělová bašta na hradě Roupově. *Průzkumy památek*. 2000, roč. 7, č. 2, s. 3–14.
 FOUČEK, Karel; KAREL, Tomáš: *Jižní Plzeňsko I, Historicko-turistický průvodce*. Domažlice, Nakladatelství Českého lesa, 1999.
 GERSDORFOVÁ, Zlata: Hmotová rekonstrukce hradu Roupov – konfrontace 3D modelu s ikonografickými prameny. *Hláška*. 2008, roč. 19, č. 1, s. 1–4.
 HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2007.
 HOSTAŠ, Karel; VANĚK, Ferdinand: *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém*. 25. díl. *Politický okres Přeštický*. Praha, Archaeologická kommise při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1907.
 KOTYŠKA, Václav: *Úplný místopisný slovník království Českého*. Praha, Brusík a Kohout, 1895.
 PROFOUS, Antonín: *Místní jména v Čechách, Jejich vznik, původní význam a změny*. 2. díl. Praha, Česká akademie věd a umění, 1949.
 PUMPR, Pavel: *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století*. Brno, Matices moravská, 2010.
 REBEC, Josef B.: *Zeměpisný nástin hejtmanství Přešticko-Nepomuckého*. Tábor, R. B. Rebec, 1885.
Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850–1970. 2. díl, 1. sv. Praha, Federální statistický úřad, 1978.
 ROŽMBERSKÝ, Petr: Hrad Roupov ve starých popisech a vyobrazeních. *Hláška*. 2006, roč. 17, č. 1, s. 3–7.
 RYŠAVÝ, Vratislav; ROŽMBERSKÝ, Petr: Červené Poříčí a Borovy v 60. letech 18. století. *Hláška*. 2003, roč. 14, č. 2, s. 21–25.
 RYŠAVÝ, Vratislav: Červené Poříčí, zámek a park v krajině. *Historická geografie*. 2009, roč. 35, č. 1, s. 249–265.
 SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. 9. díl. *Domažlicko a Klatovsko*. Praha, F. Šimáček, 1893.
 SEDLÁČEK, August: *Místopisný slovník historický Království českého*. Praha, Bursík a Kohout, 1909.
 SCHALLER, Jaroslav: *Topographie des Königreichs Böhmen*. XII. Theil. *Klattauer Kreis*. Prag und Wien, K. k. Normalbuchdruckerei, Wenzel Piskaczek Fakt., 1789.
 SOMMER, Johann G.: *Das Königreich Böhmen*. VII. Theil. *Klattauer Kreis*. Prag, J. G. Calveschen Buchhandlung, 1839.
 ŠKABRADA, Jiří: *Lidové stavby, Architektura českého venkova*. Praha, Argo, 1999.
 ŠLĚGL, Adolf: *Politický okres Přeštický*. II. Část zvláštní: *vyličení statistické, kulturní a historické zastupitelských okresů Přeštického a Nepomuckého*. Přeštice, C. H. Homan, 1925.
Umělecké památky Čech. 2. díl (UPČ 2), (ed. POCHÉ, Emanuel). Praha, Academia, 1978.
 Vikariát Plzeň-jih. In *Plzeňská diecéze* [online]. [Plzeň], Biskupství plzeňské, [cit. 2010-09-13]. Dostupné z WWW: <<http://www.bip.cz/dieceze/vikariaty/vikariat-pj/>>.
 WIRTH, Zdeněk: *Umělecké památky Čech*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, 1957.

Nepublikované zprávy

Inventář archivu velkostatku Červené Poříčí, 1616–1899. Buštěhrad, Státní archiv Praha, pracoviště Buštěhrad, 1959.
 SKALA, Václav; NEJDL, Vladislav: *Obecní úřad Kbel 1850–1955, Inventář fondu*. Blovice, Okresní archiv Plzeň-jih v Blovicích, 1962.
 ŠIROKÝ, Radek; KRČEK, Jakub; BOCK, Jiří: *Kbel, fara čp. 35, Standardní nedestruktivní stavebně-historický průzkum*. Plzeň, ZIP o. p. s., 2011. Čj. 70/11.

Summary

The Late Baroque vicarage at Kbel

Keywords: *Kbel (district of Pilsen-South) — Červené Poříčí domain — vicarage — Baroque architecture — architectural history — archival research*

This article deals with the architectural history of the Late Baroque vicarage No. 35 in the village of Kbel (district of Pilsen-South). The historical research has been instrumental in rectifying the hitherto prevailing assertion that the structure was erected in 1753. In fact, in the said year the owner of Červené Poříčí estate (encompassing Kbel as well), Countess Františka Augusta of Törring-Jettenbach, initiated the rehabilitation of the

local parish that had ceased to exist in the wake of the Hussite Revolution. The first church administrator, however, resided in a makeshift structure on the manorial farm situated not far from the place where the current vicarage was subsequently built up between 1760 and 1765. The vicarage is situated in the centre of the village near the north side of the main thoroughfare. It is a basementless one-story structure with a mansard roof and three sections. Since long it has not served its original purposes, having been left unattended for a long term. Currently, it belongs to a private owner, with the efforts to achieve its rehabilitation still in progress.

(Translated by Karel Matásek)

Nové drobnosti v sakristii kostela ve Starém Sedle

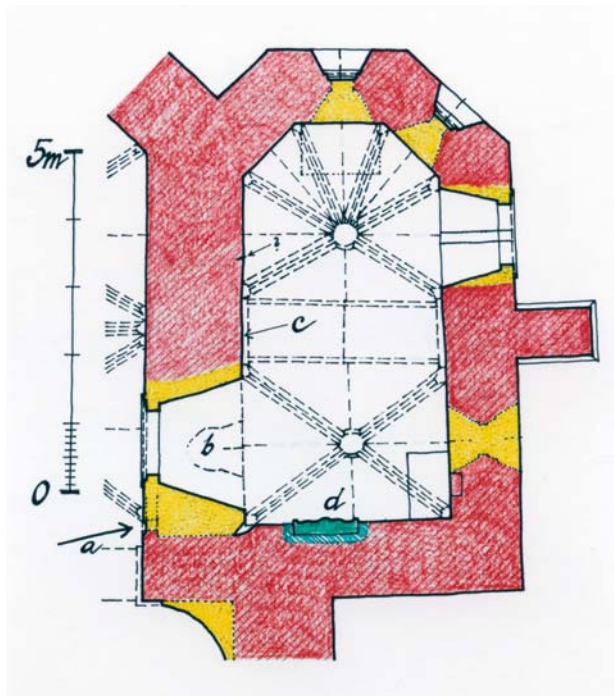
JAN KAIGL

Klíčová slova: Staré Sedlo — kostel — sakristie (jižní kaple) — drobné nálezy

Staré Sedlo nedaleko Kladrub v západních Čechách bylo jednou z vesnic vyjmutých z obdarování kláštera benediktinů v Kladrubech při jeho založení panovníkem v roce 1115. Klášter tuto vesnici získal až roku 1250. Snad hlavní důvod tehdejšího zájmu o ni tkvěl v poloze Starého Sedla na jižní větvi dálkové, takzvané Norimberské cesty.¹

Pravděpodobný je původ kostela ve Starém Sedle v době románské. Na východě se orientovaná stavba dnešní svatyně skládá ze tří prostorových jednotek – kaple sv. Kateřiny, presbyteria a sakristie –, řazených vedle

Obr. 1. Staré Sedlo (okr. Tachov), kostel Nanebevzetí Panny Marie. Půdorys sakristie. Zdivo z doby kolem roku 1300 je vyznačeno červeně, žluté plochy odpovídají barokním stavebním úpravám. Západní stojka zaniklého sedlového portálu z presbyteria do sakristie – a; gotická nika (?), zazděný gotický průhled do presbyteria (?) nad průchodem ze sakristie do presbyteria – b; nápis provedený rudkou na středověké omítce s chronogramem 1564 – c; raně barokní kamenný náhrobek s postavou rytíře – Davida (?) Groschopfa (?), provedený ve vysokém reliéfu – d; nálezy spáry v líci zdiva, v ploše čelního klenebního oblouku – ?. V jihozápadním koutu sakristie je zakresleno přenesené kamenné torzo oltáře. Na východní stěně pod oknem v ose závěru se dochoval otisk po středověkém oltáři (zakreslen tečkovaně). (Zaměření oměrným způsobem, stavebně-historický rozbor a kresba J. Kaigl, 4/2012)

sebe ve směru kolmém na její podélnou osu. Severní kaple sv. Kateřiny je pozdější gotickou přístavbou presbyteria. Naproti tomu presbyterium, sklenuté křížovou žebrovou klenbou a paprscitou žebrovou klenbou v pětibokém závěru, společně se sakristií, jež přiléhá k presbyteriu na jeho jižní straně, jeví se jako stavební srostlice stejného stáří, přibližně z doby kolem roku 1300.²

Sakristii tvoří podélný klenutý prostor s pětibokým závěrem, vně bez opěráků, pozoruhodný na první pohled svými vznosnými proporcemi (obr. 1, 2, 3). Je široký 3–3,1 m, dlouhý 6,2 m a při výšce 5,9 m se vyznačuje výrazným převýšením v poměru téměř 1:2. Je sklenut dvěma žebrovými klenbami. Na západě jde o klenbu křížovou, provedenou nad zhruba čtvercovým půdorysem, závěr má klenbu paprscitou. Mezi nimi se nalézají mohutný lomený klenební pas, vyzděný takto napříč sakristií ze žulových klenáků, opatřený na výběžích římsou a členěný po stranách výžlabkem. Tento pas se podobá triumfálnímu oblouku. Především má však statickou funkci, neboť vynáší východní obvodovou zeď hranolové věže, postavené v koutu mezi presbyteriem a chrámovou lodí. Navenek se poloha klenebního pasu projevuje v opěrném pilíři obvodového zdiva sakristie.

Sakristii osvětluje okno upravené v době barokní na jižní straně jejího závěru, bezpochyby na místě okna gotického. Zbývající dvě okna v závěru jsou směrem dovnitř zazděna. Zvenčí je vidět, že se jednalo o okna lomená, jednoduchá, s kružbou. To zdobenější z nich v ose závěru má kružbu znázorňující trojlístek, jenž je podepřen zespoda trojčetným obloučkem, stlačeným do tvaru jakoby oslího hřbetu. Další zazděné gotické okno – na jižní stěně sakristie v podvěží –, bylo objeveno během první etapy obnovy interiéru kostela zjara roku 2012.³ V reliéfu na

1 ŠIROKÝ, R.; NOVÁČEK, K.: *K počátkům Norimberské cesty na Tachovsku*, s. 60, 64.

2 KAIGL, J.: *Skupina kostelů ve Starém Sedle, Semněvicích a Prostiboři v dosahu vlivu kladrubského kláštera na přelomu 13. a 14. století*, s. 421–423. NOVÁČEK, K. et al.: *Kladrubský klášter 1115–1421*, s. 161.

3 Obnovu prováděl P. Novák, akad. mal., v březnu až květnu roku 2012 podle vlastního záměru na restaurování stěn včetně maleb v presbyteriu a sakristii kostela ve Starém Sedle. Během prací byly odstraněny novodobé vyrovnávací omítky a nátěry a při tom došlo k nálezům, z nichž zde uvádíme pouze některé, významnější pro doplnění stavebních dějin kostela. Odborná garantka památkové obnovy: Mgr. L. Drncová, Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.

Obr. 2. Staré Sedlo, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Pohled do závěru sakristie. (Foto R. Kodera, 6/2012)

povrchu vnějšího omítaného pláště lze existenci tohoto okna vytušit.⁴ Nyní se svým obrysem pohledově uplatňuje daleko lépe v interiéru, včetně pozůstatků staré malované šambrány s rozvilinami. Co do velikosti a výše parapetu je stejné jako soudobá okna v závěru sakristie, jejichž obrys byl při památkové obnově rovněž zachycen a vyjádřen rozdílným pojetím omítky v ploše zazděného okenního otvoru.

Jak již bylo v odborné literatuře uvedeno,⁵ na stěně nad barokně upraveným průchodem ze sakristie do presbyteria, ve výšce přibližně 3,9 m, nalézá se lomený záklenek otvoru se šikmým ostěním. Ostění záklenku, poodhalená nyní po památkové obnově do nitra zdi mezi presbyteriem a sakristií o tloušťce 1,55 m na hloubku 0,7 m, mají nepravidelný omítaný povrch s pozůstatky středověké výzdoby lineární malbou červené barvy, vytvářející prosté geometrické obrazce (obr. 4). Otvor byl dole poškozen zedníky při vybourání a sklenutí barokního průchodu, a tak jeho původní výšku neznáme. Šířkový je 0,85 m a od severozápadního koutu sakristie ho dělí vzdálenost 0,65 m. Mohla to být pouhá nika určená například pro umístění sochy. Přichází rovněž v úvahu názor, ale oproti předchozímu autorovu předpokladu s menší pravděpodobností – což souvisí se zjištěním, že západní část sakristie byla osvětlena na své jižní straně

Obr. 3. Staré Sedlo, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Pohled do západní část sakristie. (Foto R. Kodera, 6/2012)

vysokým gotickým oknem – , že se jednalo nebo mělo jednat o průhled (hagioskop) do presbyteria. Při tom by asi musela existovat v západní části sakristie středověká pavlačová tribuna.⁶

Sakristie kostela ve Starém Sedle kdysi bezpochyby sloužila současně jako boční kaple. Tak si lze vysvětlit nejen vzcnost prostoru, ale i náročnost, jaká byla věnována gotickým mistrem jeho co největšímu osvětlení.⁷ Byla vybavena oltářem (z něho nejspíš pochází kamenné torzo osazené v jihozápadním koutu sakristie). Otisk po něm se dochoval na stěně pod zazděným gotickým oknem v ose závěru. Pokud někdy stála v této sakristii-kapli západní tribuna (dalo by se uvažovat snad jen o lehké dřevěné konstrukci pavlače, provozně spojené s přízemním pomocí dřevěného schodiště), pak proto, aby se

4 LÍBAL, D.: *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, s. 461, toto okno asi znal. Dokonce uvedl, že mělo ve svém vrcholu kružbu snad s trojlístem s oblými laloky.

5 KAIGL, J., c. d., s. 423.

6 Tamtéž.

7 Pro sakristie středověkých farních kostelů bylo dlouho typické, že měly naopak okna, nebo pouze jedno okno malých rozměrů, což odpovídalo požadavku na zvýšenou ochranu vnitřního prostoru sakristie proti vloupání a proti požáru.

Obr. 4. Staré Sedlo, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Záklenek za zděného gotického otvoru v sakristii, nalézajícího se nad průcho-dem do presbyteria. (Foto J. Kaigl, 4/2012)

v ní mohly konat příležitostné neveřejné bohoslužby za přítomnosti například místního správce klášterního zboží, donátora nebo jiné významné osoby (Starým Sedlem třeba jen projíždějící na své cestě směrem na Přimdu nebo naopak na Kladruby), kteří by přihlíželi liturgii právě z tribuny.

Klenby v sakristii s žebry na způsob oboustranně vyžlabeného klínu patří podle všeho k nejstaršímu řešení sakristie jako klenutého prostoru. Tím není vyloučena možnost dodatečného provedení kleneb v době, kdy sakristie již sloužila svému účelu. Podle jihozápadního nároží, jednotně vyvedeného z kamenných kvádrů až do výšky spodní části prvního patra dnešní věže, která je mladší než pozdně gotický krov nad presbyteriem a pochází nejpozději z počátku 17. století, lze hypoteticky soudit, že během stavby sakristie se s umístěním věže přinejmenším počítalo.

Povrch klenebních konzol a žebry v sakristii byl restaurátorem v roce 2012 očištěn místy až na kámen. Ukázalo se při tom, že některé staticky významnější architektonické

Obr. 5. Staré Sedlo, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Nález torza gotického sedlového portálu z presbyteria do sakristie. (Foto J. Kaigl, 4/2012)

prvky klenuté konstrukce (konzoly, popřípadě výběhy klenebních žebry, svorníky) provedl gotický kameník, stejně tak jako dělicí klenební pas mezi klenbami, ze žuly, zatímco pro zhotovení většiny běžných kusů žebry použil měkkého kamene – pískovce. Typický tvar klenební konzoly vychází z drobného jehlance, plasticky obtočeného dvěma vodorovnými oblouky a ukončeného nahore hladkou polygonální římsou.

Během letošní konzervace, opravy, dílčí rekonstrukce a restaurování omítek včetně maleb v presbyteriu kostela ve Starém Sedle bylo objeveno torzo gotického portálu, jímž se vstupovalo v presbyteriu do sakristie (obr. 5).

Obr. 6. Staré Sedlo, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Spára zjištěná ve zdivu severního pole závěru sakristie, v ploše čelního oblouku paprscité žebrové klenby. (Foto P. Novák, 3/2012)

Portál byl ze žuly, sedlový, měl jednoduše okosená ostění, rovný překlad podpíraly v koutech konkávně projmuté kamenné konzoly. Typologicky a výtvarně nálež odpovídá gotické kamenické práci nejdříve v polovině 14. století a v době pozdější, v 15. století nebo ještě na počátku 16. století. – Na opačné straně zdi, v severozápadním koutu sakristie, byla kromě toho zjištěna a odhalena hrana a část omítaného ostění středověkého průchodu mezi sakristií a presbyteriem.

Literatura

- KAIGL, Jan: Skupina kostelů ve Starém Sedle, Semněvicích a Prostiboří v dosahu vlivu kladrubského kláštera na přelomu 13. a 14. století. *Zprávy památkové péče*. 2009, roč. 69, č. 6, s. 419–428.
- LÍBAL, Dobroslav: *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*. Praha, Unicornis, 2001.
- NOVÁČEK, Karel et al.: *Kladrubský klášter 1115–1421, Osídlení – architektura – artefakty*. Plzeň, Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni, 2010.
- PROCHÁZKA, Zdeněk; OULÍK, Ján: *Historické náhrobníky Tachovska*. Domažlice, Nakladatelství Českého lesa, 1995.
- ŠIROKÝ, Radek; NOVÁČEK, Karel: K počátkům Norimberské cesty na Tachovsku. In *Archaeologia historica*. 23. Brno, Muzejní a vlastivědná společnost, 1998, s. 59–71.

Nepublikované zprávy

NOVÁK, Pavel: *Staré Sedlo, farní kostel Nanebevzetí Panny Marie, Vypracování restaurátorského záměru restaurování maleb prostorů: presbytář a sakristie pod věží*. Praha, 2012. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.

Summary

New minor findings inside the sacristy of the church at Staré Sedlo

Keywords: *Staré Sedlo — church — sacristy (south chapel) — new minor findings*

The original Gothic church at Staré Sedlo came into existence most probably owing to the activities by the workshop circle related to Kladruby Monastery around 1300. Taking into account the fact that the rich monastery at Kladruby ranked among

Na stěně v severním poli závěru sakristie vysoko nad podlahou, v ploše čelního oblouku paprscité klenby, došlo při rekonstrukci omítek k jinému nálezu, jehož význam zatím neumíme vysvětlit. Jedná se o svislou spáru o výšce asi 1 m zjištěnou v líci zdiva, v níž se stýká jednak zdivo pouze lomové, jednak lomové zdivo se dvěma kamennými kvádry, osazenými naležato (obr. 6).⁸

Jestliže původní gotická stavba kostela ve Starém Sedle vznikla působením dílenského okruhu kláštera v Kladrubech asi v době kolem roku 1300, což lze důvodně předpokládat,⁹ a vzhledem ke skutečnosti, že bohatý kladrubský klášter patřil mezi tehdy významná střediska stavební a umělecké tvorby v Čechách, má poznání pozůstatků uvedené vesnické chrámové stavby pro dějiny středověké hmotné kultury větší než regionální význam. Také proto autor operativně publikoval i drobné nálezy učiněné během první etapy památkové obnovy chrámového interiéru zjara roku 2012.

Lze předpokládat, že další dílčí poznatky z dějin kostela ve Starém Sedle přinese památková obnova interiéru včetně restaurování části nástěnných maleb kaple sv. Kateřiny, jež má skončit opět letos, ale až v době před koncem roku.

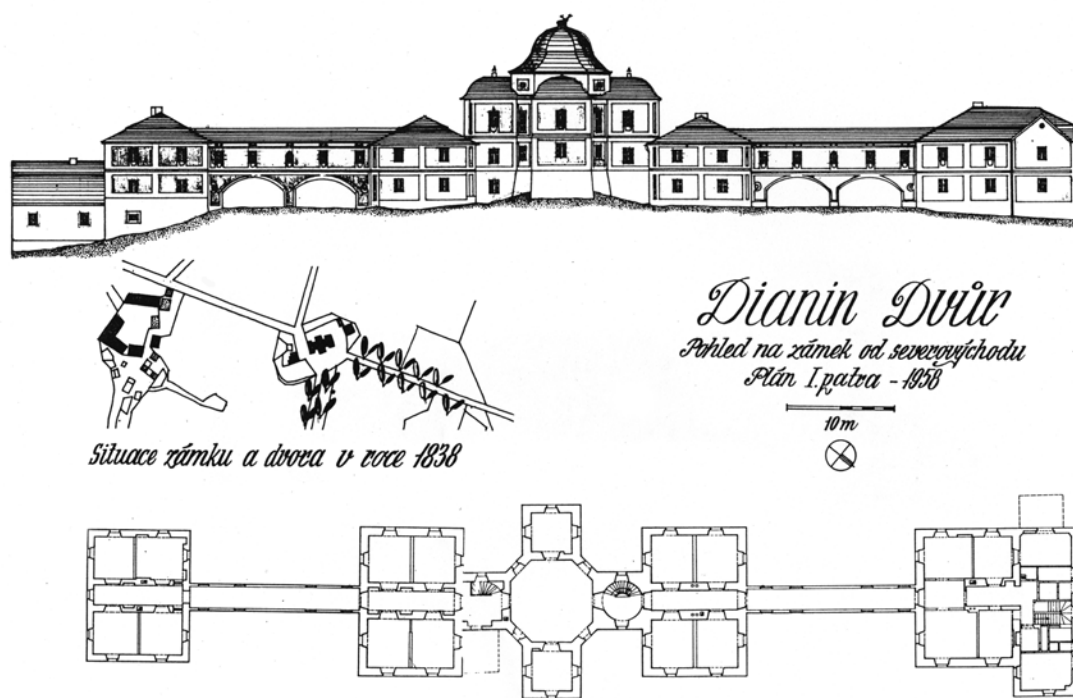
8 P. Novák, akad. mal., pořídil zde publikovanou fotografii začátkem dubna 2012. Brzy poté nálež vzhledem k rychlému postupu prací zakryl novou omítkou. Podrobnější dokumentace a průzkum nálezuové situace zřejmě nebyly provedeny. – Autor děkuje P. Novákovi za poskytnutí fotografie.

9 KAIGL, J., c. d., s. 419–428.

prominent Bohemian centres of architecture and visual arts, the importance of studying the remains of this structure exceeds regional standards in terms of history of medieval material civilisation. Thanks to minor findings made during the first stage of the preservation-minded restoration of the church interior in the spring of 2012, the previous assumptions mainly concerning the Gothic sacristy's look and operation have become more precise.

(Translated by Karel Matásek)

Obr. 2. Diana, zámeček. Průčelní pohled, schématický půdorys a situace podle indikační skici katastrálního plánu z roku 1838. (Převzato z PROCHÁZKA, Z.; ÚLOVEC, J.: *Hrady, zámky a tvrze okresu Tachov*. 1. díl, s. 34)

1988 uvádí, ale bez odkazu na zdroj informace, že lovecký zámek Diana se připomíná poprvé k roku 1742. Někdejší zámečká kaple, která se nachází v jižním bočním křídle, je datována chronogramem vyrytým v mramorové desce osazené ve stěně kaple do roku 1788, kdy byla vysvěcena vikářem Augustinem Haberlem.³ Německo-česká publikace Sudetoněmeckého krajského sdružení, vydaná v roce 1999, ale zachycující stav okresu Tachov k roku 1930, v podstatě opakuje výše uvedené hodnocení i datování stavby zámečku podle soupisu památek.⁴ V *Ilustrované encyklopedii českých zámků* z roku 2001 se Pavel Vlček poměrně stručně dotkl i zámečku Diana. Konstatoval, že Diana byla jistě postavena někdy před rokem 1742, kdy byla poprvé zmíněna v písemných pramenech, a že dřívější připsání díla Santinimu není přesvědčivé.⁵

Podle nedávného archivního nálezu bude třeba posunout datování stavby zámečku do doby ještě dřívější, těsně před rok 1732. Toho roku je dnem 9. září datován latinský list bezdružického faráře Rudolfa Viléma Schuknechta, kterým informoval pražské arcibiskupství o domácí kapli „loveckého domu Hirschstein“. Uprostřed vrchu zvaného Jelení kámen stojí podle pisatele listu lovecký dům, postavený v posledních letech na způsob kříže (*in media Summitate humus collis arx seu domus venatoria, per proximos annos, in modus crucis, exstructa*). Ze strany severní (*ex parte septentrionalis*), kudy se přichází od kostela sv. Kateřiny (dnes v obci Svatá Kateřina), vystupuje plynulý příchod k panské vile (*ascensus est ventus per villam dominicaem*) až těsně k ní samé, s kamennými schody. Za těmito schody se prostírá srovnaná plocha pro pohodlný vstup do zámku, rozsahu zhruba 20 čtverečních stop (*ad 20 circiter pedes geometricos*).⁶ Odtud se do budovy zámečku vchází jediným

vstupem. Kaple je umístěna v konkávním výklenku v přízemí a je přístupná přes oktogonální prostor saly terreny, široký a dlouhý 13 loktů (přibližně 7–7,5 m). Domácí kaple je dlouhá 2,5 a široká 3,5 loktů. Oltář je opatřen malbou (nástěnnou?) Panny Marie s Ježíškem v náručí, po stranách jsou malované postavy sv. Eustacha a sv. Huberta. Výklenková kaple je zvenčí vysoká 6 loktů. – Příložený další latinský list od tachovského vikáře J. F. Pelleta, rovněž z roku 1732, ale bez bližšího datování, v podstatě uvádí totéž a navíc dodává, že hned u kaple je ložnice pro kněze, který tu v době honů bydlí a slouží mše. Další dvě ložnice v zámečku nemají žádnou přímou komunikaci s kaplí, jenom přes salu terrenu, podobně tomu je i u schodiště do patra.⁷

K oběma listům je přiložena poměrně přesně provedená perokresba půdorysu jednoho podlaží, asi přízemí zámečku, s popiskami jednotlivých jeho částí a někde i s udáním rozměrů (obr. 1); prakticky jistě je dílem referujícího kněze. Do zámečku se tehdy stoupalo po vnějším schodišti, které se nacházelo těsně při boční fasádě jednoho ze čtyř krátkých, radiálně umístěných křídel (rizalitů) a mířilo k portálu osazenému v poměrně úzkém úseku průčelí mezi sousedními dvěma rizality. Portál vedl do centrálního sálového prostoru s oktogonálním půdorysem, jenž sloužil jako sala terrena. Osově přesně proti

3 PROCHÁZKA, Z.; ÚLOVEC, J.: *Hrady, zámky a tvrze okresu Tachov*, 1. díl, s. 33.

4 KLEIN, D.: *Politischer Bezirk Tachau*, s. 127, (heslo Neudorf).

5 VLČEK, P.: *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, s. 217–218.

6 Jedna stopa měřila něco málo přes 30 cm.

7 Národní archiv, Praha, APA, kart. 1225.

Obr. 3. Diana, zámek. Pohled na střední část zadní strany zámku. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Gryc, 1991)

Obr. 4. Diana, zámek. Detail barokní střechy nad střední ortogonální částí. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Pavlíková, 1963; výřez)

Obr. 5. Manětín (okr. Plzeň-sever), zámek. Střecha jedné z hranolových věží. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Gryc, 1986; výřez)

vstupu, v poměrně široké nische zaujímaví téměř celou šířku příslušné stěny sálu, byla zřízena domácí kaple. Její označení výrazem *concauum Sacelli* lze přeložit jako výklenek, jinak doslova „dutina kaple“. Ve zbylých dvou analogických stěnách sálu mezi rizality bylo po jednom okně. V každém ze tří rizalitů se v tomto podlaží, tedy v přízemí, nalézala ložnice. V rizalitu vedle vstupu po pravé ruce bylo schodiště – výstup do horního patra (*ascensus ad superiorem contignationem*), nejspíš už tehdy točitě. Vně budovy, v prostoru vlevo od toho rizalitu, po jehož pravé straně bylo umístěno přístupové schodiště do budovy, stál malý samostatný objekt zámecké kuchyně (*aedificium culinae*). Centrální prostor sály terreny byl široký v průměru 13 loktů (7,5–8 m), jak udává nápis na plánu (*sala terrena ut vocant, per dianetum 13 ulnarum*).

Inventář panství Velké Dvorce, Minnichsfeldt⁸ a Přimda z roku 1738 se o zámku Diana kupodivu vůbec nezmiňuje. Další inventář z roku 1743 už ano, třebaže jen velmi

stručně. Zámek měl tehdy „*untere Stock*“, asi ve smyslu suterén nebo sklep. Ve středním štoku (přízemí) se uvádějí čtyři místnosti, dále předsíň (*Vorhaus*) a kaple. Sala terrena není zmíněna vůbec. Mohlo to znamenat, že tehdy ještě nebyla zařízena, nebo – pravděpodobněji – že se mezitím stala součástí kaple, jakousi její lodí pro panstvo účastnící se bohoslužeb; výklenek s oltářem stačil sotva pro kněze a odpovídá spíše pouhému kněžišti. Z uvedených čtyř místností byly míněny jistě tři ložnice jako v předešlém

⁸ Dnes zaniklá osada. KOTYŠKA, V.: *Úplný místopisný slovník království Českého*, s. 867, ji uvádí pod názvy Münchsfeld (Minichsfeld, Mönchsfeld). Katastrálně i místně patřila k obci a farnosti Svata Kateřina.

popisu a jedno schodiště do patra, vesměs umístěné v rizalitech. Předstí si lze dobře představit v úzkém vstupním krčku mezi rizality jako prostor analogický protilehlé kapli. V horním štoku (patře) je uváděna velká jídelna s velkým lustrem nad oválným jídelním stolem z měkkého dřeva, vedle toho ještě nápojový stůl se čtyřmi zásuvkami, rovněž zhotovený z měkkého dřeva. Zjevně to byl prostor nad salou terrenou, převýšený o úroveň dalšího nižšího podlaží, tedy dnešní sál. Kromě této velké jídelny inventář uvádí v patře už jen čtyři místnosti. Tři z nich měly asi analogickou funkci jako ložnice pod nimi, čtvrtá místnost patřila logicky ke schodišti z přízemí do patra.⁹

Původně byl tedy zámeček Diana jen centrální oktogonální budovou se čtyřmi radiálně umístěnými rizality. Platilo to ještě v roce 1743. Boční, poměrně dlouhá a zprvu symetrická křídla (krajní budova jednoho z křídel byla zjevně rozšířena přístavbou až dodatečně), výrazně členitá ve hmotě, jsou pozdějším prvkem, i když v členění fasád a pojetí oken a nakonec i v dynamické rozeklanosti hmot architekt navodil svým řešením zdání slohové jednoty (obr. 2). Zřejmě právě proto dosud publikovaná hodnocení stavby zámečku Diana nepředpokládala její vznik ve dvou etapách. Naproti tomu nelze zcela vyloučit ani domněnku, že se kdysi jednalo o jednotný architektonický návrh, jehož provedení bylo pouze z finančních důvodů rozloženo do dvou etap. Tomu by nasvědčovala pro druhou polovinu 18. století neobvyklá, dramaticky dynamická kompozice architektury zámečku v duchu vrcholného baroka (obr. 3).

Prameny

Národní archiv, Praha, Archiv pražského arcibiskupství (APA), kart. 1225.

Národní archiv, Praha, Fideikomisní statky, inventáře panství Velké Dvorce, Minnichsfeldt a Přimda z let 1738 a 1743, kart. 1743.

Literatura

Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha, Academia, 2004.

KLEIN, Dieter: *Politischer Bezirk Tachau (Gebietsstand 1930)*. München, Dokumentationsstelle für Kulturdenkmäler der historischen deutschen Siedlungsgebiete von Böhmen-Mähren-Schlesien, 1999.

KOTYŠKA, Václav: *Úplný místopisný slovník království Českého*. Praha, Bursík a Kohout, 1895.

NAŇKOVÁ, Věra: Barokní architektura v západních Čechách. *Umění*. 1980, roč. 28, č. 1, s. 22–45.

PROCHÁZKA, Zdeněk; ŮLOVEC, Jiří: *Hrady, zámky a tvrze okresu Tachov*. 1. díl. Tachov, Okresní muzeum v Tachově, 1988.

Umělecké památky Čech. 1. díl (UPČ 1), (ed. POCHÉ, Emanuel). Praha, Academia, 1977.

VLČEK, Pavel: *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*. Praha, Libri, 2001.

Summary

Diana mansion – a hunting lodge near Rozvadov

Keywords: Diana — hunting lodge — sala terrena — wings — castle chapel — architectural history

Diana mansion – a hunting lodge in the district of Tachov came into existence sometime closely before 1732. Originally, it was a central octagonal structure with four symmetrical radial wings. At that time, a niche in one of eight walls in the ground-floor's central section (serving as a *sala terrena*) already contained a functional house chapel. In 1743, the hunting lodge's look was still unaltered. Later, in the 18th century, two relatively long and

Autorské určení, byť jen hypotetické, je tu nesnadné. Je snazší vymezit ho negativně ve vztahu k některým významným architektům tvořícím zejména v Praze. Zřejmě nemůžeme uvažovat o Františku Maxmiliánu Kaňkovi, jehož architektonické dílo bylo spíše klasicizující, méně dramatické, ani o jeho žákovi a pokračovateli Františku Ignáci Prée. Jediným prvkem využitelným pro slohové srovnání, zato velmi výrazným, je zvonovitý tvar střechy nad centrálním oktogonálním útvarem budovy, pokud jde ovšem o původní střechu (obr. 4). V podstatě tentýž tvar, jen menších rozměrů, mají střechy obou věží zámku v Manětíně (okr. Plzeň-sever); jsou postaveny sice nad čtvercovým půdorysem, ale ve své dolní části přecházejí na oktogonální půdorys, přičemž velmi podobné je zakřivení jejich hran a celková, výrazně dynamická modelace (obr. 5).¹⁰ Pokud by byl pro projekt zámečku Diana angažován pražský architekt Tomáš Haffenecker, jehož působení na stavbě zámku v Manětíně je historicky prokázáno, pak by se jednalo o architektonický návrh nejpozději z roku 1730, kdy Tomáš Haffenecker zemřel.¹¹

9 Národní archiv, Praha, Fideikomisní statky, inventáře panství Velké Dvorce, Minnichsfeldt a Přimda z let 1738 a 1743, kart. 1743.

10 Jak ukazuje dobová malba na stropě hlavního schodiště zámku v Manětíně, tento tvar střech věží manětínského zámku je původní.

11 *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, s. 210–212.

essentially symmetrical side wings were added. Since both the wings retain the same articulation of the walls, the same fundamental mouldings and similar, dynamically rugged structural materials, it cannot be excluded that both the side wings may have already been drawn up within the initial design that could not have been implemented en bloc for financial reasons. The bell-shaped roof of the central octagonal pavilion is well comparable to the fairly similar shape of the roofs covering the mansion at Manětín (district of Pilsen-North) where the Prague-based architect Tomáš Haffenecker (deceased in 1730) was active.

(Translated by Karel Matásek)

Nové poznatky ke vzniku sgrafitové výzdoby ve vestibulu vlakového nádraží v Klatovech

TOMÁŠ ŠTUMBAUER

Klíčová slova: Klatovy — nádražní budova — sgrafita — socialistický realismus — Václav Matas — grafické návrhy

Budova vlakového nádraží v Klatovech, která byla postavena v roce 1959 podle návrhu architekta Josefa Dandy a jeho spolupracovníků,¹ zahrnuje uměleckou výzdobu v duchu takzvaného socialistického realismu.² Zčásti jde

o takřka vzorovou, třebaže velmi pozdní ukázkou tohoto stylu, jehož rozkvět v Československu se časově kryl s poměrně krátkým obdobím let 1950–1953.³ Kromě dvou reliéfních panelů osazených na průčelí nádražní budovy je

1 V nádražní hale je umístěna pamětní deska s tímto nápisem: *Stavbu nádražní budovy provedl N. P. Stavby silnic a železnic Praha podle projektu Ing. Dr. Josefa Dandy a kolektivu spolupracovníků státního ústavu dopravního projektování 1. 5. 1959. K výstavbě nového klatovského nádraží viz též FIŠER, M.: Železniční nádraží v Klatovech, s. 31–33. HÁJEK, K.: Architekt Josef Danda, s. 107–114.*

2 Socialistický realismus (zkracováno někdy také jako *sorela*, hovorově *socrel*) byl schválen roku 1932 Ústředním výborem

Komunistické strany SSSR jako oficiální umělecký směr pro literaturu, výtvarné umění a hudbu. Po 2. světové válce se rozšířil do dalších zemí sovětského bloku. Ideově vycházel z oslavy vládnoucího režimu a měl slavnostně poukazovat na jeho úspěchy.

3 Kulminace stylu je spjata s kultem osobnosti J. V. Stalina. Úpadek začal se smrtí J. V. Stalina v roce 1953 a odsouzením kultu osobnosti N. S. Chruščovem v roce 1956. Viz například HALÍK, P.: *Padesátá léta*, str. 279. PETIŠKOVÁ, T.: *Oficiální umění padesátých let*, str. 341.

Obr. 1. Klatovy, vlakové nádraží, vestibul výpravní budovy. Pohled na stěnu se sgrafitovým pásem podle návrhu od V. Matase. (Foto R. Kodera, 2012)

takto vyzdoben především její vestibul. Zde se nalézá na konzole na boční stěně plastika *Prodavačka karafiátů* v životní velikosti (karafiáty jsou symbolem Klatov). Pozornost cestujících a návštěvníků však strhává na sebe především monumentální pás figurálního sgrafita, umístěný

nad pokladnami a zabírající téměř celou šířku stěny, jež je harmonicky členěna svislými žlábkami. Takový typ výzdoby není v našich nádražních budovách zcela výjimečný. Naopak, vyskytuje se hned několikrát jako dílo vytvořené podle stejných nebo podobných výtvarných zásad.

Obr. 2. Václav Matas: Skupina železničářů. Skica zpřesňující předchozí návrh. Uhel, pauzovací papír, 24,3 × 203 cm, 1959 (?). Soukromý archiv. (Foto R. Kodera, 2012)

Obr. 3. Václav Matas: Skupina železničářů. Studijní skica. Tužka, karton, 24,3 × 122 cm, 1959 (?). Soukromý archiv. (Foto R. Kodera, 2012)

Obr. 4. Václav Matas: Skupina železničářů. Výřez z finálního návrhu pro jeho přenos na stěnu pomocí mříže. Tužka, karton, 24,5 × 206 cm, 1959 (?). Soukromý archiv. (Foto R. Kodera, 2012)

Figurální sgrafitové pásy z období socialistického realismu, oproštěné od svého původního poslání, mají dnes význam pomyslné vizuální časové kapsle s poselstvím o jedné z etap společenského vývoje v Československu. Uplatňují se někde na rozhraní toho, co v současnosti ještě vnímáme jako umění a co už jen jako pouhé řemeslo. Jsou obtěžkány svým kdysi propagandistickým účelem, přesto však spoluvytvářejí více než půl století zažitý obraz mnoha významných veřejných budov a jejich vnitřních prostorů. Již pouze z toho důvodu si zaslouží odbornou pozornost.

Cílem tohoto článku je přiblížit čtenáři vybranou uměleckou práci v Klatovech v dobovém kontextu, ale zejména se znalostí konkrétních, nejspíš vůbec poprvé publikovaných původních materiálů, vážících se k jejímu vzniku. Naproti tomu politické aspekty ovlivňující společenský vývoj v Československu padesátých let 20. století nejsou v téžisti autorova zájmu.

Sgrafito ve vestibulu klatovského nádraží, provedené v roce 1959 podle výtvarného návrhu Václava Matase (obr. 1),⁴ je ikonickým zástupcem socialistického realismu v jeho krystalické podobě. Je zajímavé, že dílo takové slohové čistoty vzniklo na samém sklonku dekády jakoby vyhrazené socialistickému realismu u nás, v roce následujícím po přelomové světové výstavě EXPO 58 v Bruselu, které se Československo zúčastnilo s velkým

úspěchem v souladu s tehdy nejnovějšími světovými trendy ve výtvarném umění. V roce zprovoznění budovy nebyl již socialistický realismus jako umělecký směr v Československu aktuální a byl nahrazován progresí oproštěnou od předchozího ideologického podtextu a orientující se především na nové technické a technologické možnosti a nové materiály v architektuře, jako byla ocel, sklo a umělé hmoty. Z výtvarného hlediska se důraz přesunul na barevnost, geometrii tvarů a užitnost umění. V architektuře jde pak o sepětí mezi hodnotami funkcionalismu a silným výtvarným účinkem, doprovázené úzkou spoluprací architektů s výtvarníky. Pro pochopení architektonické koncepce nádražní budovy v Klatovech slouží pozdější realizace architekta Josefa Dandy, zejména nádražní terminál v Chebu (1958–1962), v jehož bohaté výzdobě se již plně uplatňují zahrocené křivky

⁴ Viz signaturu vytvořenou tiskacími písmeny v levém dolním rohu pásu: V. MATAS 1959. – O akad. mal. V. Matasovi je v odborné literatuře málo informací. Narodil se v Nebíloveh u Plzně 8. 5. 1913. Zemřel v lednu 1968. Studoval u prof. J. Obrovského a V. Nechleby na AVU v Praze (1938–1940, 1946) a dále soukromě u malíře K. Keményho v Plzni. Pracoval jako filmový kreslíř. Vystavoval s *Uměleckou besedou*. Blíže viz MALÁ, A. et al.: *Slovník českých a slovenských výtvarných umělců 1950–2002*, 8. díl, heslo MATAS Václav, s. 122.

Obr. 5. Klatovy, vlakové nádraží, vestibul výpravní budovy. Výřez ze sgrafitového pásu podle návrhu od V. Matase zobrazující skupinu železničářů. (Foto R. Kodera, 2012)

bruselského stylu, zatímco pestrobarevné fresky a vitráže zde ohlašovaly nástup kosmického věku šedesátých let 20. století.⁵

Pro srovnání klatovského sgrafitového pásu v prostředí nádražních budov v České republice lze uvést dva příklady: jeden v Praze na Smíchově, druhý v Olomouci.

Obr. 6. Václav Matas: Skupina lyžařů. Skica zpřesňující hrubý návrh. Tužka, karton, 23,7 × 189 cm, 1959 (?). Soukromý archiv. (Foto R. Kodera, 2012)

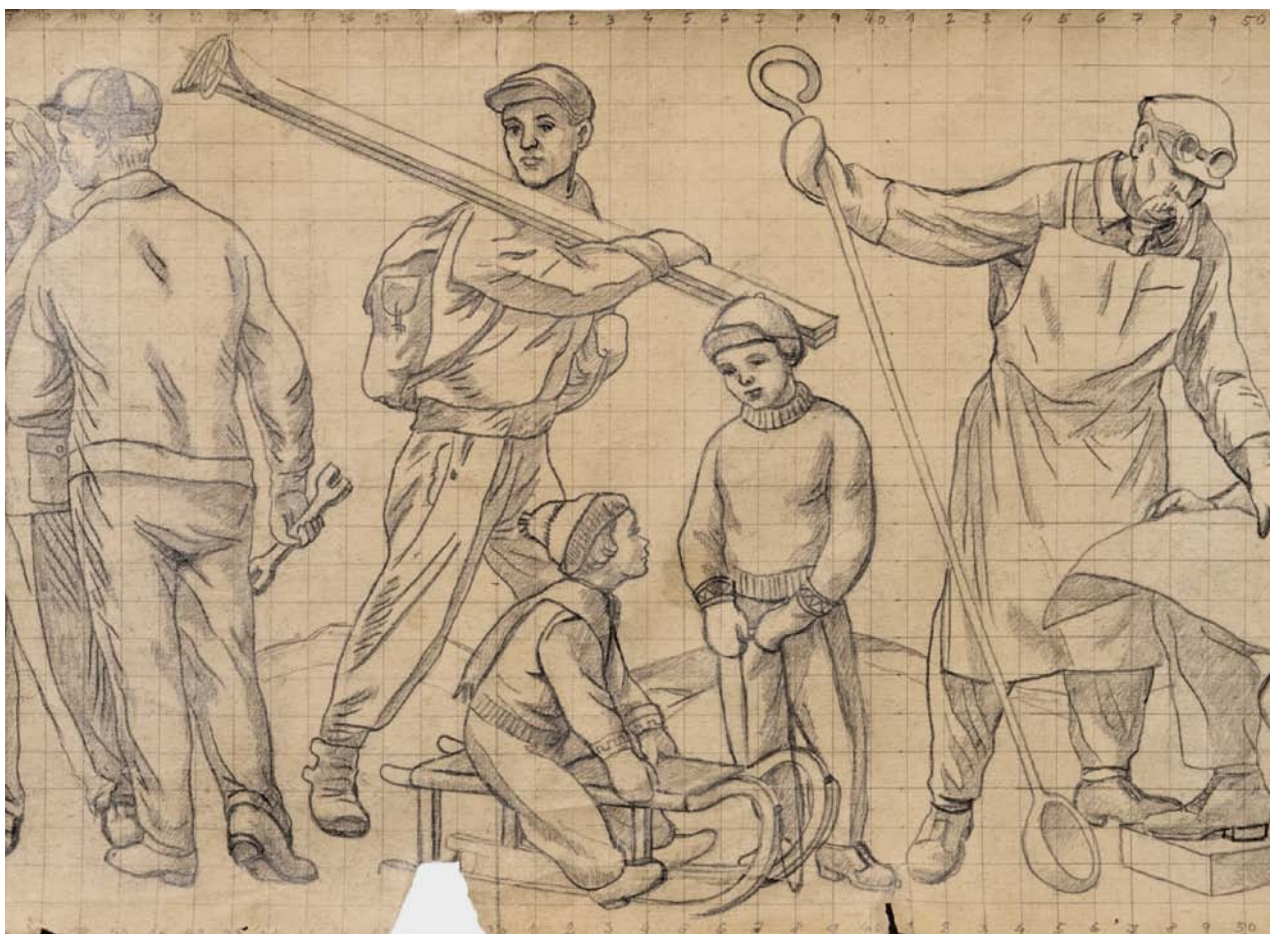

Sgrafitový pás s názvem *Československý lid, v životě, práci a výstavbě socialismu* v hale nádraží Praha-Smíchov vznikl v letech 1952–1953 podle návrhu Richarda Wiesnera.⁶ Reprezentuje velmi dobře dobu a výtvarná schémata vrcholného socialistického realismu v Československu. Je také v odborné literatuře zatím nejčastěji

Obr. 7. Václav Matas: Skupina lyžařů. Studijní skica. Tužka, karton, 23,7 × 122 cm, 1959 (?). Soukromý archiv. (Foto R. Kodera, 2012)

Obr. 8. Václav Matas: Skupina lyžařů. Výřez z finálního návrhu pro jeho přenos na stěnu pomocí mříže. Tužka, karton, 24,5 × 206 cm, 1959 (?). Soukromý archiv. (Foto R. Kodera, 2012)

zmiňovaným představitelem interiérových monumentálních sgrafit zkoumaného typu. Olomouckou analogii tvoří sgrafitový pás ve vestibulu tamějšího nádraží s výjevem lidového hanáckého průvodu, v němž jsou zobrazeny i postavy dělníků. Toto sgrafito, jehož autorem je Wilhelm Zlamal, pochází dokonce až z roku 1960.⁷ Vyznívá jako pomyslný závěr jedné umělecké etapy. Nese v sobě znaky opouštění do té doby závazných, ideologicky podbarvených schémat. Všechna tři uvedená díla spojuje zejména výrazná monumentalita, jež byla jedním ze základních znaků socialistického realismu v umění, pokud mělo sloužit k výzdobě veřejných budov a prostranství.

Pro figurální sgrafitovou výzdobu ve slohu socialistického realismu, často ovšem uplatňovanou v kombinaci se sgrafitem v jeho ornamentální, dekorační a drobnější poloze, existují v České republice četné další analogie, zejména v sídelních aglomeracích spojených s dobovým rozmachem hornictví a těžkého průmyslu, jako byla Ostrava-Poruba, Havířov, Sokolov, Ostrov (nad Ohří), Pardubice a další. Některé z nich jsou prohlášeny za památkovou zónu (Ostrava-Poruba, Ostrov), což samo o sobě dokládá, jak se posunulo naše vnímání socialistického realismu od počáteční negace až k jeho přijetí jako významného svědka dějin hmotné kultury poválečné éry. Tomu také odpovídá větší zájem odborníků.⁸

Výzdoba nádražních hal plastikami, reliéfy, nástěnnou malbou nebo sgrafitovými pásy v době socialistického realismu byla doprovázena dalšími technikami. Jako příklad lze uvést pás barevné figurální mozaiky s pěti ikonickými postavami pracujících včetně chemika, havíře

5 HÁJEK, K., c. d., s. 88–96.

6 Richard Wiesner, akad. mal., (*1900, †1970). 1922–28 studium AVU v Praze. Člen SVÚ Mánes a *Skupiny 58*. Časté studijní pobyty v zahraničí, početné výstavy. Ovlivněn C. Manetem. Přechodně přiklon k estetice socialistického realismu. V tomto duchu pojednal těž strop vstupní haly před aulou v budově Karolina v Praze s alegoriemi vědních oborů. HLAVÁČEK, Z.: *Richard Wiesner*, s. 7–16.

7 Wilhelm Zlamal, akad. mal., (*1915, †1995). 1934–1938 studium AVU v Praze. 1939–1942 Akademie der bildenden Künste v Mnichově. Věnoval se krajinomalbě s akcentem na oblast kolem rodného Šternberku. Od impresionistického přes expresionistické vyjádření dospěl počátkem 70. let 20. století k abstrakci a později symbolismu. Věnoval se rovněž užitému umění a monumentální tvorbě. DANĚK, L. (ed.): *Příběh malířského genu – Wilhelm Zlamal, Petr Zlamal, Josef Zlamal*, s. 63–69 a d.

8 Pokud jde o region západních Čech, viz ZEMAN, L.: *Nový Ostrov*. Týž: *Architektura socialistického realismu v severozápadních Čechách*. Týž: *Sgrafita 50. let 20. století v severozápadních Čechách*, s. 91–98.

Obr. 9. Klatovy, vlakové nádraží, vestibul výpravní budovy. Výřez ze sgrafitového pásu podle návrhu od V. Matase zobrazující skupinu lyžařů. (Foto R. Kodera, 2012)

a hutníka, doplněný drážní symbolikou, v nádražní hale v Ústí nad Labem. Výtvarné vyjádření je zde i přes použitou techniku překvapivě realistické v duchu vrcholných let slohu. Jinou typickou ukázkou tvoří barevné fresky na lunetách ve vestibulu hlavního nádraží v Plzni, pocházející z poválečné rekonstrukce budovy.

Obr. 10. Václav Matas: Sadař. Hrubá skica. Uhel, karton, 24,5 × 200 cm, 1959 (?). Soukromý archiv. (Foto R. Kodera, 2012)

Sgrafitový pás v Klatovech je z hlediska stylu mnohem čistší než například výše zmíněné sgrafito v Olomouci. Stylově má k němu asi nejbližší sgrafitová výzdoba haly smíchovského nádraží v Praze. Autor klatovského díla tím, že použil poněkud zkratkovitější a lineárnější, až typizované vyjádření figur, jejich výrazů a drapérií,

Obr. 11. Václav Matas: Tančící děti a sadař. Studijní skica. Tužka, karton, 23,7 × 122 cm, 1959 (?). Soukromý archiv. (Foto R. Kodera, 2012)

Obr. 12. Václav Matas: Tančící děti a sadař. Výřez z finálního návrhu pro jeho přenos na stěnu pomocí mříže. Tužka, karton, 24,5 × 206 cm, 1959 (?). Soukromý archiv. (Foto R. Kodera, 2012)

a to ve spojení s ikonografií skladby tehdejší společnosti, dosáhl účinku určité nedramatické harmonie. Ta příznivě souzní s postfunkcionalistickou architekturou nádražní budovy a jejího interiéru, jenž má komornější charakter ve srovnání s nádražními halami v Olomouci a v Praze-Smíchově. V neposlední řadě příznivě působí i barevné tónování vrstev sgrafita v kombinaci s jejich přirozeným osvětlením přes protější prosklené průčelí budovy. Celkové ztvárnění podtrhuje radostnější stránky života v dobovém chápání, jako je zvyšující se životní úroveň, život v míru, rozšiřování výtvarných budovatelstvího úsilí a pokojné zapojení lidí do něj. To je významný rozdíl oproti pocitům napětí, fatality a urputnosti ve výrazech postav, jimiž působí sgrafito na smíchovském nádraží na hranici asociací s „*táborem nucených prací*“.⁹ Další rozdíl spočívá ve velkém důrazu především na manuální práci, jemuž se podřídila trojčetná kompozice smíchovského výjevu; každá z jeho tří částí zobrazuje jednotlivé fáze pracovního dne různých profesí. Tmavě barevné tónování a k tomu ještě jistá bachratost v pojednání figur dotváří celkovou ponuřenost výjevu v Praze na Smíchově.

Na sgrafitovém pásu olomouckého nádraží je krojovaný rozjásaný průvod orientován na moravský folklor a kolorit; sepětí rolnictva s dělnickou třídou je zde vyjádřeno poněkud uměle. Dílo doplňuje nápis s tímto veršem:

Rozkvétá kraj, má milovaná zem, když dělníci a ženci ji prací svou věncí. K dynamickému účinku napomáhají zaoblené plochy v architektuře vestibulu.¹⁰

Klatovský pás je orientován obdobně místopisně. Vyčází vysloveně z regionální tematiky a zachycuje místní realie. Je sestaven z navzájem volně propojených žánrových výjevů, spojených perspektivními pásy v pozadí. Snahou bylo zachytit Klatovsko a Pošumaví pohledem tehdejšího budovatelského úsilí jako kraj zaplněný výtvarnými socialistického zřízení, stavitelství a hospodářství. Akcentována je životní úroveň obyvatelstva, prezentovány jsou produkty regionálního průmyslu (například závody *Šumavan* a *KOZAK* v Klatovech),¹¹ mlékárenství a zemědělství. Své místo má i mimopracovní vyžití obyvatel, organizovaná péče o děti, zdravá výživa a podobně. Třetina pásu na jeho pravé straně odkazuje na přírodní krásy Klatovska a Šumavy v pohraničí, střeženém

9 PEŇÁS, J.: *Smíchov mizerný aneb Oázka smutku* [online].

10 DAŇEK, L. (ed.), c. d., s. 68, cituje z rozhovoru s Wilhelmem Zlamalem: „*Spolupracoval jsem tehdy s architektem Šlapetou, který mi na nádraží vytvořil pro sgrafito zaoblenou plochu. Bylo to obtížné, protože původní plocha byla několikrát lomená.*“

11 SÝKOROVÁ, L. et al.: *Klatovy*, s. 444–465, a tam uvedený historicko-politický kontext města v období let 1948–1969.

Obr. 13. Klatovy, vlakové nádraží, vestibul výpravní budovy. Výřez ze sgrafitového pásu podle návrhu od V. Matase zobrazující skupinu tančících dětí a sadařem. (Foto R. Kodera, 2012)

příslušníky Pohraniční stráže. Na pozadí vidíme nezačerněnou siluetu města Klatov s jeho věžemi a šumavské kopce.

Výjevem prochází neurčitost v pojednání ročních období: od trojice turistů ve šponovkách s lyžemi, jakoby právě nastupující na nádraží v Klatovech do vlaku směrem na lyžařský výlet do Železné Rudy v levé části pásu, přes rozkvetlé stromy ovocnářů a mechanizované žně uprostřed až po nepromokavé pláště pohraničnicků na jeho pravé straně. Kaleidoskop navzájem se prolínajících ročních období patří ke vtípu a mezi optické triky, s nimiž autoři výtvarných děl tohoto typu museli umět zacházet. Lidské oko stěží dokáže zachytit tak rozměrný pás jako celek. Při pohledu na něj si výjev proto rozkládá na dílčí logické části, zatímco prostý realismus výtvarného zpracování eliminuje dojem neskutečnosti na minimum. Spatřený mikrosvět navozuje zdání smysluplného a radostného života v šablonách socialistické ideologie a politiky.

Vedle budovatelského poselství a zobrazení ikon tehdejší společnosti, mezi které patří dvojice děvčat s pionýrskými šátky a postavy pohraničnicků, tvoří viditelný ideologický znak zobrazení pěticípá hvězda na čele kotle lokomotivy.

Klatovský sgrafitový pás představuje alegorii mírového života, strážného před cizími nepřáteli Pohraniční stráž, zahleděného do sebe a chráněného zevnitř vlastními myšlenkami a silami. Realita a významy této alegorie jsou v české společnosti snadno srozumitelné. Zajímavé srovnání se nabízí i v tomto směru s několika výjevy na sgrafitovém pásu na smíchovském nádraží. Tam lze vidět scénu ostrahy státních hranic umístěnou – na rozdíl od sgrafita v Klatovech – snad symbolicky na západní straně zobrazení.¹²

Autor článku měl možnost seznámit se v soukromé sbírce s konvolutem výtvarného materiálu od Václava Matase. Zahnuje jejich prvotní skicy, studie jednotlivých postav a variant jejich rozmístění a rovněž finální návrhy, včetně pracovní mřížky, jež malíři sloužila k přenesení zvětšeného návrhu na stěnu ve vestibulu nádraží v Klatovech. Tuto unikátní a ucelenou dokumentaci, zejména jde-li o studium monumentálního vyjádření figurálních kompozic v malířství a uměleckém řemesle socialistického realismu, konkrétně tvoří:¹³

1. hrubá skica, základní rozmístění výjevů a figur, uhel, karton 24,5 × 200 cm;
2. zpřesnění návrhu, skica, uhel, pauzovací papír 24,3 × 203 cm;
3. zpřesnění návrhu, tužka, karton 23,7 × 189 cm;
4. studie jednotlivých postav a výjevů, tužka, karton 24,3 × 99 cm;
5. studie jednotlivých postav a výjevů, tužka, karton 23,7 × 122 cm;
6. pracovní verze finálního návrhu, tužka, pauzovací papír 24 × 91 cm;
7. finální návrh s mříží pro jeho přenos na stěnu, karton 24,5 × 206 cm.

Je velmi pravděpodobné, že Václav Matas zhotovil pro tak reprezentativní zakázku, jakou bylo sgrafito ve vestibulu nádražní budovy v Klatovech, mnohem víc skic a návrhů.

Zajímavé jsou samozřejmě varianty výjevů a rozmístění jednotlivých figur ve srovnání s provedením díla. Na prvních návrzích vidíme autorské pojetí prvků v předepsaném schématu zobrazení – nádraží, voják, svářeč, hutník, traktor, tovární komíny a další postavy a předměty dobové ikonografie, jež musela být v podobných uměleckých dílech zastoupena takřka automaticky. Posléze pak Václav Matas své skicy precizoval, což je dobře vidět například na skupině železničářů (obr. 2–5) nebo scéně s lyžaři (obr. 6–9). Až v pozdějších fázích návrhu pracoval na skupině tančících dětí a sadaře (obr. 10–13); na jejich místě měl původně být sadař s košem hojnosti, plným plodů. Postava dřevaře se sekerou přes rameno byla přeřazena jako společník v rozhovoru k vyobrazení hajného. Manipulovalo se také s polohou komína uprostřed pásu, kde nevkusně konkuroval historickému panoramatu města s věžemi. Prakticky všechny výjevy prošly během tvůrčího procesu drobnými úpravami. Svářeč s kuklou byl změněn na zedníka s nezbytnými plány na kolenou. Oproti původnímu, značně schématickému návrhu se autor zdokonalil, pokud jde o znalosti například ve výstroji příslušníků Pohraniční stráže. Ze studia finálního návrhu s přenosovou mříží vyplývá, že nejméně tři části pásu byly dodatečně, už při provádění na stěně upravovány. Tyto poslední úpravy se týkaly dvojice chlapců se sánkami ve scéně s lyžaři; jednoho z nich nahradila žena zapínající si lyže, snad proto, aby byla znázorněna úplná rodina. Dále byly dodatečně, nespíš v zájmu lepší kompozice, upravovány obě postavy vpravo ve skupině tančících dětí se sadařem. V jiné pozici je zachycen také chlapec sbírající houby v blízkosti pohraničnicků.

Veřejné zakázky na monumentální umělecká díla v duchu socialistického realismu, mezi jaké patřil i sgrafitový pás ve vestibulu nové nádražní budovy v Klatovech, se svěřovaly pouze renomovaným a zkušeným autorům. Zadání však bylo leckdy tak určující, že se mu musel autor podřítit bez ohledu na vlastní názor a invenci. Osobní politická angažovanost byla soukromou věcí výtvarníků. Naproti tomu v prostředí uměleckých svazů a práce podle plánu ve všech profesích bylo sotva možné vyhnout se tendenčním zakázkám, které měly režim oslavovat.

Tempo vzniku nových veřejných budov (nádraží, nemocnic, škol, kulturních domů) bylo v padesátých letech 20. století často velmi rychlé. V kombinaci se směrnicemi,¹⁴ které ukládaly, aby se pokud možno v každé z nich nalézalo nové umění, vedlo v některých případech k poklesu kvality. Na druhou stranu se jednalo

12 V pardubickém sídlišti *Dukla* se dochoval početný soubor figurálních sgrafitů na fasádách domů. Převládá armádní tematika. Schéma voják-pohraničnick, ozbrojený samopalem a doprovázený psem, je zastoupeno i zde jako solitér.

13 Jde o 7 podlouhlých rolí kartonu a pauzovacího papíru. Uhlivé náčrty jsou stabilizovány fixovačím prostředkem.

14 „*Politický tlak se soustředil hlavně na oblast volného umění, které dobová estetika rozdělovala na malbu, plastiku, grafiku a monumentální tvorbu, žánry měly podle vzoru sovětské ideologie přesně stanovená kritéria.*“ PETIŠKOVÁ, T., c. d., s. 346.

o zakázky, zejména máme-li na mysli monumentální umělecká díla, společensky významné a lákavé, když ne z výtvarného, tak určitě z řemeslného a technického hlediska, jejichž zvládnutí vyžadovalo maximum odborné erudice.¹⁵

Sgrafita pocházející z padesátých let minulého století, pokud se dochovala,¹⁶ jsou dnes více než půl století stará. Lidé je mohou vnímat nejen jako umění nebo umělecké řemeslo, ale třeba také jako turistickou atrakci nebo poznávací znak konkrétních veřejných míst.¹⁷ Lze předpokládat, že za dalších padesát let bude na ně většinová společnost nahlížet s daleko hlubším porozuměním a větší tolerancí. Jsou výmluvným svědkem své doby stejně jako každá jiná památka.

Prameny

Soukromý archiv, Konvolut výtvarného materiálu s návrhy sgrafitového pásu pro vestibul klatovského vlakového nádraží, Václav Matas, jinak bez sign., 1959 (?).

Literatura

- DANĚK, Ladislav (ed.): *Příběh malířského genu – Wilhelm Zlamal, Petr Zlamal, Josef Zlamal*. Olomouc, Galia, 2010.
- FIŠER, Marcel: Železniční nádraží v Klatovech, Architekt Josef Danda. *Pars pro toto*. 2005, č. 7, s. 31–33.
- FIŠER, Marcel: *Umění v Klatovech*. Klatovy, Centrum pro dějiny sochařství Horažďovice, 2011.
- HÁJEK, Karel: *Architekt Josef Danda*. Praha, České vysoké učení technické v Praze, 2007.
- HALÍK, Pavel: Padesátá léta. In *Dějiny českého výtvarného umění*. 5. díl, 1939/1958. Praha, Academia, 2005, s. 279–291.
- HLAVÁČEK, Zdeněk: *Richard Wiesner*. Praha, Nakladatelství československých výtvarných umělců, 1962.
- KABÁT, Josef; STANOVSKÁ, Danuše: *Zásobník kreslených tvarů a písma – technická pomůcka pro názornou agitaci v osvětových zařízeních*. 1. díl. Praha, Výzkumný osvětový ústav v Praze, 1957.
- MALÁ, Alena et al.: *Slovník českých a slovenských výtvarných umělců 1950–2002*. 8. díl. Ostrava, Výtvarné centrum Chagall, 2002.
- NOVOTNÁ, Eva: Sgrafito ve službách socialistického realismu. In *Sgrafito 16.–20. století, Výzkum a restaurování*. Pardubice, Fakulta restaurování Univerzity Pardubice, 2009, s. 83–90.
- PENÁŠ, Jiří: *Smíchov mizerný aneb Oáza smutku* [online]. Praha, Lidové noviny, 22. 2. 2012, [cit. 2012-05-30]. Dostupné z WWW: <<http://www.lidovky.cz/penas-smichov-mizerny-aneb-oaza-smutku>>.
- PETIŠKOVÁ, Tereza: *Československý socialistický realismus 1948–1958*. Praha, Gallery, 2002.
- PETIŠKOVÁ, Tereza: Oficiální umění padesátých let. In *Dějiny českého výtvarného umění*. 5. díl, 1939/1958. Praha, Academia, 2005, s. 341–370.
- STRAKOŠ, Martin: *Nová Ostrava a její satelity, Kapitoly z dějin architektury 30.–50. let 20. století*. Ostrava, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2010.
- SÝKOROVÁ, Lenka et al.: *Klatovy*. Praha, Lidové noviny, 2010.
- ZEMAN, Lubomír: *Nový Ostrov, Soubor tradicionalismu 50. let 20. století*. Ostrov, Městský úřad v Ostrově, 1998.
- ZEMAN, Lubomír: *Architektura socialistického realismu v severozápadních Čechách*. Ostrava, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2008.
- ZEMAN, Lubomír: Sgrafita 50. let 20. století v severozápadních Čechách. In *Sgrafito 16.–20. století, Výzkum a restaurování*. Pardubice, Fakulta restaurování Univerzity Pardubice, 2009, s. 91–98.

Summary

New knowledge of the origins of the sgraffiti decorating the railway station's vestibule in Klatovy

Keywords: Klatovy — railway station buildings — sgraffiti — Socialist Realism — Václav Matas — graphic designs

In 1959, the structure of Klatovy's new railway station was built up in the post-functional style. Its decorations include a monumental strip of figural sgraffiti performed in the spirit of Socialist Realism. The strip was conceived as an allegory celebrating the idealised society of enthusiast builders of the Socialist future and their peaceful and joyful life, predominantly featuring

- 15 Například Wilhelm Zlamal uvedl: „Sgrafito tak velkého formátu byla práce monumentální a pouhé její technické zvládnutí mě lákalo.“ DAŇEK, L. (ed.), c. d., s. 68.
- 16 Nedochovala se například sgrafita od Adolfa Zábranského s názvem *Na paměť osvobození*, která byla umístěna na opěrné zdi v zahradě Ledebourského paláce pod Pražským hradem (rozměry 15 × 3,5 m), a 9. květen 1945 na nádvoří Hrzánského paláce v Praze 1. Odstraněna byla v obou těchto případech během 90. let. 20. století.
- 17 Jedním z efektů exteriérové i interiérové sgrafitové výzdoby může být její využití pro orientaci ve velkém prostoru nebo ve spleti sídlištní zástavby. Zajímavé je přechodné oživení symboliky domovních znamení v období socialistického realismu (sgrafitová znamení se zvířecími motivy – rak, luční kobylka a další – v rámci XIII. stavební etapy nového města Ostrova).

regional motifs from the area around Klatovy and the foothills of the Bohemian Forest range. Created by the painter Václav Matas, the artwork is of interest due to its stylistic purity. Albeit related to the schemes emblematic for the period of 1950–1953 when the Socialist Realism was culminating in Czechoslovakia, the sgraffiti were implemented as late as 1959. Comparable strips of sgraffiti adorning railway stations in Prague-Smíchov and Olomouc contain similar artistic patterns. As for the sgraffiti in the vestibule of Klatovy's railway station, a unique set of the painter's designs has been preserved.

(Translated by Karel Matásek)

Gutštejn – průzkumy a stabilizace hradní zříceniny

PETR SOKOL

Klíčová slova: Gutštejn — opravy a úpravy hradních zřícenin — průzkumy — torzální architektura — konzervace zdiva

V roce 2011 byla dokončena celková stabilizace zříceniny hradu Gutštejna u Konstantinových Lázní v okrese Tachov. Tato památka ve vlastnictví státu, spravovaná Národním památkovým ústavem, je díky svému umístění a krajinnému kontextu považována za nejromantičtější hradní zříceninu západních Čech (obr. 1). Tomu odpovídá její obliba mezi turisty. V posledních desetiletích bylo zřejmé, že některé, zejména vyšší partie zděných konstrukcí (koruny zdí, záklenky oken a podobně) zanikají doslova před očima a jejich stav představuje nebezpečí pro návštěvníky, nehledě na ohrožení památkových hodnot.¹

V minulosti byly z bezpečnostních důvodů opakovane podnikány pokusy zamezit návštěvníkům ve vstupu do areálu a upozornit je na nebezpečí havárie zdiva (vybudování palisády na přístupové straně, osazení dvířek v otvoru do věže v období let 1996–1997). Tyto snahy měly však vzhledem k charakteru hradní zříceniny jen omezený efekt a dobu trvání. Nebezpečí představovala na několika místech destruovaná, v prudkém skalnatém svahu umístěná jižní parkánová hradba, po jejíž koruně v úrovni parkánu se návštěvníci mohli volně pohybovat, destruované severozápadní nároží hradního jádra, rozvolněná koruna bergfritu a především vrchní část jižní stěny jižního paláce. Nejpozději od devadesátých let 20. století byl patrný rychlý úbytek zdiva nad záklenky oken v patře, z nichž jeden docela zanikl. Další nebezpečí představovaly rozvolněné koruny většiny úseků zdí, vertikální poruchy zdiva a postupná eroze zdiva bez povrchové úpravy stěn. Na některých místech se na ohrožení zdiva podílí eroze skalního podloží – metamorfované břidlice (zejména u jižní hradby, klenby sklepa a již zaniklého východního čela hradního jádra s navazující parkánovou hradbou na jižní straně bergfritu).

Kromě bezpečnostních rizik představovala degradace zděných konstrukcí i ohrožení jak vlastní hmoty zdí, tak rozsáhlých ploch omítek na interiérových i exteriérových stěnách, dochovaných místy i s původním lícem.

K hodnotám zříceniny hradu Gutštejna patří značně rozsáhlý soubor dřevěných prvků, tvořený zbytky přibližně 50 nosníků samonosného lešení, které lze nalézt ve všech částech objektu, několika stropních trámů v severním i jižním paláci a ve věži, trámového roštu v bergfritu, překlady střílnových okének tamtéž, pouzdry na okenní a dveřní závory a dále zbytky dřevěných okenních sedátek v jižním paláci a parapetu a okenního sedátka v severním paláci.²

Naopak kamenické články středověké architektury se v původní poloze vyskytují na Gutštejnu pouze na dvou místech: na vstupním portálu s konzolkami na jižní straně bergfritu a na ostění střílny v parkánovém křídle. Další architektonické prvky z pískovce, či spíše jejich části, byly druhotně použity ve zdivu v různých částech areálu.

Dokončení hlavních stabilizačních prací na zřícenině Gutštejna v roce 2011 je důvodem k tomu, abychom si připomněli vývoj poznání tohoto hradu a péče o něj v posledních letech (od roku 1995, kdy objekt do své správy převzal tehdejší Památkový ústav v Plzni). Následující text však není tolik potřebným souhrnným vyhodnocením dosavadních poznatků o hradu, ale stručným shrnutím jednotlivých odborných a stavebních činností, které byly na památce provedeny, s důrazem na právě ukončené stabilizační zásahy. Konkrétní výsledky výzkumů a průzkumů (historických, archeologických, stavebně-historických, dendrochronologických a dalších) obsahují jiné, zde citované práce.

Stav poznání dějin hradu a jeho stavebního vývoje

Ač jde o hradní zříceninu poutající k sobě pozornost nejpozději od romantického období 19. století, hloubka poznání dějin hradu Gutštejna této pozornosti a oblibě neodpovídá. Nejde ani tak o důsledek absence odborného zájmu, jako spíše o možnosti pramenů. Dějinami hradu

1 Značné škody hrad utrpěl již dříve, v průběhu 20. století. K roku 1925 je zmiňována dobře dochovaná nádvoří ze severního paláce, doložená stejně jako zbytky parkánové hradby mezi jižním palácem a věží i fotograficky (DURDÍK, T.; ÚLOVEC, J.: *Hrad Gutštejn, katastrální území Okrouhlé Hradiště, okr. Tachov*, s. 36, tab. X). V 70. letech 20. století je fotograficky doložena menší míra destrukce západní zdi jižního paláce (k roku 1925 snad uvedena ještě s částečně dochovaným oknem?) a zdi uzavírající horní nádvoří od západu (s další, dnes neexistující střílnou?), což jsou části hradu nyní daleko více destruované či zcela zaniklé.

2 Z uvedeného souboru jsou ve špatném stavu především některé části trámového roštu v bergfritu. Dřevěných prvků se stabilizační práce netýkaly, projekt ani rozpočet s jejich ošetřením nepočítaly. Výjimku představovalo vyzdění kaverny mezi zdivem a poškozeným dřevěným překladem jednoho ze střílnových okének na interiérové východní stěně bergfritu.

Obr. 1. Okrouhlé Hradiště (okres Tachov), zřícenina hradu Gutštejna. Celkový pohled ze severovýchodní strany. Stav po památkové obnově. (Foto P. Sokol, 2012)

z hlediska písemných pramenů se v novější době zabýval především J. Úlovec a J. Jánský,³ stavebním vývojem pak T. Durdík.⁴ Nejsystematičtěji se Gutštejnu věnovala E. Kamenická prostřednictvím několikaletého archeologického výzkumu, jehož výsledky však nejsou dosud v dostatečné míře publikovány.⁵

Hrad Gutštejn byl založen z obranného hlediska v nepříliš výhodné poloze – sice na ostrohu vyběhající z mírného svahu do údolí, přesto však převýšeném blízkými svahy údolí potoka Hadovka i vlastním předpolím. Místo jeho založení bylo předurčeno stezkou minimálně raně středověkého původu a navázalo na hradiště Bezemín a Šipín, existující v 8.–13. století ve vzdálenosti přibližně 0,9–1,3 km severovýchodním směrem nad údolím potoka.⁶

První písemná zmínka o Gutštejnu pochází z roku 1316 (predikát Jetřicha z Gutštejna). Založení hradu se předpokládá v době okolo roku 1300 nebo i dříve, v souvislosti s dělením majetku pánů z Krašova. Rod pánů z Gutštejna, patřící zejména v 15. století k nejvýznamnějším v Čechách, vlastnil hrad až do roku 1549.⁷ V dubnu 1422 byl hrad obléhán a snad i dobyt husity.⁸ Pro stavební vývoj hradu byla tato událost zřejmě značně důležitá. Vzhledem k tomu, že střední část bergfritu včetně patra s jižním vstupním otvorem obsahuje dřevěné prvky pocházející ze stromů skácených vždy v létě roků 1421 a 1422,⁹ je zřejmé, že věž byla v uvedené úrovni opravena po zkušenostech s právě zmíněným obléháním.¹⁰

Další dendrochronologicky datovaná a výrazná přestavba hradu (nástavba věže a zřejmě i navazujícího severního paláce) proběhla koncem osmdesátých let 15. století. Tyto úpravy lze dávat do souvislosti s Burianem II. z Gutštejna, královským radou a hejtmánem Plzeňského, Rakovnického a Žateckého kraje, který měl prostředky na uzpůsobení rodového hradu nárokům odpovídajícím jeho společenskému postavení. Od doby jeho otce Buriana I. však již Gutštejn nepatřil k předním sídlům příslušníků hlavní větve rodu (těmi byly především Rabštejn, Nečtiny a Tachov) a ani gutštejnské panství s několika vesnicemi nejspíš už nehrálo žádnou velkou hospodářskou roli.¹¹ Svou izolovanou polohou a povahou svých majitelů byl hrad zřejmě předurčen k tomu, aby se za potomků Buriana II. stal v závěru 15. a v první třetině 16. století zázemím pro lapkovské a politické aktivity odbojných pánů z Gutštejna a jejich spojenců. Zapojením do těchto aktivit (včetně věznění rukojmí a ukrývání psanců) se Gutštejn tehdy stal nechvalně pověstným nejen v Čechách, ale – též díky německému původu spojenců pánů z Gutštejna – i v území daleko na západ od česko-německé hranice.¹² Využití hradu k nekalým účelům bylo usnadněno vícero obytnými a skladovacími prostory, jimiž hrad v té době disponoval (severní a jižní palác, parkánové křídlo, rozsáhlý sklep).

Hrad byl po svém prodeji v roce 1549 zřejmě v základní míře udržován minimálně do konce šedesátých let 16. století, kdy mizí z písemných pramenů.¹³ Jeho největší stavební rozvoj probíhal během 15. století a výsledná podoba z konce tohoto století byla určující pro dnešní vzhled památky. Hrad byl bezpochyby díky své izolované poloze v řídké osídlené krajině ušetřen masivního rozebírání zdí

na kámen; zříceniny jakožto zdroje stavebního materiálu využíval asi jen blízký dvůr Daňkov.

Stav hradní zříceniny coby výletního místa se postupně zhoršoval. V roce 1903 byla zřícenina Gutštejna opravena (společně s hradem Švamberkem/Krasíkovem) správou bezdružického panství. Po pozemkové reformě se stala státním majetkem a následně nebyla až do devadesátých

3 ÚLOVEC, J.: *Gutštejn, historie hradu a jeho držitelů*. DURDÍK, T.; ÚLOVEC, J.: c. d., s. 4–48. ÚLOVEC, J.; JÁNSKÝ, J.: *Hrad Gutštejn*. JÁNSKÝ, J.: *Hroznatovci a páni z Gutštejna*. V písemných pramenech se hrad objevuje většinou jen v predikátu, což ztěžuje poznání jeho vlastní historie. ÚLOVEC, J.; JÁNSKÝ, J., c. d., s. 79, 96.

4 Především DURDÍK, T.; ÚLOVEC, J., c. d., s. 49–109. DURDÍK, T.: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, s. 143–146. DURDÍK, T.: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Dodatky 2*, s. 28–29. DURDÍK, T.; SUŠICKÝ, V.: *Zříceniny hradů, tvrzí a zámků*, s. 38–42. Kromě prací T. Durdíka je nutné uvést i starší práci – MENCLOVÁ, D.: *České hradby*, 1. díl, s. 356–358.

5 KAMENICKÁ, E.: *Hrad Gutštejn, Předběžná náleзовá zpráva o zjišťovacím archeologickém průzkumu*. KAMENICKÁ, E.: *Hrad Gutštejn, Předběžná náleзовá zpráva o předstihovém archeologickém výzkumu*. KAMENICKÁ, E.: *Gutštejn hrad, Náleзовá zpráva archeologického výzkumu*. KAMENICKÁ, E.: *Gutštejn hrad, Předběžná náleзовá zpráva*. KAMENICKÁ, E.: *Gutštejn hrad, Souhrnná zpráva z jednotlivých etap výzkumu*. KAMENICKÁ, E.: *Archeologický výzkum hradu Gutštejna*. KAMENICKÁ, E.: *Hrad Gutštejn – závěrečná 4. etapa archeologického výzkumu v rámci programu „Věda a výzkum“*. Výzkum se formou plošně omezených sond dotkl všech hlavních částí hradu vyjma sklepa a předhradí. K jeho hlavním výsledkům patří částečné poznání zástavby východní části hradu včetně brány, nálež cisterny, rozlišení úseku hradební zdi na jejím zásepu, jílové izolace nad klenbou sklepa a potvrzení mladšího původu věže ve vztahu k starším etapám vývoje stavby severního paláce.

6 KAMENICKÁ, E.: *Komplexní průzkumy a dokumentace areálu zříceniny hradu a jeho postavení v krajinné památkové zóně*, s. 1.

7 DURDÍK, T.; ÚLOVEC, J., c. d., s. 9–21.

8 Ještě T. Durdík s J. Úlovcem uvažovali spíše o neúspěchu obléhání (DURDÍK, T.; ÚLOVEC, J., c. d., s. 17–18). Naopak J. Jánský považuje dobytí Gutštejna za jisté. Viz ÚLOVEC, J.; JÁNSKÝ, J., c. d., s. 82. JÁNSKÝ, J.: *Kronika česko-bavorské hranice*, 1. díl, s. 150.

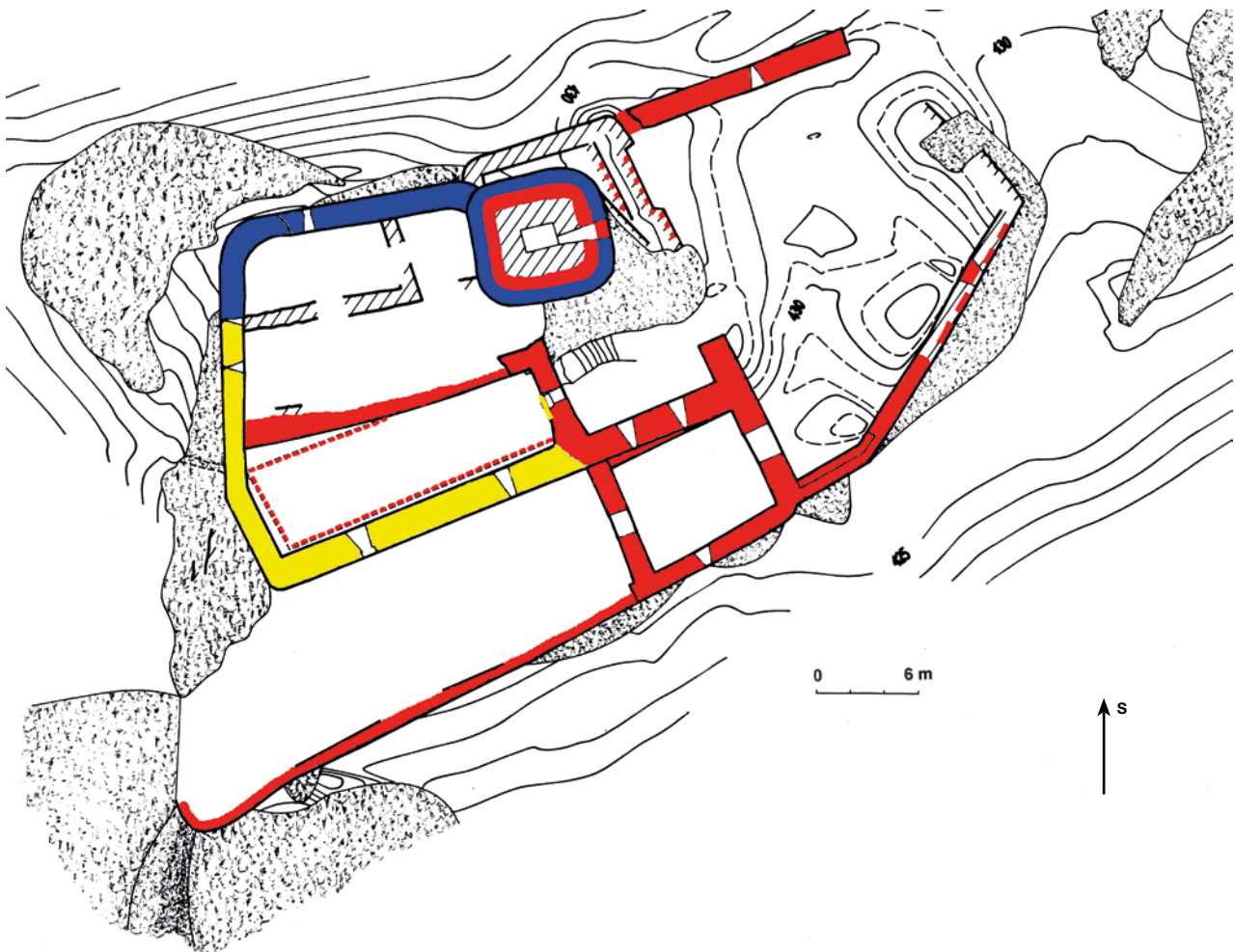
9 KAMENICKÁ, E.: *Gutštejn hrad, Předběžná náleзовá zpráva*, s. 7. KYNCL, T.: *Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků hradu Gutštejn*.

10 Že se tehdy jednalo o opravu již stojící věže a ne o její novou výstavbu, je možné soudit podle nevelkého výškového odstupku mezi datovaným dřevěným roštem a podlahovým ústupkem zdíva dosavadní věže (cca 60 cm), který by v případě novostavby postrádal smysl. Na základě archeologických poznatků lze výstavbu věže klást do doby nedlouhou před touto opravou, tedy na konec 14. či počátek 15. století. KAMENICKÁ, E.: *Hrad Gutštejn, Předběžná náleзовá zpráva o předstihovém archeologickém výzkumu*, s. 7–8, 10–11.

11 ÚLOVEC, J.; JÁNSKÝ, J., c. d., s. 81, 83. Burian II. si však upraveného Gutštejna příliš neužil, zemřel zřejmě roku 1490. Tamtéž, s. 84. Jistým komfortem a reprezentační úrovní musel hrad tou dobou oplývat, jelikož roku 1507 zde Jetřich z Gutštejna hostil poselstvo falckého kurfiřta Filipa. JÁNSKÝ, J., cit. 2, s. 88.

12 Podrobněji k tomu ÚLOVEC, J.; JÁNSKÝ, J., c. d., s. 84–95.

13 DURDÍK, T.; ÚLOVEC, J., c. d., s. 21. JÁNSKÝ, J., cit. 3, s. 95–96.

Obr. 2. Okrouhlé Hradiště, zřícenina hradu Gutštejna. Půdorys v úrovni přízemí se schématickým vyznačením rozsahu jednotlivých etap stabilizace památky (žlutě etapa v roce 2009 – západní část jižního paláce a západní hradba nádvoří; modře etapa v roce 2010 – severní palác, vnější plášť bergfritu; červeně etapa v roce 2011 – vnitřní strana koruny zdi bergfritu, sklep pod jižním palácem, severní zeď a východní část jižního paláce, parkánové stavení, jižní parkánová hradba, fragmenty čelní hradby pod bergfritem, severní a jižní hradba východní části hradu). (Zaměření převzato z DURDÍK, T.: Gutštejn, zřícenina hradu, 1995–1996; vyznačení jednotlivých pracovních etap P. Sokol, 2012)

let 20. století opravována.¹⁴ V současnosti je vnímána jako podstatný a charakteristický krajinnotvorný prvek a významná součást kulturní krajiny.¹⁵

Ani stavební vývoj hradu nelze považovat za dostatečně poznáný; vzhledem k míře dochování některých částí hradu bude sotva kdy spolehlivě v plnosti poznán. Pro konkrétnější časové a slohové zařazení chybí architektonické detaily i písemné prameny. Záleží tedy především na stratigrafických vztazích. Významná jsou také dendrodata zjištěná k některým částem objektu. T. Durdíkem byla rozlišena řada stavebních fází, u nichž si však nemůžeme být vzhledem k fragmentárnosti zděných konstrukcí vždy jisti jak jejich vzájemnou souvztažností, tak i tím, zda nejde v některých případech spíše o projevy technologických etap jedné stavební fáze či lokální opravy.

Vzhled hradu ve 14. století zůstává až na dílčí jednotlivosti zahalen rouškou tajemství. O dílčí poznatky jde i pro první polovinu 15. století. V ucelené formě lze vzhled hradu rekonstruovat nejspíše až pro konec 15. století, u některých částí až pro století šestnácté.

Na počátku 20. století probíhaly opravy a doplňování zdiva na několika místech v plošně omezeném rozsahu. Hradní zřícenina byla při tom vyklizena, což znemožnilo lepší poznání zánikového horizontu. Pravděpodobně došlo i k odstranění architektonických prvků a dalších dokladů stavebního vývoje, které byly v té době již součástí sutě, zčásti použité na úpravy terénu v areálu hradu.

Projekty a průzkumy

Výraznějším stabilizačním zásahům provedeným v posledních letech předcházely od roku 1995 nutné přípravné

14 DURDÍK, T.; ÚLOVEC, J., c. d., s. 21–22. KAMENICKÁ, E., cit. 6, s. 1–3.

15 V roce 1995 byla zpracována urbanisticko-krajinářská studie pro návrh krajinné památkové zóny Gutštejn–Šipín. KAMENICKÁ, E., cit. 6, s. 1–2, 9.

kroky. Toho roku byla zřícenina hradu Gutštejna zaměřena (obr. 2) a byly pořízeny rešerše z archivních pramenů a odborné literatury.¹⁶ V roce 1996 následoval stavebně-historický průzkum a takzvaný projekt záchrany,¹⁷ který statiku velké části památky vyhodnotil jako havárii (jádro hradu a jižní parkánová hradba) a technický stav zbytku hradu označil jako špatný. Došlo i na zaměření historické cesty z údolí směrem na hrad. Geodeticky byly vyznačeny hranice zázemí hradu,¹⁸ umožňující následné vydělení jeho vlastní parcely z rozsáhlého lesního pozemku. Následujícího roku bylo zajištěno torzo interiérových omítek severního paláce.¹⁹ V období let 1997–2001 probíhaly archeologické výzkumy ve vztahu k nejvíce narušeným úsekům zdí a pro zpřesnění dosavadních poznatků získaných

Obr. 3. Okrouhlé Hradiště, zřícenina hradu Gutštejna. Západní část jižního paláce, pohled od severovýchodu. Stav před opravou. (Foto T. Karel, 2006)

16 DURDÍK, T.: *Gutštejn, zřícenina hradu*. ÚLOVEC, J., c. d.

17 DURDÍK, T.; ÚLOVEC, J., c. d. RINEŠ, J.: *Hrad Gutštejn, k. ú. Okrouhlé Hradiště, okr. Tachov*.

18 KAMENICKÁ, E., cit. 6, s. 2.

19 KAMENICKÁ, E., cit. 6, s. 7.

Obr. 4. Okrouhlé Hradiště, zřícenina hradu Gutštejna. Západní část jižního paláce, pohled od severovýchodu. Stav po opravě z roku 2009, včetně spárování v dolní části zdí a překrytí koruny zdiva drnovým povlakem, které byly provedeny dodatečně v roce 2011. (Foto P. Sokol, 2012)

stavebně-historickým průzkumem.²⁰ E. Kamenická tehdy pořídila také fotodokumentaci částí zříceniny, které byly v havarijním stavu, a všech jejích ohrožených detailů.²¹

V roce 2000 byl aktualizován projekt statického zajištění a proveden dendrochronologický průzkum konstrukčních prvků ve věži.²² Téhož roku vznikla také naučná stezka s Gutštejnem jako její součástí.²³ V období let 2002–2003 se uskutečnil průzkum dřevěných prvků ve zdivu Gutštejna (kromě věže). Na jeho výsledky navázalo dendrochronologické datování lešeňového nosníku v úrovni prvního patra jižního paláce.²⁴

20 KAMENICKÁ, E., cit. 5.

21 KAMENICKÁ, E.: *Gutštejn, hrad*, (Fotodokumentace havarijních stavů).

22 FUCHS, M.: *Gutštejn – zřícenina hradu – stavební úpravy*. KAMENICKÁ, E., cit. 9, s. 7.

23 KAMENICKÁ, E., cit. 9, s. 8.

24 Okolnosti a výsledky tohoto průzkumu včetně analýzy výskytu dřevěných prvků viz PROCHÁZKA, Z.: *Nové letopočty v dějinách hradů Plzeňského kraje*, s. 144–148, 151–153.

Obr. 5. Okrouhlé Hradiště, zřícenina hradu Gutštejna. Jižní palác, pohled od jihozápadu. Stav před opravou. (Foto P. Sokol, 2006)

Obr. 6. Okrouhlé Hradiště, zřícenina hradu Gutštejna. Jižní palác, pohled od jihozápadu. Stav po opravě. Světlým zabarvením se vyznačují části dozděné v roce 2009 (záklenky a špalety oken, koruna jižní i západní zdi). V závěru prací v roce 2011 byla provedena dodatečná retuš tohoto výrazně světlého odstínu po předchozích opravách a vápenných výluhů. (Foto P. Sokol, 2011)

Obr. 7. Okrouhlé Hradiště, zřícenina hradu Gutštejna. Západní část jižního paláce, nika ve východní stěně. Stav před opravou. Po levé straně niky jsou ve zdivu patrné zbytky lešeňových nosníků. (Foto L. Havlovic, 2009)

Obr. 8. Okrouhlé Hradiště, zřícenina hradu Gutštejna. Západní část jižního paláce, nika ve východní stěně. Stav po opravě v roce 2009. (Foto L. Havlovic, 2011)

Obr. 9. Okrouhlé Hradiště, zřícenina hradu Gutštejna. Západní zeď horního nádvoří, pohled od východu. Stav před opravou. (Foto L. Havlovic, 2009)

Obr. 10. Okrouhlé Hradiště, zřícenina hradu Gutštejna. Západní zeď horního nádvoří, pohled od východu. Stav po opravě (dozdění, spárování, dřevový pokryv koruny). Vpředu je vidět přechod přes torzo severní zdi jižního paláce na horní nádvoří. (Foto L. Havlovic, 2011)

Stavební zajištění

Opravy provedené správou bezdružického panství v roce 1903 je možné charakterizovat jako snahu o „učesání“ zříceniny při zajištění těch jejích částí, které byly akutně ohroženy pokračující destrukcí, tedy především poškozených či již destruovaných záklenků a špalet okenních a dveřních otvorů, zeslabujících tak celé úseky zdí. Zásahy se týkaly zejména budovy vestavěné do jižního parkánu (nový záklenek a překlad dveřních otvorů, doplnění zdiva po stranách průchodů), jižního paláce (lícovaná přízdívka ke zbytku východního průčelí, opatřená náběhem na cihlový klenební pas, zaklenutí a úprava vstupního a okenního otvoru ve východní části, obnova záklenků a některých špalet u oken v západní části, úprava průchodu mezi východní a západní částí a nahrazení jeho záklenku

překladem, vytvoření nároží v místě jizvy po spojení příčné a zaniklé severní zdi východní části), severní hradby předního (dolního) nádvoří (nový líc v místech destruovaného východního i západního ukončení) a jižní hradby v přední části hradu (úprava okenního otvoru).²⁵

Další opravy, tentokrát velmi omezeného rozsahu, se uskutečnily během archeologických výzkumů v období let 1998–1999.²⁶ V roce 1998 bylo v nejnútnejším rozsahu opraveno zdivo na vnější straně jižní zdi jižního paláce a parkánového přístavku. Došlo také na vyzdění záklenku okenního otvoru v severní zdi severního paláce. V roce

25 DURDÍK, T., cit. 16. ÚLOVEC, J., c. d. DURDÍK, T.; ÚLOVEC, J., c. d., příloha 3.

26 KAMENICKÁ, E., cit. 9, s. 8.

Obr. 11. Okrouhlé Hradiště, zřícenina hradu Gutštejna. Severní stěna severního paláce, pohled od západu. Stav před opravou. Patrné je dodatečné zesílení a navýšení zdi v důsledku pozdější výstavby paláce. (Foto L. Havlovic, 2010)

Obr. 12. Okrouhlé Hradiště, zřícenina hradu Gutštejna. Severní stěna severního paláce, pohled od západu. Stav po opravě doplněním přízdívky se snahou o rozlišení vývoje zdiva. Projekt předpokládal přízdívku na způsob opěráku se zarovnanými šikmými plochami ve dvou úrovních ve střední části (naznačení druhotného zesílení); dodatečnou opravou odstraněna líčová plocha a naznačeno neukončené zdivo. (Foto P. Sokol, 2012)

Obr. 13. Okrouhlé Hradiště, zřícenina hradu Gutštejna. Věž, pohled na severní a východní stěnu. Stav vnitřní strany koruny zdiva před opravou. Střílny v horních patrech s dřevěnými překladky. V úrovni parapetu spodního okénka probíhá lešeňový nosník; pod tímto okénkem jsou ve zdivu patrné zbytky části trámového roštu. (Foto P. Sokol, 2010)

1999 následovalo doplnění a částečné navýšení oblého severozápadního nároží hradního jádra a dozdění sousedního střílnového okénka v západní hradbě.²⁷

Stabilizační práce většího rozsahu byly zahájeny v roce 2009. Probíhaly v souladu s projektovou dokumentací od M. Fukse, vycházející ze stavebně-historického průzkumu provedeného T. Durdíkem, a při úzké spolupráci projektanta, pracovníků územního odborného pracoviště v Plzni Národního památkového ústavu a provádějící firmy.²⁸ Samozřejmostí byly pravidelné kontrolní dny s konzultacemi postupů a způsobu práce a jejich vysvětlování zedníkům.

V roce 2009 se stabilizační zásahy soustředily na západní část jižního paláce (tedy bez východní vstupní části). Jednalo se o tyto práce:

- doplnění okenních záklenků v prvním patře,²⁹

27 KAMENICKÁ, E., cit. 21. KAMENICKÁ, E., *Gutštejn hrad, Nálezková zpráva archeologického výzkumu*, s. 1.

28 Práce v roce 2009 prováděl Dalibor Frňka, stavitel. V období let 2010–2011 to byla firma BOLID-M s. r. o.

29 Vyobrazení z roku 1844 ukazuje všechny tyto záklenky jako zborcené. Je tedy zřejmé, že byly opětovně vyzděny v rámci oprav hradu v roce 1903.

Obr. 14. Okrouhlé Hradiště, zřícenina hradu Gutštejna. Severní zeď jižního paláce, pohled od jihozápadu. Zdivo v plné šířce dochováno pouze ve spodní úrovni, výše vlevo je výrazně erodované bez líce. Uprostřed přechod z jižního paláce na horní nádvoří. (Foto P. Sokol, 2006)

- vyspravení špalet okenních otvorů (obr. 3 a 4),
- zpevnění koruny jižní zdi (obr. 5 a 6),
- částečné spárování,
- vyspravení niky s cihlovým záklenkem ve východní stěně (obr. 7 a 8),
- zvýšení koruny navazující západní zdi paláce,
- navýšení koruny západní zdi uzavírající horní nádvoří mezi jižním a severním palácem (obr. 9 a 10).

V této etapě však ještě nedošlo k položení drnového pokryvu na opravené koruny zdi. V souvislosti s uvedenými pracemi byla pořízena operativní dokumentace s důrazem na podchycení stop stavebního vývoje a vzhledu prvního patra západní části jižního paláce.³⁰ U nejméně destruovaného okenního otvoru se zcela nově vyzděným záklenkem se přikročilo i k doplnění špalet a parapetu v jejich plné hmotě, ač se doplňování tohoto typu snažil Národní památkový ústav původně vyhnout. Problematická může být i výška dozdivní koruny destruovaných úseků západní zdi horního nádvoří a navazující západní zdi jižního paláce. V prvním případě je pravděpodobné, že v místech destruovaného zdiva doplňovala dvě existující střílny v této zdi ještě střílna třetí (na fotografiích od J. Gryce z roku 1976 je zde patrný zvětšený otvor).³¹ Podobně u západní zdi jižního paláce nelze vyloučit, že po zániku roubené komory zde bylo dodatečně zřízeno okno. Při stanovení výšky dozdivky v obou místech tak převážilo bezpečnostní hledisko a zeď byla navýšena nad úroveň spodních parapetů potenciálních otvorů. Negativním důsledkem této etapy byly vápenné výluhy, projevující se světlým zbarvením na jinak tmavém zdivu, především v horní úrovni vnější strany zdi paláce.

Druhá etapa stabilizačních opatření v roce 2010 se týkala severního paláce a přilehlé věže. Zahrnovala

Obr. 15. Okrouhlé Hradiště, zřícenina hradu Gutštejna. Severní zeď jižního paláce po opravě. Ve spodní úrovni zdi je vidět doplnění líce, v horní úrovni (vlevo) zpevnění jádra zdiva bez lícové plochy. Koruna zdiva překryta drnovým pokryvem. Uprostřed upravený přechod přes torzo zdi na horní nádvoří (ponecháním původní průrvy při jejím zmenšení a přizdění ochranných vrstev); modelací terénu naznačen směr přístupu. Ve zdivu ponechána i spodní část kmenu uschlé borovice. (Foto L. Havlovic, 2011)

- opravu a navýšení oblého severozápadního nároží paláce, dozdivaného již v roce 1999,
- stabilizaci západního ukončení severní zdi paláce,
- vyspravení špalet a záklenků okenních otvorů,
- zpevnění koruny zdiva,
- lokální spárování a doplnění lícových ploch zdi.

Bergfrit byl v této etapě zajištěn z vnější strany. Přitom proběhla

- fixace ploch omítek dochovaných pouze ve svém jádru, zato však ve značném rozsahu,
- přezdění vnější strany koruny věže, která se již delší dobu nacházela v havarijním stavu,
- lokální vyspravení vnějšího líce doplněním jednotlivých kamenů a spárováním,
- odstranění suché borovice u jihozápadní strany věže, potenciálně svým pádem ohrožující jak blízké zdivo, tak i návštěvníky.

Od roku 2010 dílo prováděla jiná firma, což se zpočátku negativně promítlo do výsledků práce. Je tak nutné konstatovat nepříliš zdařilé ukončení zdi severního paláce se stopami postupného zesílení a navýšení (obr. 11). Současný vzhled zhotovené ochranné přizdivky (obr. 12) je navíc výsledkem opravy, kterou byli zedníci nuceni provést poté, co tuto část předtím již jednou zajistili. Příčinou nespokojivého vzhledu bylo nejednoznačné pojetí opravy daného místa v jinak kvalitním projektu v kombinaci se zaučováním nových zedníků a absencí předchozí dostatečné diskuse o způsobech řešení. Svou roli však sehrál také velmi špatný technický stav zdi, který výrazně limitoval

30 KAREL, T.: *Gutštejn – hrad, oprava zdiva jižního paláce 2009*. 31 Č. neg. 96 663, 99 317, fotoarchiv ú. o. p. v Plzni Národního památkového ústavu.

možnosti jejich zajištění – míra citlivosti zásahu se musela podřídit požadavku funkčnosti. Následná oprava měla již jen dílčí rozsah a k celkové nápravě příliš nepomohla. Další stabilizace podobných míst (rozvolněné lomové plochy zdí) proběhly již uspokojivým způsobem.

V roce 2011 byl proveden největší objem prací, které se kromě severního paláce týkaly všech částí hradní zříceniny.

Zásahy se soustředily zejména na věž, jižní palác, sklep, severní hradbu východní části hradu, jižní parkán a na jižní parkánovou hradbu.

Na bergfritu se uskutečnily tyto práce:

- oprava havarijního stavu vnitřní strany koruny zdiva (obr. 13),
- položení drnového pokryvu koruny zdiva,
- oprava mladšího vstupu na západní straně,
- zazdění druhotně prolomeného a erozí zvětšovaného otvoru a menších kaveren při patě věže.

Na jižním paláci došlo k

- stabilizaci zdiva i omítek východní části,
- pokusu o patinaci vápenných výluhů z etapy roku 2009 a starších zásahů používajících cementové pojivo (v druhém případě bez znatelných výsledků),

Obr. 16. Okrouhlé Hradiště, zřícenina hradu Gutštejna. Stavění v jižním parkánu, pohled z jižního paláce od severozápadu. Stav před opravou koruny a horních partií zdiva. (Foto P. Sokol, 2006)

Obr. 17. Okrouhlé Hradiště, zřícenina hradu Gutštejna. Stavění v jižním parkánu, pohled z jižního paláce od severozápadu. Stav po opravě. (Foto P. Sokol, 2012)

Obr. 18. Okrouhlé Hradiště, zřícenina hradu Gutštejna. Jižní parkánová hradba, pohled na průběh hradby od jihozápadu. Stav před opravou. Vpředu destrukce parkánu způsobená zánikem úseku parkánové hradby. (Foto P. Sokol, 2006)

Obr. 19. Okrouhlé Hradiště, zřícenina hradu Gutštejna. Jižní parkánová hradba, pohled na průběh hradby od jihozápadu. Stav po opravě (dozdění parkánové hradby, vyplnění destrukce terénu parkánu, zakrytí koruny hradby). (Foto P. Sokol, 2012)

- zpevnění jádra i líce zdiva západní části severní (nádvorní) zdi a k úpravě přechodu přes severní zeď na horní nádvoří (obr. 14 a 15),

- položení drnového pokryvu koruny zdi celého paláce.

V případě sklepa proběhlo

- vyplnění destruovaných ploch stěn,

- fixace valené klenby několika sty dubových klínků při zajištění propustnosti vrcholu klenby (pro zamezení šíření vlhkosti po rubu klenby k jejím patám).

Na parkánovém přístavku se jednalo opět o opravu koruny zdi a jejich zadrnování (obr. 16 a 17), o lokální doplnění líce zdiva a spárování zdiva.

Na navazující jižní parkánové hradbě, postavené na prudkém skalnatém svahu, došlo k

- doplnění rozsáhle destruovaných úseků, ohrožujících stabilitu parkánu,

- modelaci části koruny pro odvádění srážkové vody z přilehlého povrchu parkánu; tomu odpovídala i mírná lokální úprava povrchu terénu bez zasahování do historických souvrství,

- zakrytí koruny drny (obr. 18 a 19).

Jižní hradba ve východní části hradu byla přezděna v rozvolněném úseku své koruny, horní část zdi byla vyspárována (obr. 20 a 21), bylo vyklínováno zdivo na vnější straně. Prasklý kamenný překlad okna byl opětovně položen vyrovnávkou z kamenů.

Práce na severní hradbě východní části hradu zahrnovaly

- přezdění koruny v havarijním stavu,

- dozdění destruovaného styku hradby s oblým nárožím hradního jádra,

- spárování horních partií hradby,

- položení drnového pokryvu (obr. 22–25).

Až na vysokou severní zeď severního paláce s užší korunou byly drnovým pokryvem opatřeny všechny stabilizované úseky, včetně úseků opravovaných v období let 2009–2010.

Opravy prováděné v rámci všech tří etap spočívaly především ve zpevnění vrchních částí zdi jejich přezděním, v doplnění zdiva ve svislých a destruovaných plochách, vyklínování spár a drobných kaveren kamenem na sucho, spárování a ve vytvoření souvislého drnového pokryvu zpevněných korun, navazujícího na původní drnový pokryv úseků, do nichž nebylo zasahováno. Z technologického hlediska použita vápenocementová malta odpovídala projektu, jenž stanovil složení pojiva z vápna a bílého cementu v poměru 5:1. Plnivem byl říční křemičitý písek se spojitou granulací 0,01–6 mm. Poměr pojiva a plniva se pohyboval mezi 1:2 až 1:2,5. Pro probarvení bylo použito barevného písku. Písek do malty nepocházel z místní zvětralé ruly, jehož použití by posléze způsobilo, vzhledem k vysokému obsahu

Obr. 20. Okrouhlé Hradiště, zřícenina hradu Gutštejna. Jižní hradba východní části hradu, pohled od západu. Stav před opravou. (Foto T. Karel, 2006)

Obr. 21. Okrouhlé Hradiště, zřícenina hradu Gutštejna. Jižní hradba východní části hradu, pohled od západu. Stav po opravě. Rozsah přezdění a spárování je patrný světlým zbarvením zdi. (Foto P. Sokol, 2012)

Obr. 22. Okrouhlé Hradiště, zřícenina hradu Gutštejna. Severní hradba východní části hradního jádra, pohled od jihovýchodu. Stav před opravou. (Foto T. Karel, 2006)

Obr. 23. Okrouhlé Hradiště, zřícenina hradu Gutštejna. Severní hradba východní části hradního jádra, pohled od jihovýchodu. Stav po opravě (nové vyzdění proluky, přezdění koruny, spárování, položení drnů). (Foto P. Sokol, 2012)

zvětralých živců a slíd, rozklad malty na nestabilní jílové materiály. Koruny zdiva, omítky a ostatní maltové plochy byly fixovány, hydrofobizovány a konzervovány prostředky *Porosil*.³²

Přezdívané a nově spárované úseky zdiva se za vlhka natíraly vodou obsahující nečistoty z povrchu terénu (prach, hlína, drobná stavební suť apod.) s cílem alespoň částečně potlačit oproti okolnímu tmavému zdivu světlejší odstín opravovaných částí, vzniklý především přítomností malty ve spárách a – i přes použití barevného písku – světlejším odstínem samotné malty.³³

Restaurátorsky byly zajištěny plochy původních omítek na interiérové stěně severního paláce, vnějším pláštěm bergfritu a vnitřních plochách východní části jižního paláce.³⁴

Charakter prací, prováděných jen v nejnútnejším rozsahu, vycházel z konzervačního pojetí péče o hradní

zříceninu. Důraz byl kladen na zachování co největší míry autentičnosti a na co největší podobnost použitého materiálu a způsobu úpravy stabilizovaných ploch s původními

32 Detailněji k technologii BÁRTA, J.: *Hrad Gutštejn, okr. Tachov*. V roce 2010, vzhledem k pozdnímu termínu (podzim) a nižším teplotám při realizaci prací, byly postupy a konkrétní prostředky konzultovány zástupcem prováděcí firmy s autorem technologického postupu, Ing. arch. J. Bártou.

33 Tyto úpravy se ukázaly zčásti účinné pouze na některých místech. Opravované úseky zdi jsou tak po necelém roce od dokončení prací jasně patrné svou světlejší barvou. Nejméně se barevnost i složení malty povedly při finálním zazdívání otvorů v tmavé dolní části vnějšího pláště bergfritu, jež je v pohledech příchozího návštěvníka zvláště exponována.

34 K ošetření interiérových omítek severního paláce NOVÁK, P.: *Zajištění fragmentů štukových povrchů zdiva na hradě Gutštejn*.

Obr. 24. Okrouhlé Hradiště, zřícenina hradu Gutštejna. Severní hradba východní části hradního jádra, pohled od jihozápadu. Detail zdiva v proluce před opravou. (Foto P. Sokol, 2006)

zdejšími konstrukcemi.³⁵ Hrad byl vystavěn z místní břidlice. Jako stavební materiál při opravách byl kromě původního kamene použit i shodný kámen (volně ležící), sesbíraný v areálu zříceniny, na okolních svazích a v údolí potoka Hadovky, z velké části pak kámen získaný svozem z nedaleké bourané stodoly postavené ze stejného materiálu (tuto možnost v roce 2010 našla a zajistila prováděcí firma).

Při všech zednických pracích se uplatnila dvě základní pravidla:

1. Ze statického hlediska dostatečně zajistit opravovaná místa a zamezit zatékání srážkové vody do zdiva.
2. Zásahy omezit na nezbytné minimum a jejich charakter přizpůsobit původním úsekům zdiva.

Při stabilizaci korun zdí byla zachována jejich stávající výška (výjimkou byla místa, u nichž došlo k mírnému navýšení zdiva v zájmu jeho větší stability a ve prospěch bezpečnosti návštěvníků). Líce zdí byly vyspravovány pouze lokálně a v nezbytných případech (místa s rozvolněným zdivem, usnadňující přístup srážkové vodě, hlubší kaverny). Parapety okenních otvorů byly vyspravovány opět jen v nejnútnejší míře doplněním jednotlivých kamenů a potlačení největších nerovností tak, aby se na nich nezačtyovala srážková voda.

V případě nádvoří zdi jižního paláce, jejíž severní líc je schován pod úrovní terénu na nádvoří (jižní líc byl téměř v celé délce i výšce destruován), bylo zdivo zpevněno na jižní straně lokálním doplněním líce a zvýšením jeho

Obr. 25. Okrouhlé Hradiště, zřícenina hradu Gutštejna. Severní hradba východní části hradního jádra, pohled od jihozápadu. Detail zdiva po opravě (dozdění, položení drnového pokryvu). (Foto P. Sokol, 2012)

úrovně. V horní úrovni západního úseku pak bylo upraveno jako torzo bez lícovaných ploch.

Jedním z koncepčně nejnáročnějších aspektů opravy zříceniny hradu Gutštejna bylo řešení přechodu přes torzo právě zmíněné nádvoří zdi z prostoru přízemí jižního paláce na výše položenou úroveň nádvoří. Doposud návštěvníci přecházeli přes nejnižší úsek zdiva, což vedlo k další erozi. V nedávné době uplatněné řešení překonání zdiva šetrnějším způsobem – krátkým dřevěným schodištěm – se neosvědčilo; nové schodiště mělo jen krátké trvání. V rámci prací v roce 2011 byl zamítnut pokus vyzdít kamenné schodiště, neboť tím by se nepříznivě změnilo celkové vyznění této části zříceniny. Místo toho byl existující přechod mírně nadezděn a zúžen, s vytvořením několika náznaků „přirozených“ stupňů v tloušťce zdiva (obr. 14, 19, 20). Úprava tak umožnila přístup z jižní části hradního

35 K požadovanému přístupu památkové péče k hradním zříceninám z hlediska jejich úprav viz například SOKOL, J.; DURDÍK, T.; ŠTULC, J.: *Ochrana, údržba a stavební úpravy zřícenin hradů*, s. 9–19. SCHUBERT, A.: *Opravy hradů, městských hradeb a jiných neúplně dochovaných staveb*, s. 47–54. VINAŘ, J.: *Opravy a zpevňování zdiva zřícenin*, s. 58–69. Nejnověji pak RAŽÍM, V.: *Zříceniny hradů a městské hradby v současné praxi památkové péče*, s. 10–60. ŽIŽKA, J.: *K technologii stavebním postupům při opravách torzálně dochovaných staveb*, s. 18–31.

jádra do části severní při ponechání torzálního vzhledu daného, komunikačně již ustáleného místa, přičemž byly zohledněny požadavky na ochranu původní hmoty zdi.

Pro zachování tradiční siluety a přírodního prostředí místa zůstaly součástí hradní zříceniny zdravé borovice v prostoru hradního jádra a jalovce na koruně bergfritu – jsou to charakteristické prvky zříceniny hradu Gutštejna, takto vnímané již několika generacemi návštěvníků.

S odstupem necelého roku a jedné zimy od dokončení díla lze nyní zhodnotit alespoň zčásti i úspěšnost přetrvání nového drnového pokryvu korun zdiva. Až na některé strmé úseky zůstal pokryv zachován a vytváří již přirozeně působící vrstvu. Původní travní porost drnů přežil jen částečně, přirozenou cestou se ale v drnovém pokryvu uchycují nové rostliny místního původu.

Práce se obešly takřka bez zásahů do terénu. Výjimku představovala lokální úprava povrchu jižního parkánu pro odtok srážkové vody a očištění styku severní zdi východní částí hradu s hradním jádrem (místo bylo, podobně jako jižní parkán, zkoumáno již při předchozích archeologických výzkumech). Totéž se týkalo i jižní parkánové hradby, kde byla za účelem doplnění zborcených úseků a přizdění krycí vrstvy koruny zdiva sledována její vnitřní hrana, opět místy zakrytá drny. Poslední zásah do terénu souvisel s očištěním destruované severní zdi jižního paláce, a to opět v zájmu jejího zpevnění. Ani ten se však nedotkl přímo terénu a práce zde probíhaly pouze za archeologického dozoru.

V rámci dokumentace pořizované během památkové obnovy byl v horní části bergfritu proveden V. Razímem operativní průzkum, jehož součástí bylo i geodetické zaměření dochované části unikátního trámového roštu pocházejícího z počátku dvacátých let 15. století (obr. 26).³⁶ Současně vznikl dendrochronologický rozbor roštu a dalších dřevěných prvků (nosníky lešení, zhlaví stropních trámů, překlady okének), který potvrdil výsledky průzkumu této konstrukce z roku 2000 a dataci stavební úpravy horní části bergfritu nad trámovým roštem do konce osmdesátých let 15. století.³⁷ Všechna dřeva i nyní získaná dendrodata ukazují, že dochovaná podoba hradu Gutštejna je výsledkem až několika přestaveb uskutečněných ve dvacátých, třicátých a osmdesátých letech 15. století.

Literatura

- DURDÍK, Tomáš: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha, Libri, 2000.
- DURDÍK, Tomáš: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Dodatky 2*. Praha, Libri, 2005.
- DURDÍK, Tomáš; SUŠICKÝ, Viktor: *Zříceniny hradů, tvrzí a zámků, Západní Čechy*. Praha, Agentura Pankrác, 2005.
- JÁNSKÝ, Jiří: *Hroznotovci a páni z Gutštejna*. Domažlice, Nakladatelství Českého lesa, 2009.
- JÁNSKÝ, Jiří: *Kronika česko-bavorské hranice. 1. díl, (1400–1426)*. Domažlice, Nakladatelství Českého lesa, 2001.
- KAMENICKÁ, Eva: Archeologický výzkum hradu Gutštejna. *Hláska*. 1999, roč. 10, č. 3, s. 37–39.
- KAMENICKÁ, Eva: Hrad Gutštejn – závěrečná 4. etapa archeologického výzkumu v rámci programu „Věda a výzkum“. *Hláska*. 2000, roč. 11, č. 4, s. 60.
- MENCLOVÁ, Dobroslava: *České hrady*. 1. díl. Praha, Odeon, 1972.
- PROCHÁZKA, Zdeněk: Nové letopočty v dějinách hradů Plzeňského kraje, Příspěvek k dendrochronologickému datování a rozboru zdiva hradních zřícenin. In *Dějiny staveb 2003*. Plzeň, Petr Mikota, 2004, s. 144–175.
- PROCHÁZKA, Zdeněk; ÚLOVEC, Jiří: *Hrady, zámky a tvrze okresu Tachov*. 1. díl. Tachov, Okresní muzeum v Tachově, 1988.
- RAZÍM, Vladislav: Zříceniny hradů a městské hradby v současné praxi památkové péče. *Památky středních Čech*. 2010, roč. 24, č. 2, s. 10–60.
- SCHUBERT, Alfréd: Opravy hradů, městských hradeb a jiných neúplně dochovaných staveb, Požadavky památkové péče a jejich technické řešení. In *Zříceniny historických staveb a jejich památková ochrana*. Příloha časopisu Zprávy památkové péče, roč. 58. Praha, Státní ústav památkové péče, 1998, s. 47–54.

Obr. 26. Okrouhlé Hradiště, zřícenina hradu Gutštejna. Věž, pohled z dodatečně proraženého vstupního otvoru na západní straně. Zbytky trámového roštu z 20. let 15. století a okénko s dřevěným překladem z 80. let 15. století. (Foto P. Sokol, 2010)

Celou akci konzervace a památkové obnovy zříceniny hradu Gutštejna, včetně souvisejících průzkumů, výzkumů a potřebné dokumentace, umožnila dotace poskytnutá Ministerstvem kultury v rámci takzvaného *Integrovaného systému programového financování* (ISPROFIN/SMVS). Souhrnně dotace činila 5 080 000 Kč, přičemž na nejrozsáhlejší práce v etapě roku 2011 byly vynaloženy finanční prostředky v objemu 2 357 870 Kč (z toho 107 870 Kč bylo z vlastního rozpočtu územního odborného pracoviště v Plzni Národního památkového ústavu). Dílo provedené v etapách let 2009 a 2010 stálo 1 500 000 Kč a 1 330 000 Kč.

36 ČERNÝ, M. et al.: *Hrad Gutštejn, Bergfrit – dřevěná konstrukce ve stěnách 3. patra*. KYNCL, T., cit. 9.

37 Dendrochronologicky byl datován i zbytek lešeňového nosníku v severní zdi východní části hradu (1426); tamtéž. K dendrodatům z roku 2000 viz Kamenická, E., cit. 9.

- SOKOL, Jan; DURDÍK, Tomáš; ŠTULC, Josef: Ochrana, údržba a stavební úpravy zřícenin hradů. Praha, Státní ústav památkové péče, 1998.
- ÚLOVEC, Jiří; JÁNSKÝ, Jan: Hrad Gutštejn. In *Západočeský historický sborník*. 6. Plzeň, Státní oblastní archiv v Plzni, 2000, s. 75–103.
- VINAŘ, Jan: Opravy a zpevnování zdiva zřícenin. In *Zříceniny historických staveb a jejich památková ochrana*. Příloha časopisu Zprávy památkové péče, roč. 58. Praha, Státní ústav památkové péče, 1998, s. 58–69.
- ŽIŽKA, Jan: K technologii a stavebním postupům při opravách torzálně dochovaných staveb. *Památky středních Čech*. 2011, roč. 25, č. 2, s. 18–31.

Nepublikované zprávy, projekty, plány

- BÁRTA, Jan: *Hrad Gutštejn, okr. Tachov, Technologie opravy hradu*. In FUCHS, Miroslav: *Gutštejn – zřícenina hradu – stavební úpravy, Aktualizace statického zajištění*. Praha, 2000. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.
- ČERNÝ, Martin et al.: *Hrad Gutštejn, Bergfrit – dřevěná konstrukce ve stěnách 3. patra*. Praha, 2011. Geodetické zaměření stávajícího stavu, technická zpráva. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.
- DURDÍK, Tomáš: *Gutštejn, zřícenina hradu*. Praha, 1995–1996. Zaměření. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.
- DURDÍK, Tomáš; ÚLOVEC, Jiří: *Hrad Gutštejn, katastrální území Okrouhlé Hradiště, okr. Tachov*. Praha, 1996. Stavebně historický průzkum. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.
- FUCHS, Miroslav: *Gutštejn – zřícenina hradu – stavební úpravy, Aktualizace statického zajištění*. Praha, 2000. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.
- KAMENICKÁ, Eva: *Hrad Gutštejn, Předběžná nálezořová zpráva o zjiřtovacím archeologickém výzkumu*. Plzeň, Památkový ústav v Plzni, 1997. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.
- KAMENICKÁ, Eva: *Hrad Gutštejn, Předběžná nálezořová zpráva o předstihovém archeologickém výzkumu*. Plzeň, Památkový ústav v Plzni, 1998. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.
- KAMENICKÁ, Eva: *Gutštejn, hrad*. Fotodokumentace havarijních stavů. Plzeň, 1998. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.
- KAMENICKÁ, Eva: *Gutštejn hrad, Nálezořová zpráva archeologického výzkumu*. Plzeň, Památkový ústav v Plzni, 1999. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.
- KAMENICKÁ, Eva: *Gutštejn hrad, zjiřtovací archeologický výzkum 2000, IV. etapa*. Plzeň, Památkový ústav Plzeň, 2000. Předběžná nálezořová zpráva. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.
- KAMENICKÁ, Eva: *Gutštejn hrad, Souhrnná zpráva z jednotlivých etap výzkumu*. Plzeň, Památkový ústav v Plzni, 2001. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.
- KAMENICKÁ, Eva: *Komplexní průzkumy a dokumentace areálu zříceniny hradu Gutštejna a jeho postavení v krajinné památkové zóně*. Plzeň, Státní památkový ústav v Plzni, 2001. Zpráva o projektu vědy a výzkumu. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.
- KAMENICKÁ, Eva: *Průzkumy a dokumentace areálu zříceniny hradu Gutštejna a jeho postavení v krajinné památkové zóně*. Plzeň, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviřtě v Plzni, 2005. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.
- KAREL, Tomáš: *Gutštejn – hrad, oprava zdiva jižního paláce 2009*. Plzeň, 2009. Nálezořová zpráva OPD. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.
- KYNCL, Tomáš: *Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků hradu Gutštejn*. Brno, 2011. Výzkumná zpráva č. 091-11. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.
- NOVÁK, Pavel: *Zajiřtění fragmentů štukových povrchů zdiva na hradě Gutštejn*. Praha, 2011. Restaurátorská zpráva. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.
- RINEŠ, Jindřich: *Hrad Gutštejn, k. ú. Okrouhlé Hradiřtě, okr. Tachov*. Praha, 1996. Studie statiky a zajiřtění konzervace ruiny hradu. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.
- ÚLOVEC, Jiří: *Gutštejn, historie hradu a jeho držitelů*. Průzkum archivního materiálu a literatury. Praha, 1995. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.

Summary

Gutštejn – surveys into and stabilisation of the castle ruins

Keywords: *Gutštejn — repairs and remodelling of castle ruins — surveys — architecture of ruins — masonry conservation*

The general stabilisation of the ruins of Gutštejn Castle near Konstantinovy Lázně in the Pilsen Region was completed in 2011. Commenced in 2009, the works continuously advanced to the new stage a year later. The most extensive works were implemented in 2011, encompassing all parts of the castle ruins. The repairs mainly consisted in bolstering the upper parts of the walls by relaying their stones, completing the masonry's vertical and fractural surfaces, wedging out and jointing the masonry. Moreover, a compact sod was created to cover bolstered apexes and continue the original sod of untouched segments. Surfaces of original plasters were stabilised by restorers. Carried out only to an indispensable extent, the works intrinsically resulted from the conservation approach to the architectural preservation of

castle ruins, with the emphasis put on preserving the utmost extent of authenticity of the stabilised surfaces and their similarity to the original masonry structures in terms of materials and treatment methods.

Within the above mentioned works, preserved parts of a unique beam grill dating back to the 1420s were documented in the keep's upper section. Simultaneously, dendrochronological surveys into other wooden components (scaffolding piles, heads of ceiling beams, window lintels) were concluded, dating the remodelling of the keep's upper section to the 1480s.

In order to evaluate the stabilisation of the castle ruins, previous surveys and construction works related to this historic site were summarised, going as back as 1995 when its administrative control was taken over by the professional state-funded heritage preservation agency, namely, the Heritage Institute in Pilsen (as was its name at that time).

(Translated by Karel Matásek)

Ohlédnutí za obnovou obvodového pláště kostela v Bukovci

LIBOR SOMMER – MARTINA SOMMEROVÁ

Klíčová slova: kostel v Bukovci — oprava krovů, střech a fasád — průzkumy a restaurování — technologie vápenné vody — konsolidace suspenzí hašeného vápna v alkoholu

Obvykle se výsledky památkové obnovy publikují záhy po jejím dokončení. V tomto případě se vracíme ke způsobu provedení a vyhodnocení stavebních a restaurátorských prací, ukončených před sedmi lety a zahrnujících technologie, jež tehdy nepatřily v památkové péči mezi obecně přijímané. Lze hned na úvod konstatovat přinejmenším tu skutečnost, že provedené dílo dosud netrpí žádnými viditelnými technickými poruchami a přirozeně s památkou stárne.

Vesnický kostel Nanebevzetí Panny Marie v Bukovci (okr. Domažlice) není širší veřejnosti příliš znám, ale z památkového hlediska je významný. Jeho stavba v sobě skrývá několik etap, zejména etapu románskou, vrcholně gotickou a renesanční, které se snoubí v malebný celek a vyjadřují na první pohled dlouhou duchovní a kulturně-historickou kontinuitu místa (obr. 1, 2). Respekt k dochované podobě památky se stal výchozím bodem její obnovy. Jako vodítko posloužily výsledky restaurátorských průzkumů obvodového pláště,¹ vlastní sondáže tesařských konstrukcí, zdiva a omítek, v neposlední řadě pak i archivní fotografie, včetně vyobrazení kostela v Bukovci na počátku 20. století (obr. 3). Základní představa o způsobu a postupu památkové obnovy byla průběžně korigována nálezy významnými pro poznání nejstarších dějin stavby; byl například objeven početný soubor prvků (torz) románské kamenické práce, druhotně použitých a osazených ve zdivu při vrcholně gotické přestavbě kostela přibližně v polovině 14. století.

S obnovou obvodového pláště kostela v Bukovci se začalo na přelomu let 2000–2001 tím, že byla odstraněna havárie plné vazby krovu sedlové střechy nad chrámovou lodí v místě styku západního štítu se zdivem věže.² Tesařská konstrukce byla těžce poškozena dřevokaznými houbami celulózovorního typu – dřevomorkou domácí a outkovkou. Před zahájením akce byly sejmuty dřevěné kazety, tvořící podhled trámového stropu lodí a opatřené renesanční malbou. Během roku 2001 začala oprava celého krovu nad lodí.³ Při tom byly použity tradiční tesařské postupy. Trvale poškozené prvky byly nahrazeny protézami se svisle řezanými šikmými pláty. Obdobně došlo na opravu pozednic, masivně napadených dřevomorkou.

Patní část konstrukce krovu nad lodí kostela se skládá ze dvou, nejspíš ještě středověkých pozednic. Ty podpírají staré vazné trámy, které převzaly funkci stropních trámů. Na nich je osazena, v mírném zeslabení vysekaném do výžlabku, třetí pozednice – pochází z doby renesanční,

vynáší vazné trámy dnešního krovu a skýtá oporu pro dřevěnou hlavní římsu na průčelí. Tento systém byl zjištěn po demontáži záklopu a kazetového podhledu. Zvenčí byly dřevěné prvky do úrovně horních vazných trámů kryty extrémně tenkou a již nestabilní plentou, vyzděnou z lomového kamene. Ta byla tlačena římsou vlivem šikmých a vodorovných sil z poškozeného krovu směrem do fasády a zároveň byla od něho utržena. Při opravě bylo třeba římsu a plentu opatrně demontovat. Zdravé části nejstarších pozednic zůstaly zachovány. V místech destrukce byly nahrazeny pouze jednou pozednicí, a to při vnitřním líci svislého zdiva, zatímco nová plenta byla vyzděna v zájmu její stability na tloušťku přibližně 45 cm (z plných pálených cihel na maltu vápenocementovou o pevnosti M5 s příměsí fungicidu).

Nové námětky bylo třeba podepřít krátkými šikmými vzpěrami, částečně zapuštěnými do krokvi a zajištěnými dřevěnými kolíky tak, aby námětky nemohly tlačit na opravenou dřevěnou římsu.

Na počátku roku 2003, kdy autorský i technický dozor nad stavbou převzal architekt L. Sommer,⁴ byla oprava krovu kostela v Bukovci již z velké části hotova. Pro její dokončení se proto použil existující projekt.

K průzkumům

Výchozím bodem plnohodnotné obnovy stavební památky jsou nepochybně vstupní a pak během realizace

1 ŠINDELÁŘ, J.: *Restaurátorský průzkum věže kostela Nanebevzetí Panny Marie v Bukovci*. Týž: *Restaurátorský průzkum pláště kostela Nanebevzetí Panny Marie v Bukovci*.

2 KOSTOHRÝZ, T.: *Bukovec, kostel Nanebevzetí Panny Marie, okr. Domažlice, Projekt odstranění havárie plné vazby*.

3 KOSTOHRÝZ, T.: *Bukovec, kostel Nanebevzetí Panny Marie, okr. Domažlice, Projekt opravy krovu – I. etapa*. (Na návrhu statické části projektu se podílel Ing. J. Rineš.)

4 Investorem akce byla Obec Bukovec, zastoupená starostou V. Junou. Finanční prostředky na její realizaci poskytlo Ministerstvo kultury v rámci takzvaného *Havarijního programu*. Další, celkem přibližně 5 mil. Kč, poskytla na návrh Ministerstva kultury SAZKA, a. s., a to z výtěžku hry *T-mobile RENTA*. Projektovou dokumentaci zpracoval Ing. arch. L. Sommer. Spolupráce: Ing. T. Kostohryz (statické zajištění krovu), Ing. M. Sommerová (technologie obnovy), Mgr. K. Foud a Mgr. L. Drncová (Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, odborný památkový dohled).

Obr. 1. Bukovec (okr. Domažlice), kostel Nanebevzetí Panny Marie. Celkový západní pohled. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Gryc, 1998)

akce stále doplňované průzkumy. Bez nich by se tvůrčí práce architekta mohla sice stát pozoruhodným estetickým a technickým výkonem, ale možná se škodami na památkové hodnotě, leckdy již nevratnými. Odborné poznatky je třeba vždy konfrontovat s konkrétní situací, která má však často k ideálu hodně daleko. Teprve po souborném vyhodnocení všech složek, jež se mají podílet na výsledném díle, je možné určit nejhodnější praktické řešení.

Základní přehled o památkových hodnotách stavby kostela v Bukovci nám poskytl posudek zpracovaný na vyžádání P. Mackem,⁵ a kromě toho studie T. Dittricha, zabývající se vznikem této stavby na pozadí dosahu působení uměleckého vlivu kláštera benediktinů v Kladrubech v západních Čechách v románské době.⁶

Dříve než se rozhodlo o koncepci obnovy, byl zpracován inženýrsko-geologický,⁷ stavebně-technický a vlhkostní průzkum stavby. Při tom se ukázalo několik skutečností:

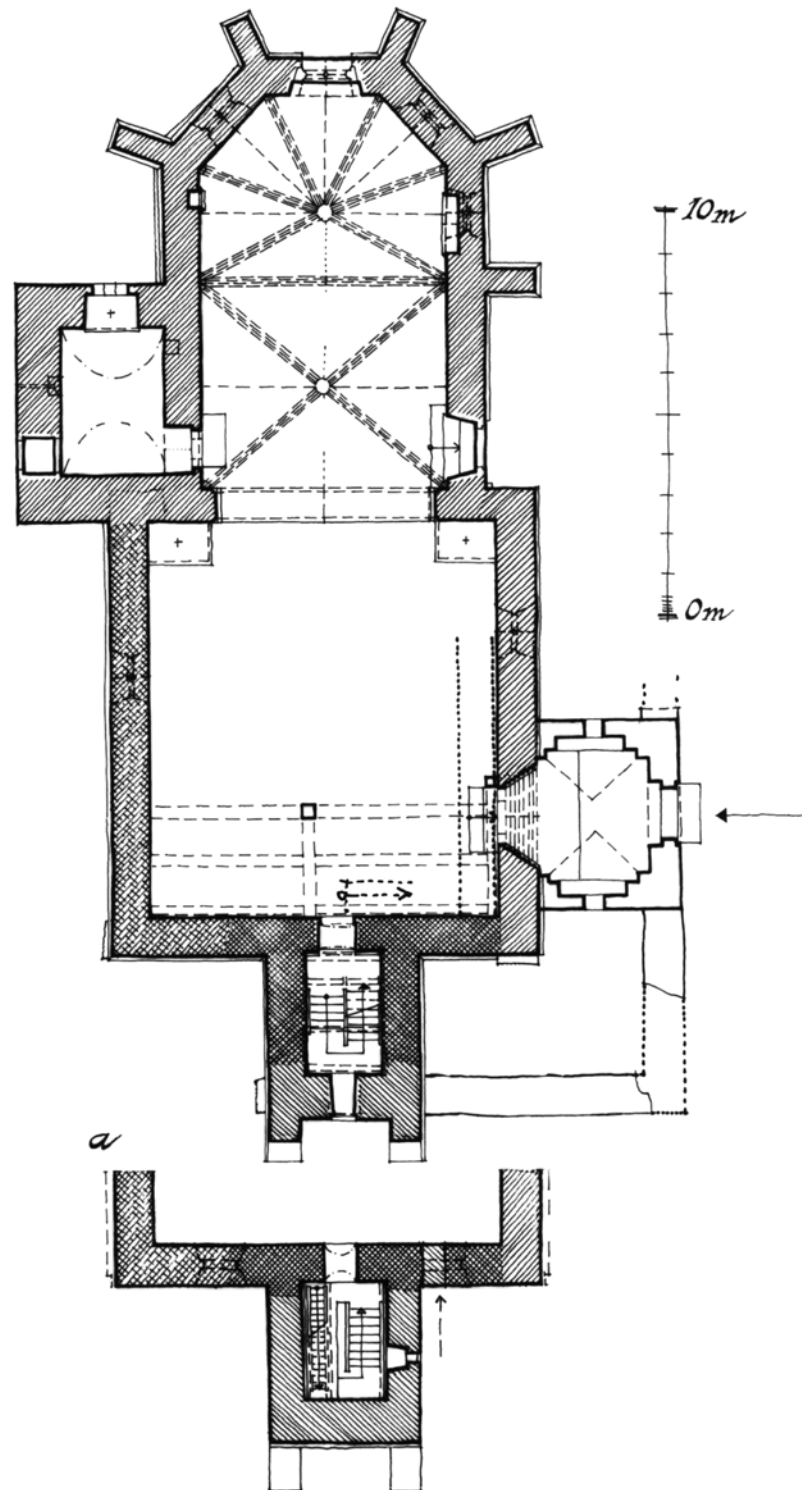
– v minulosti byla porušena příčná stabilita celého objektu vlivem destrukce krovu, podporované zatékáním a dalšími škodlivými vlivy (dřevokazným hmyzem, houbami),

– další statické poruchy způsobilo prorůstání kořenového systému stromů stojících poblíž kostela do základů stavby,
– památka trpěla zemní vlhkostí, pronikající zdivem až do výšky 1,5–2,2 m nad úroveň terénu; k dalšímu zavlhčení přispělo to, že neexistovaly střešní žlaby a svody, napojené na dešťovou kanalizaci,

5 MACEK, P.: *Bukovec (Domažlice), Farní kostel Nanebevzetí Panny Marie.*

6 DITTRICH, T.: *Románské stavby z okruhu kladrubského kláštera*, s. 133–134. Později též KAIGL, J.: *Románské drobnosti z Bukovce a Úboče*, s. 460–466. NOVÁČEK, K. et al.: *Kladrubský klášter 1115–1421*, s. 169–171. ČECHURA, M.: *Raně středověké sídlo (?) u kostela Nanebevzetí Panny Marie v Bukovci (o. Domažlice)*, v tisku.

7 CHALOUPSKÝ, J.: *Inženýrsko-geologický průzkum pro posouzení geologických a hydrogeologických poměrů objektu kostela Nanebevzetí Panny Marie v Bukovci.* Z geologického průzkumu vyplynulo, že souvislá hladina podzemní vody se nalézá v pásmu podpovrchového rozpojení skalních hornin, v hloubce 4–6 m. Vzhledem k vlastnostem základů vyzděných z kamene a hladině podzemní vody jsme proto neočekávali existenci velké vztlínající vlhkosti.

Obr. 2. Bukovec, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Půdorys přízemí a půdorys západní části stavby na úrovni hudební kruchty a prvního patra věže (a); čárkovaná šipka ukazuje na zazděný pravouhelný portálek, jímž se vcházelo mimo věž na tribunu románského kostela v úrovni její podlahy. Románské zdivo asi z 60. nebo 70. let 12. století je označeno obousměrnou šrafovou, zdivo z doby vrcholně gotické přestavby v 50., nejpozději 60. letech 14. století je jednoduše šrafováno. Mladší konstrukce jsou bez bližšího grafického pojednání. Severní zeď a severní úsek západní zdi chrámové lodi pocházejí buď z velké části ještě z románského období, nebo tvoří součást vrcholně gotické stavební etapy, což se zdá být pravděpodobnější. Rozhraní zdiva z druhotně použitých románských kvádrů a původního románského zdiva v bočních zdích v přízemí věže není přesně známo a je na kresbě pouze odhadnuto. Ve vnějším prostoru u jihozápadního nároží lodi jsou zachyceny plnou a tečkovanou čarou pozůstatky románské, nejspíš převážně obytné stavby, zjištěné archeologicky M. Čechurou v roce 2009. Poloha obvodového zdiva na jižní straně románské lodi, strženého při vrcholně gotické přestavbě kostela, je vyjádřena tučnou tečkovanou čarou. Představa o umístění nástupního ramene schodiště, které by provozně spojovalo přízemí lodi se západní tribunou ve středověku (v románské době?), je zakreslena rovněž tečkovaně. (Zaměření, stavebně-historický rozbor a kresba J. Kaigl, 2012)

Obr. 3. Bukovec, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Pohlednice z počátku 20. století. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni)

- obvodové zděné konstrukce a zbytky omítek na fasádách se vyznačovaly vysokým podílem dusičnanů a chloridů,⁸
- krystalizační tlaky hygroskopických solí, obsažených v omítkách fasád, ve spojení s působením povětrnosti přivedly převážnou část vnějších omítek za hranici jejich fyzického dožití,
- velké staré stromy v nejbližším okolí bránily dostatečnému odparu dešťových srážek z terénu – na severní straně kostela vzniklo mikroklima, v jehož důsledku došlo k biologickému napadení fasády,⁹
- chrámová stavba trpěla již v minulosti závažnými statickými poruchami, které zčásti souvisejí s jejím složitějším historickým vývojem; navenek se projevovaly například vertikálními trhlinami ve zdivu severní části západního průčelí lodi,¹⁰ dalšími prasklinami bylo postiženo obvodové zdivo v závěru gotického presbyteria.

Obnova střech a fasád

Jak již bylo výše uvedeno, hlavní zásadou památkové obnovy kostela v Bukovci se stal respekt pokud možno ke všem jeho stavebním etapám. Jednalo se tedy o zachování a konzervaci maxima historických stavebních, architektonických, uměleckých a uměleckořemeslných prvků tak, aby je bylo možné po jejich obnově funkčně dále využívat. Projekt byl zpracován i s ohledem na hospodárnost jeho provedení. Místo drahých a zejména nevhodných novodobých technologií byly používány přednostně tradiční řemeslné postupy a stavební materiály.

Celkovou rekonstrukcí prošla pouze pálená střešní krytina (bobrovky), pocházející z první třetiny 20. století. V ploše střechy byla obnovena volská oka, tvarově odvozená z fotografie kostela přibližně na počátku 20. století. Uplatnila se snaha co nejvíce respektovat jakoby zvlněný tvar staré střechy, související s průhybem krokví v průběhu staletí; střešní plášť se do pomyslné ideální roviny

Obr. 4. Bukovec, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Fragменты dochovaných omítek na západním průčelí během obnovy, po jejich zpevnění suspenzí hašeného vápna v alkoholu. Na snímku je vidět změna v barevnosti povrchu ošetřovaných omítek; tato změna nevádí, plánuje-li se provedení nové barevnosti. V případě požadavku na zachování původní barevnosti konsolidovaného podkladu je třeba použít vhodnou separační vrstvu, např. japonský papír. (Foto L. Sommer, 2004)

nevyrovnával. Hřebenače byly položeny do vápenné hydraulické malty.

V projektu rekonstrukce střech se počítalo s obnovou zaniklého sanktusníku. Měl také vzniknout systém střešních žlabů, svodů a dešťové kanalizace, jímž by se snížilo velké zavlhčení terénu v bezprostředním okolí kostela, jeho svislých zdí a interiérů. Tento systém, stejně tak jako

8 SOMMEROVÁ, M.: *Bukovec, kostel Nanebevzetí Panny Marie, Vlhkostní průzkum.* – Zasolení dusičnany (0,43–2,06 %) bylo způsobeno transferem hygroskopických vodorozpustných solí z okolního terénu, využívaného až do počátku 19. století jako hřbitov. Zasolení chloridy (0,07–0,94 %) souviselo s oplachem posypových solí z nedaleké komunikace. Rozbor vodorozpustných solí byl proveden metodou iontové chromatografie s nepřímou spektrofotometrickou detekcí v laboratoři WATREX Praha s. r. o.

9 Nejednalo se o případ, kdy vzrostlé stromy působí jako vodní čerpadlo svého druhu a podporují vysoušení podloží stavby.

10 Trhliny, po aplikaci sádrových terčů, se ukázaly jako stabilizované. Bylo proto upuštěno od zásadních statických a zabezpečovacích prací. Oprava spočívala pouze v hloubkovém spárování vápennou aktivovanou maltou. Viditelným pozůstatkem po statických poruchách je deformovaný střední svislý prut gotického kružbového okna v ose závěru presbyteria.

Obr. 5. Bukovec, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Detail nové barevnosti fasád presbyteria – omítaných ploch a prvků architektury z tesaného kamene. (Foto L. Sommer, 2005)

sanktusník, nebyl na žádost investora a z finančních důvodů realizován.¹¹

Na počátku roku 2003 byl revidován projekt statického zajištění krovu. Při kontrole z větší části tehdy již provedeného, ale ještě nedokončeného díla se totiž zjistilo, že tesařské práce na krovu nad presbyteriem byly nekvalitní a v rozporu s projektem.

V rámci statické části prvního projektu byla řešena havárie klenuté zděné vstupní předsíně, přistavěné k jižnímu průčelí lodi kostela. Snad s ohledem na ztížený přístup do krovu se zde zprvu počítalo s takzvaným těžkým statickým zajištěním pomocí rubové klenební skořepiny. Po sondážích v úrovni základů předsíně a po otevření jejího půdního prostoru na stavbě se od myšlenky rubové skořepiny upustilo ve prospěch statického zajištění podezděním základového zdiva. Těžce poškozený krov předsíně byl tesařsky opraven. Na hloubkové spárování rubu klenby vyzděné z cihel se použila aktivovaná vápenná malta.¹²

Snaha po zachování co největšího rozsahu starých omítek a nátěrů byla podpořena podrobným průzkumem fasád z lešení, kdy se ukázalo, že zachránit nebude možné jen nepatrné části omítek, nado pocházející převážně z doby poslední rozsáhlé opravy pláště kostela v druhé polovině 19. století. Téměř všechny pozůstatky starších omítek a nátěrů se zachovat podařilo; byly zpevňovány suspenzí hašeného vápna v alkoholu (obr. 4).

Obr. 6. Bukovec, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Pohled od západu. Stav po obnově. (Foto L. Sommer, 2005)

Příznivou úlohu sehrála velká soudržnost historických omítek a jejich dobrá přilnavost k podkladu. Trhliny byly vytmeleny, historické omítkové vrstvy uvolněné od podkladu byly stabilizovány. Místy chybějící plochy omítek byly doplněny vápennou maltou s hydraulickými přísadami.¹³ Povrchové sjednocení nových vysprávek a starých omítek se provedlo vápenným štukem.

Ve styku omítek s pískovcovými kvádry na nárožích a v soklu obvodových zdí a opěrných pilířů presbyteria byl přechod malty upraven tradičním způsobem, takzvané

11 Sanktusník je zachycen na uvedené pohlednici kostela v Bukovci na počátku 20. století. Přestože bylo základové zdivo na jižní straně lodi a presbyteria kostela nedávno opatřeno vzdušníkem, je provedení dešťových žlabů, svodů a dešťové kanalizace potřebné i nadále.

12 Byla použita standardně vyráběná injektážní směs na bázi anorganických, hydraulicky reaktivních součástí, přísad a velmi jemných plniv typu *MAPE-ANTIQUE I*.

13 Hydraulické přísady v maltě plnily stejnou funkci jako historické hydraulické přísady ve vápenném pojivu. Pro doplňování omítek byla použita standardně vyráběná vápenná malta *Bayosan RK 39* o zrnitosti 2,2 mm.

Obr. 7. Bukovec, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Pohled od jihovýchodu. Stav po obnově. (Foto L. Sommer, 2005)

do ztracena (obr. 5). Pro sjednocení líce omítek a prvků z pískovce posloužil vápenný pačok.

Na fasády byl aplikován modifikovaný vápenný nátěr, monochromní, ve žlutavém neutrálním odstínu.¹⁴ (Obnova historické, například středověké barevnosti fasád kostela, ověřované průzkumem několika drobných fragmentů různého stáří, by vycházela v tomto případě v neúnosné míře z pouhých spekulací.) Spodní vrstva nátěru se nanášela do zavhlého štku jako naředěná, svrchní se již neředila. Nátěry byly prováděny štětkou. Vápenný nátěr citlivě reaguje na relativní vzdušnou vlhkost; v období vyšší vlhkosti na fasádě jakoby vystupují překryté stavební a architektonické články. Díky tomu se jeví opravené fasády kostela příznivě jak z hlediska dalšího poznávání památky, tak i esteticky (obr. 6, 7).

Současně se upustilo od rekonstrukce malovaných paspart (kdysi v terakotovém odstínu) gotických oken. Zbytky jedné z nich byly objeveny kolem severovýchodního okna v závěru presbyteria. Obnovené pasparty by sice mohly působit po výtvarné stránce příznivě, ale jen málo by odpovídaly nálezové situaci.

¹⁴ Jednalo se o barvu připravenou na bázi vzdušného, vyhašeného a dobře odleželého vápna *Keim Romanit*, která byla probarvena minerálními pigmenty. Z důvodu trvanlivosti byl vápenný nátěr mírně modifikován čistou akrylovou disperzí *KEIM Romanit-Primal* v poměru méně než 3 % disperze a více než 97 % vápenné kaše. Přesto si vápenný nátěr udržel výborné parametry difúzního odporu ($sd < 0,02$ m).

Obr. 8. Bukovec, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Styk rubu volutového západního štítu lodi a střešní krytiny. Stav po obnově. (Foto L. Sommer, 2004)

K technologickým postupům

V památkové praxi je pro zpevňování omítek často používán postup konsolidace vápennou vodou. Ne všemi technology je tato metoda jednoznačně přijímána.¹⁵ O vhodnosti jejího použití v konkrétním případě obnovy fasád kostela v Bukovci nebyli autoři článku přesvědčeni, též s ohledem na dobu realizace díla až na přelomu léta a podzimu, kdy by bylo riskantní z klimatických důvodů provádět až stonásobné zavlhčení omítek roztokem hašeného vápna ve vodě.¹⁶ Proto navrhli jiný postup zpevnění fragmentů středověkých omítek suspenzí hašeného vápna (hydroxidu vápenatého) v alkoholu. Jedná se o poměrně novou metodu, vycházející ze snahy po co nejšetrnějším zacházení s historickým materiálem.

Zpevňování suspenzí hašeného vápna v alkoholu bylo poprvé publikováno na 2. mezinárodním kongresu přírodních věd a technologií pro ochranu kulturního dědictví v oblasti Středomoří, který se konal v Paříži od 5. do 9. 7. 1999.¹⁷ Luigi Dei, působící na univerzitě ve Florencii, tam referoval o metodě prekonsolidace a konsolidace nástěnných maleb suspenzí hašeného vápna v alkoholu na příkladu restaurování nástěnných maleb ve významném florentském kostele Santa Maria Novella. Hydroxid vápenatý je kompatibilní s nástěnnou malbou. K jeho přenosu do nástěnné malby se tradičně používají roztoky hašeného vápna ve vodě (vápenná voda), které však Luigi Dei charakterizuje jako málo stabilní. Někdy navíc vytvářejí povrchové krusty. Naopak alkoholové suspenze vykazují lepší stabilitu. Porovnání výsledků konsolidace oběma

Obr. 9. Bukovec, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Volutový západní štít při jihozápadním nároží lodi. Stav před obnovou. (Foto L. Sommer, 2003)

typy suspenzí se uskutečnilo na několika vzorcích v různém stádiu jejich nesoudržnosti (spektroskopicky, FI-IR difrakcí). Měřeny byly vlastnosti povrchu fresky, jako je nasákavost, paropropustnost, a mechanické vlastnosti (odolnost proti oděru, sprašování povrchu). Naměřené hodnoty vyzněly ve prospěch alkoholových suspenzí. Závěry výzkumu se projevíly záhy v realitě: zpevnění uvedených nástěnných maleb ve Florencii je odborníky hodnoceno jako velmi úspěšné.

Při konsolidaci florentských maleb se laboratorně zkoumal odpovídající poměr hašeného vápna a alkoholu. Pro zpevňování fresek se použil poměr 1,7 g hydroxidu vápenatého na 1 l propanolu. Pro zpevňování omítek byl zvolen poměr 65 g hydroxidu vápenatého na 1 l propanolu.

15 Kotlík, P.: *Zpevňovače – konsolidanty silikátových materiálů*, s. 23.

16 Z finančních důvodů byly stavební práce v roce 2004 zahájeny až na počátku září.

17 V roce 2000 vyšlo tiskem. GIORGI, R.; DEI, L.; BAGLIONI, P.: *A new method for consolidating wall paintings based on dispersions of lime in alcohol*, s. 154–161.

Obr. 10., 11. Bukovec, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Pohled na horní část fasády v ose závěru presbyteria. Stav před obnovou a po ní. (Foto L. Sommer, 2003, 2005)

V roce 2003 navrhli autoři tohoto příspěvku zpevnění fragmentů historických omítek suspenzí hašeného vápna v alkoholu pro konsolidaci omítek a nátěrů na barokně upravených fasádách kostela sv. Kateřiny ve Zlaté Olešnici (okr. Trutnov). Jednalo se tehdy nejspíš o vůbec první použití této metody v České republice. Na několika vzorcích byl ověřen nejvhodnější poměr hydroxidu vápenatého a alkoholu. Publikované italské a takto získané vlastní zkušenosti pak našly své uplatnění v Bukovci.

Aplikace suspenze hašeného vápna v alkoholu se jevila v Bukovci jako výhodnější zejména z hlediska rychlého odpařování technického alkoholu, který je v tomto případě disperzním prostředkem. Je možné opakovat až čtyři nátěry suspenze za den. Suspenze vzhledem k povrchovému napětí lépe proniká povrchem omítky, přestože obsahuje přibližně o dva řády více vápenné složky než vápenná voda. Zavlhčení fasády je minimální. Významná je též úspora času, lidské práce a finančních prostředků. Konsolidace omítek suspenzí hašeného vápna v alkoholu byla provedena celkem šestkrát.

Obnova dalších stavebních prvků

Střešní krytina, která přiléhala k rubu volutového štítu, byla ukončena takzvaně natupo, přičemž styk tašek a omítky kdysi vyplňovala maltová mazanina. Z tohoto historického konstrukčního detailu se vycházelo při obnově; mezi klempíři všeobecně rozšířený způsob s vytažením pojistného oplechování do výšky zpravidla 20 cm nad střešní rovinu byl zamítnut jako necitlivý k památce a esteticky nevhodný. Výsledkem je plynulé navázání pálené střešní krytiny ke štítovému zdívu pomocí fabionu, provedeného z vysprávkové hydraulické malty (obr. 8).

Oba volutové štíty západního průčelí kostela v Bukovci jsou vyzděny z cihel. Zdívo bylo opatřeno omítkou z hydraulické malty. Vlivem povětrnosti však omítky přestala už dávno plnit svou ochrannou funkci a římsa štítů se začala rozpadat (obr. 9). Z estetických a památkových hledisek, ale i z důvodu fyzické ochrany se zde přikročilo

k obnově vápenné hydraulické omítky. Plastické závitnice voluty byly vykrouženy do původního tvaru.

Omítky se při opravě odstraňovaly minimálně, výhradně jen tehdy, pokud byly docela poškozené a zanikla pojivá schopnost malty. Rozpadající se, ale nikoli úplně degradovaná ložná malta byla zpevněna zpevňovačem na bázi esteru kyseliny křemičité.¹⁸ Plochy cihelného zdíva byly mechanicky očištěny od biologického napadení (řas, mechů a lišejníků) a hned poté ošetřeny algicidním přípravkem (aby se zahubily plodnice a zabránilo se nové nákaze).¹⁹ Z důvodu rozestoupení cihel na několika místech bylo nutné části římsy volutového štítu vyzdít znovu. Svrchní nátěr štítů byl proveden, stejně jako u ostatních částí opravených fasád, modifikovanou vápennou barvou. Dešťovou vodou nejvíce namáhané prvky – horní plocha římsy a rub štítu v kontaktu se střešní krytinou – prošly hloubkovou impregnační kapalným silansiloxanovým prostředkem.²⁰

Při restaurování kamenných architektonických článků, jako jsou okenní ostění včetně gotických kružeb nebo zdobně završené opěrky po obvodu presbyteria, se prováděla fixáž fragmentů historických nátěrů, dočištění povrchu kamene a tmelení lokálních defektů a prasklin včetně finální barevné sjednocující retuše a konzervace. Konzervace spočívala v očištění kamene od biologického napadení a od prachových depozitů. Následně byl kámen zpevněn prostředky na bázi esteru kyseliny křemičité bez hydrofobních vlastností. Závěrečná povrchová úprava spočívala ve sjednocení kamenných prvků a omítek vápenným modifikovaným nátěrem nažloutlé barvy (obr. 10, 11). Plochy kamenných prvků vystavené

18 Neředitelý prostředek *Funcosil Steinfestiger 300*. Vzhledem k následnému omítnutí cihelných prvků nevedlo jemné zesílení povrchu cihel v závislosti na jeho zpevnění. Zpevnění ložné malty bylo opakováno třikrát. Zpevňování bylo prováděno poléváním cihelného zdíva.

19 Byl použit neředitelý přípravek *KEIM Algicid-plus*.

20 Neředitelý přípravek *KEIM Lotexan*. Aplikace byla prováděna dvojnásobným poléváním do nasycení ploch.

Obr. 12. Bukovec, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Jižní pohled na horní část věže. Stav před obnovou. (Foto Libor Sommer, 2003)

působení tajícího sněhu a dešti kryje ochranný hydrofobní nátěr na bázi esteru kyseliny křemičité.

Obnova fasád západní věže kostela zahrnovala obnovu kamenného ostění velkých pravoúhlých oken v posledním patře, ve zvonici (obr. 12). Ostění z arkózy byla na mnoha místech silně zkorodována, v jednom okně chyběl svislý příčník (stojka) s okosením, v druhém byl tentýž prvek na hranici fyzického dožití; oba nové pruty zde nyní tvoří přesná tvarová kopie vysekaná opět z arkózy, pocházející z Božanova. Lokálně poškozená místa byla dotvořena umělým kamenem. Nakonec byla okna ve zvonici opatřena vápenným nátěrem stejně jako ostatní fasády.

Ostění některých gotických oken v lodi a presbyteriu měla velké trhliny, způsobené pohybem obvodového, popřípadě i základového zdiva. Tyto trhliny byly vyplněny měkkou, snadno odstranitelnou vápennou maltou, připravenou ze vzdušného vápna a písku. Kružbové okno na jižní straně lodi kostela dostalo nový střední svislý kamenný prut, který chyběl. Použitý kámen svou strukturou odpovídá kameni, s nímž na oknu pracoval gotický kameník ve 14. století.

Během restaurátorských prací byla věnována zvýšená pozornost technickému stavu kamenných desek a stříškovitých nástavců na opěrácích obvodového zdiva presbyteria. Patrně v 19. století byl upravován opěrák na jižní straně. (Nástavec, pokud zde existoval, což je

Obr. 13. Bukovec, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Fragment vápenného tmelu z kružeb gotického okna na severovýchodní straně závěru presbyteria. Na vzorku jsou dobře patrné zbytky hovězích chlupů, které měly funkci armatury. (Foto L. Sommer, 2006)

pravděpodobně, byl odstraněn a nahrazen novými prvky bez ohledu na vrcholně gotickou architekturu.) Zdivo všech opěráků bylo třeba nejprve stabilizovat. Použilo se při tom hloubkové spárování aktivovanou vápennou maltou. Po předchozí konsolidaci byl kámen opatřen ochranným hydrofobním nátěrem.²¹

Průzkum prokázal existenci zčásti nejspíš ještě původních gotických výplní okenních kružeb. Na několika místech se dochovala torza velmi subtilní olověné osnovy se zbytky skla. Rozšiřuje se jimi dosavadní stupeň poznání památky ve vztahu ke starému sklářskému umění. Dochovaná skla byla očištěna tampóny s vodou od prachových depozitů a biologického znečištění; malá dotace získaná pro dokončení obnovy památky v roce 2005 již neumožnila jejich restaurování. Olověná nosná osnova byla pouze stabilizována, bez výměn. Části, kde sklo scházelo nebo se jednalo o novodobé, drátem armované sklo, byly přeskleny po dohodě s plzeňským pracovištěm Národního památkového ústavu sklem typu *Katedrála*; nejde však o konečnou úpravu, ale pouze o nezbytnou ochranu interiéru před působením povětrnosti. V další etapě památkové obnovy, zahrnující celkové restaurování interiérů, je třeba počítat s tradičním zasklením gotických oken presbyteria a lodi do olověné osnovy.

Během obnovných prací vznikla otázka, jak opravovat tmel na bázi vápenné malty promísené s hovězími chlupy, jímž byly staré skleněné okenní výplně upevněny do kamenných rámců (obr. 13). V obavě před možným biologickým napadením bylo nakonec rozhodnuto tak, že

21 Neředitel přípravek KEIM Lotexan. Aplikace byla prováděna dvojnásobným nátěrem ploch.

se na vysprávky použije speciální směs vápenných pojiv v kombinaci s jemným pískem.²²

Snaze navrátit stavbě kostela její architektonické vyznění na počátku 20. století odpovídalo barevné a materiálové pojednání truhlářských prvků. Dřevěná profilovaná korunní římsa věže byla konzervována opakovaným nátěrem fermeže. Dveře do jižní vstupní předsíně a dvě oválná okna, osvětlující západní hudební kruchtu v lodi kostela, byly repasovány a opatřeny hnědým alkydovým nátěrem.

Souběžně s obnovou fasád věže došlo i na opravu žebříkových schodišť v jejím nitru. Také v tomto případě se důsledně postupovalo formou doplňování a pouze dílčích výměn zničených nebo již nefunkčních (dožilých) prvků staré tesařské práce.

Památkovou obnovu krovu a obvodového pláště kostela v Bukovci doprovázelo postupné poznávání složitého

historického vývoje stavby. Zvolený, v zásadě konzervační přístup byl v dílčím rozsahu modifikován případ od případu rekonstrukcemi tak, aby byl respektován prvotní materiál, způsob jeho zpracování a povrchová úprava. Přednost měly tradiční postupy a stavební materiály. Nové technologie se uplatnily výlučně v zájmu zvýšené ochrany dochovaných historických konstrukcí a prvků. Právě z tohoto důvodu byla použita při zpevnění fasád suspenze hašeného vápna v alkoholu místo roztoku hydroxidu vápenatého ve vodě. I s odstupem sedmi let od dokončení obnovy jsou autoři toho názoru, že se jednalo o dobrou volbu ve prospěch památky a jejího zachování budoucím generacím.

22 Byla použita směs vápenných pojiv typu *Sph-k*, obsahující 75 % vzdušného vápna, 15 % hydraulického vápna a 10 % pucolánu.

Literatura

- ČECHURA, Martin: Archeologický výzkum kostela Nanebevzetí Panny Marie v Bukovci. *Zprávy památkové péče*. 2007, roč. 67, č. 6, s. 470–472.
- ČECHURA, Martin: Raně středověké sídlo (?) u kostela Nanebevzetí Panny Marie v Bukovci (o. Domažlice), Předběžná zpráva o archeologickém výzkumu. *Archaeologia historica*. 2012, roč. 37, (v tisku).
- DITTRICH, Tomáš: Románské stavby z okruhu kladrubského kláštera. *Umění*. 1980, roč. 28, č. 2, s. 129–139.
- GIORGI, Rodorico; DEL, Luigi; BAGLIONI, Pietro: A new method for consolidating wall paintings based on dispersions of lime in alcohol. *Studies in conservation*. 2000, roč. 45, č. 3, s. 154–161.
- KAIGL, Jan: Románské drobnosti z Bukovce a Úboče. *Zprávy památkové péče*. 2007, roč. 67, č. 6, s. 460–469.
- KOTLÍK, Petr: Zpevňovače-konsolidanty silikátových materiálů. *Materiály pro stavbu*. 2006, roč. 12, č. 9, s. 23.
- NOVÁČEK, Karel et al.: *Kladrubský klášter 1115–1421, Osídlení – architektura – artefakty*. Plzeň, Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni, 2010.

Nepublikované zprávy a projekty

- CHALOUPSKÝ, Jan: *Inženýrsko-geologický průzkum pro posouzení geologických a hydrogeologických poměrů objektu kostela Nanebevzetí Panny Marie v Bukovci*. Praha, b. r. Archiv autorů.
- KOSTOHRYZ, Tomáš: *Bukovec, kostel Nanebevzetí Panny Marie, okr. Domažlice, Projekt odstranění havárie plně vazby*. Plzeň, 2000. Obecní úřad v Bukovci.
- KOSTOHRYZ, Tomáš: *Bukovec, kostel Nanebevzetí Panny Marie, okr. Domažlice, Projekt opravy krovu – I. etapa*. Plzeň, 2001. Obecní úřad v Bukovci.
- MACEK, Petr: *Bukovec (Domažlice), Farní kostel Nanebevzetí Panny Marie, Orientační posouzení objektu*. Praha, 2003. Národní památkový ústav, ú. p.
- SOMMEROVÁ, Martina: *Bukovec, kostel Nanebevzetí Panny Marie, Vlhkostní průzkum*. Praha, b. r. Archiv autorů.
- ŠINDELÁŘ, Jaroslav: *Restaurátorský průzkum věže kostela Nanebevzetí Panny Marie v Bukovci*. Plzeň-Lhota, 2004. NEGEBU s. r. o.
- ŠINDELÁŘ, Jaroslav: *Restaurátorský průzkum pláště kostela Nanebevzetí Panny Marie v Bukovci*. Plzeň-Lhota, 2005. NEGEBU s. r. o.

Summary

A retrospective look at the rehabilitation of the external cladding of the church at Bukovec

Keywords: church at Bukovec — repairs to trusses, roofs and facades — surveys and restoration — limewater technology — consolidation by the suspension of slaked lime in alcohol

The church at Bukovec (Domažlice district) in the Pilsen Region is a significant monument of its kind. Built up probably in the late 12th century, it experienced a comprehensive remodeling in the High Gothic style during the second half of the 14th century. Respect for the preserved look of that landmark became the starting point for the rehabilitation of its truss, roofs and facades, completed in 2005. Accordingly, results of restoration surveys into the external cladding, as well as probes into

the timbering, masonry and plasters and – last but not least – archival photographs served as important guidelines. The basically employed conservation approach was partially modified by reconstructing several components by means of traditional materials and methods of their shaping and treatment. Crucially, traditional technologies were given precedence, with modern ones applied only for the benefit of bolstering the protection of the structure's historic components. On that score, ancient plasters on the facades were consolidated by using a suspension of calcium hydroxide in alcoholic solution that had already proven its worth during the reconstruction of mural paintings in the Florentine church of Santa Maria Novella in the late 1990s.

(Translated by Karel Matásek)

Osobní a drobné zprávy

K nedožitým osmdesátým narozeninám Jitky Pavlíkové

Jitka Pavlíková se narodila 5. 12. 1932 v Plzni. Její otec se během okupace zúčastnil protinacistického odboje a v roce 1944 byl nacisty popraven. Vystudovala dějiny umění, estetiku a klasickou archeologii na Filosoficko-historické fakultě Univerzity Karlovy v roce 1956. Jako historička umění nastoupila do Krajského vlastivědného ústavu v Plzni 1. 1. 1959, tedy krátce předtím, než se tento ústav přeměnil na Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody. Od 1. 9. 1962 do 31. 7. 1975 byla v pořadí druhou ředitelkou tohoto střediska. Naposled působila v Národní galerii v Praze, ale jen velmi krátce; zahynula při leteckém neštěstí během služební cesty v Bratislavě 28. 7. 1976.

J. Pavlíková se zasloužila ve své době o ochranu a zachování památek v Západočeském kraji tak jako málokdo. Byla to až ona, kdo z původně velmi malé pracovní skupinky střediska vytvořil profesionální tým památkářů a ochránců přírody. S přesným rozlišením toho, co je pro památkovou péči a její vnímání veřejností důležité, přebírala postupně do správy střediska nejvýznamnější státní památkové objekty v kraji. Téměř všechny byly ve špatném, nebo dokonce havarijním technickém stavu. S odstupem času lze dnes bez nadsázky říci, že je pomohla zachránit pro naši současnost i pro budoucnost jako veřejné kulturní statky, významné turistické cíle a místa ojedinelé staré krásy. Musela při tom mít značnou odvahu již s ohledem na tehdy všeobecně panující nedostatek stavebních kapacit a vady v evidenci movitého majetku kulturní povahy ve státním vlastnictví. Velkou pozornost věnovala restaurování uměleckých a uměleckořemeslných

J. Pavlíková (uprostřed snímku) s národní umělkyní L. Dostalovou a dalšími účastníky vernisáže výstavy K. Dvořáka, ak. soch., uspořádané na státním zámku Kozel v roce 1964. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni)

děl. Zvala ke spolupráci přední pražské restaurátory, z nichž mnozí pak působili v západních Čechách dlouhou dobu a významně zde napomohli vysoké odborné úrovni obnovy památek.

Velkou zásluhou J. Pavlíkové je, že podporovala systematickou dokumentaci a průzkumy stavebních památek a historických sídel. Je pochopitelné, že se opírala o pomoc Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze, a osobně zejména D. Líbala; právě jeho rady se staly pro ni nejednou hlavním vodítkem, leckdy až imperativem pro řešení nejsložitějších otázek státní památkové péče v kraji.

Do bojů ve prospěch kulturního dědictví J. Pavlíková aktivně vstupovala nejen z titulu své ředitelské funkce, ale též jako historička umění respektovaná svým okolím. Mezi nejznámější příklady s úspěšným koncem patří odvrácení demolice středověkých masných krámů v Plzni, již schválené v roce 1962, a jejich adaptace v období let 1967–1971 na výstavní síň Západočeské galerie v Plzni, a to pod hlavičkou krajského střediska jako investora akce.

Osobní statečnost J. Pavlíkové se uplatnila počátkem 70. let 20. století, v době nastupující normalizace. Tehdy našlo v Krajském středisku státní památkové péče a ochrany přírody v Plzni několik lidí s existenčními potížemi nové zaměstnání, jež odpovídalo jejich vzdělání a schopnostem.

Vzpomínka na J. Pavlíkovou je i po více jak 35 letech od její smrti stále živá.¹ V domě *U Zlatého slunce* v Plzni, kde sídlí územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu, má J. Pavlíková vlastní pamětní desku.

- vyd -

Osmdesáté páté narozeniny Karla Seidla

Karel Seidl, absolvent Filologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, byl ředitelem Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Plzni od 1. 3. 1977 do 31. 12. 1986. Předtím vedl téměř 16 let historickou klášterní knihovnu v Teplé. S jeho působením ve funkci ředitele je spojeno významné rozšíření činnosti krajského střediska. Tehdy převzalo do své správy některé další státní památkové objekty v Západočeském kraji (bývalé premonstrátské kláštery Chotěšov a Teplá, zámek ve Valči, hrad Velhartice). Vytvořilo správy dvou nových chráněných krajinných oblastí Šumava-západ a Slavkovský les. Jako jediné krajské středisko v republice zpracovalo celou základní odbornou evidenci historických mobiliárních

¹ Při přípravě této zprávy byl využit článek publikovaný u příležitosti 20. výročí tragické smrti J. Pavlíkové. Viz DRHOVSKÝ, Karel: Zachránila Horšovský Týn, Kaceřov a Kozel. *Plzeňský deník*, 2. 8. 1996, č. 179, s. 4. Četnými věcnými připomínkami přispěla do textu zejména J. Frühaufová.

K. Seidl (v popředí snímku) s kolegy na hradě Rabí v roce 1986 (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni)

fondů v souladu s vládním úkolem a termínem v roce 1980. Nebo například a v neposlední řadě úspěšně zvládlo odborně velmi náročnou památkovou obnovu státního zámku Kozel, jež zahrnovala rozsáhlé restaurátorské práce v jeho interiérech. Z funkce ředitele byl K. Seidl uvolněn na vlastní žádost. Až do svého odchodu do důchodu 30. 9. 1989 pracoval pro krajské středisko jako odborník zejména v oblasti evidence a dokumentace mobiliárních a knihovních fondů. I potom měl o památkovou péči v západních Čechách zájem. To platí dosud. Udržuje přátelské styky s několika bývalými kolegy. Dne 20. 12. 2011 se K. Seidl ujal čestné úlohy a symbolicky pokřtil nově založenou edici územního odborného pracoviště v Plzni Národního památkového ústavu s názvem *Památky západních Čech*.

K. Seidl se narodil 24. 9. 1927. K jeho letošním osmdesátým pátým narozeninám mu přejeme vše nejlepší.

– vyd –

K záchraně bývalého pivovaru na hradě Velhartice

Hrad Velhartice, jehož areál se utvářel zejména ve vrcholném a pozdním středověku v několika etapách, patří mezi nejvýznamnější památky svého druhu v západních Čechách. V pozdně gotickém období, snad v sedmdesátých letech 15. století, vznikla budova pivovaru a sladovny, nalézající se na jihozápadním okraji areálu. Má základní dvoudílnou dispozici. Západní část byla sladovnou se sladovnickým humnem v přízemí. Ve východním objektu bývala varna. Pivovar dlouhodobě chátral. Od padesátých let 20. století sloužil rovněž jako skládka odpadu. V osmdesátých letech 20. století, krátce poté, co hrad Velhartice přešel do správy Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Plzni, byl pivovar již v ruinách.

Zdál se být odsouzen k zániku. Svou úlohu při tom jistě sehrály významné statické poruchy spojené s pohyby skalního podloží, na kterém stavba stojí.

Úvahy o tom, jak postupovat při záchraně a obnově areálu hradu a zda bývalý pivovar neponechat již vlastnímu osudu, nakonec vyústily v rozhodnutí, že je správné alespoň se pokusit o záchranu památky. V první řadě bylo potřeba stabilizovat skalní podloží, což se stalo v období let 1980–1982. Poté bylo zpevněno a doplněno dochované torzo obvodového zdiva. V období let 1985–1986 dostal pivovar nový krov a šindelovou střechu. Lze říci, že v této etapě byla památka již zachráněna.

Následovalo období postupné památkové obnovy, na které se pracovalo, též s ohledem na nedostatek finančních prostředků, již jen příležitostně a téměř výhradně svépomocí zaměstnanců správy hradu. Byly obnoveny a doplněny především některé vnitřní dřevěné nosné konstrukce.

Na přelomu let 1998 a 1999 se podařilo získat ve prospěch velhartického hradního pivovaru poprvé finanční

Obr. 1. Velhartice (okr. Klatovy), hrad. Pohled do zříceniny budovy bývalého pivovaru. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Gryc, 1971)

Obr. 2. Velhartice, hrad. Bývalý hradní pivovar. Pohled na hlavní průčelí s typickým podvojným štítem sedlových střech. (Foto P. Mejstřík, 2012)

Obr. 3. Velhartice, hrad. Bývalý hradní pivovar. Pohled do interiéru v přízemí západního traktu (kdysi sladovnické humno) po památkové obnově. (Foto M. Břízová, 2012)

prostředky z Programu záchrany architektonického dědictví Ministerstva kultury. V závislosti na tom se mohlo začít s intenzivnější a systematickou obnovou, zčásti rekonstrukcí, již provázel podle potřeby záchranný archeologický výzkum. Byly podniknuty i další dílčí průzkumové a dokumentační práce, jejichž výsledky ve svém souhrnu podstatnou měrou přispěly mimo jiné k pravdivějšímu poznání stavebních dějin hradního areálu.

V roce 2001 byl hrad Velhartice prohlášen vládou za národní kulturní památku.

Vzhledem k tomu, že konstrukcí a prvků původní stavby pivovaru se dochovalo poměrně málo, byla omezení pro její obnovu z hledisek památkové péče méně striktní. Při řešení interiérů se tak mohly využít soudobé materiály, jako je sklo nebo kov, a dnešní výtvarné prostředky. Asi právě v originálním způsobu jejich kombinace a zapojení do historického prostředí spočívá význam uváděné akce památkové obnovy, zjevně přesahující regionální měřítko.

Budova hradního pivovaru na Velharticích byla slavnostně otevřena pro veřejnost 4. 5. 2012. Slouží pro více účelů současně. Působivé prostory nejnižších podlaží dovolují instalaci uměleckých děl a pořádání hudebních nebo divadelních představení. V ostatních podlažích se mohou konat jak tradiční, tak interaktivní výstavy, jiné společenské a kulturní akce nebo například svatební obřady. V přízemí se nalézá restaurace, která je pro provoz a prezentaci celého hradního areálu jeho návštěvníkům mimořádně důležitá. Podkroví je opět multifunkční, ale má z povahy věci spíše komorní charakter.

Záchranu a obnovu budovy bývalého pivovaru na hradě Velhartice, jenž patří do svazku památkových objektů v majetku státu spravovaných Národním památkovým ústavem, ocenila na konci roku 2011 Okresní hospodářská komora Plzeňsko jako významný investiční počin v oblasti památkové péče v Plzeňském kraji. V roce 2012 byla tato akce nominována do soutěže *Stavba roku Plzeňského kraje* a získala v ní cenu poroty.

– kol –

Ukončení částečné obnovy Nového konventu kláštera v Kladrubech

V roce 2011 dokončilo plzeňské pracoviště Národního památkového ústavu jako investor významnou akci rekonstrukce a obnovy převážně většiny krovů, střeš a fasád čtyřkřídlé budovy takzvaného Nového konventu v bývalém benediktinském klášteře v Kladrubech. Autorství této budovy se přičítá baroknímu architektovi evropského formátu, Kiliánu Ignáci Dientzenhoferovi. Akce byla zahájena v roce 2004. V případě opravy krovu západního křídla a nově postavených krovů severního a jižního křídla se jednalo o rozsáhlé tesařské práce nejen co do rozsahu, ale i využitím starých technologií. Nové střechy jsou prejzové. Obnovena byla současně komínová tělesa, vikýře, hrotnice a došlo i na osazení nových okapů a dešťových svodů. Je pochopitelné, že k akci patřilo nezbytné statické zajištění zdiva, některých kleneb, doplnění poškozených historických konstrukcí, jakož i stabilizace a zprovoznění části historického kanalizačního systému, využitého k odvodnění budovy.

Obnově dvorních fasád a východního hlavního průčelí Nového konventu předcházely četné průzkumné a dokumentační práce, zaměřené především na stavebně-historické poznání a rozlišení původních technologií a dobové barevnosti, které posloužily jako podklad při rozhodování o způsobu rekonstrukce zaniklých prvků barokní architektury. Do kamenných okenních ostění byly po jejich opravě vsazeny kopie velkých barokních oken. Došlo na rehabilitaci monumentálního potrojného portálu umístěného v hlavním průčelí, včetně vrat a kamenosochařsky pojednané portálové architektury. Součástí opravy fasád byly dílčí rekonstrukce a restaurování kamenických a štukových prvků, sochařské výzdoby na atice hlavního průčelí, historických měděných chrličů, slunečních hodin nebo hodinového ciferníku.

Akce, kterou financovalo Ministerstvo kultury v rámci *Integrovaného systému programového financování* (ISPROFIN/SMVS), patřila mezi vůbec největší

Kladruby (okr. Tachov), bývalý klášter. Východní hlavní průčelí Nového konventu po památkové obnově. (Foto M. Zoubek, 2012)

a nejnáročnější v působnosti územního odborného pracoviště v Plzni Národního památkového ústavu za posledních 10 let. Souhrnné finanční náklady překročily hranici 93 mil. Kč.

Před započítáním prací byl Nový konvent v Kladrubech ve velmi špatném, v některých částech už havarijním stavebně-technickém stavu. Původní krovy a střechy, zničené v roce 1875 požárem, byly nad jižním, západním a severním křídlem nahrazeny provizorním zastřešením. V sedmdesátých letech 20. století byla sice provedena rekonstrukce krovy a střechy západního křídla, ale v důsledku špatné kvality prežů začalo do střechy brzy zatékat a relativně nový krov byl napaden dřevokaznou houbou.

Výsledek několikaleté práce početného pracovního kolektivu byl slavnostně představen veřejnosti v Kladrubech dne 30. 5. 2012 za účasti generální ředitelky Národního památkového ústavu.

Jaroslava Frühaufová

Cyklus *Ze života památek* v polovině roku 2012

Územní odborné pracoviště v Plzni Národního památkového ústavu letos pokračuje v cyklu přednášek a exkurzí *Ze života památek*, jenž vznikl v listopadu roku 2010. Smyslem přednášek je seznamovat veřejnost nejen s novými poznatky o jednotlivých památkách, ale také s náplní a výsledky práce památkářů. Odborné zaměření přednášek je záměrně velmi pestré, od historické architektury přes urbanismus, díla výtvarných umění a uměleckých řemesel až po archeologii. Je přirozené, že většina přednášek se týká Plzně a západních Čech. Volba témat navazuje na mediální plán celého Národního památkového ústavu.

V prvním pololetí roku 2012 se uskutečnily přednášky a exkurze k tématu *Tradiční materiály a postupy v péči o památky*. Úvodní lednová přednáška Mgr. J. Domanické představila problematiku restaurování na několika památkách v Plzeňském kraji. Cyklus pokračoval přednáškou doc. PhDr. J. Štulce, jenž početným posluchačům přiblížil vývoj odborných názorů na možnost a oprávněnost rekonstrukcí zaniklých památek a jejich částí. Při tom se soustředil na tři svým způsobem modelové ukázky – na rekonstrukci domu *U Kamenného zvonu* na Staroměstském náměstí v Praze, *Frauenkirche* v Drážďanech a budovy Malostranské besedy v Praze. V diskusi se pak uplatnily i památky z Plzeňského kraje jako například kostel Nanebevzetí Panny Marie v Přešticích. Ing. arch. M. Solař se ve své březnové přednášce věnoval restaurování architektury s bližším zaměřením na nedávno ukončenou celkovou památkovou obnovu slavné funkcionalistické vily *Tugendhat* v Brně. Jeho výklad se týkal nejen předmětu, ale i obsahu a smyslu restaurování této národní kulturní památky, zapsané na *Seznam světového dědictví UNESCO*. Podle *Benátské charty* je restaurování obecným principem obnovy památek a právě v tomto smyslu byla vila *Tugendhat* úspěšně rehabilitována. V dubnu měla přednášku K. Artouni, akad. mal., naše

přední restaurátorka malířských uměleckých děl. Kromě jiného vysvětlovala unikátní metodu transferů velkoplošných nástěnných a nástropních maleb. K. Artouni ji před lety uplatnila při obnově barokních maleb na stropě schodiškové haly v bývalém klášteře premonstrátek v Chotěšově. Letos a příští rok ji použije znovu ve velkém sále takzvaného zadního zámku v Nebíloveh na Přešticku, kde bude restaurovat pro Národní památkový ústav rozsáhlou nástropní malbu po jejím transferu na původní místo a současně malby nástěnné.

Mimořádnou součástí letošního cyklu *Ze života památek* se stala jednodenní konference památkové péče uspořádaná územním odborným pracovištěm v Plzni Národního památkového ústavu u příležitosti *Mezinárodního dne památek a sídel* 17. 4. Na konferenci zaznělo celkem deset příspěvků. Úvodní měl JUDr. M. Zídek, ředitel Památkové inspekce Ministerstva kultury. Zabýval se v něm úlohou Národního památkového ústavu v systému státní památkové péče podle platné právní úpravy. Všechny další referáty byly zaměřeny na výzkumnou práci plzeňského pracoviště Národního památkového ústavu, na její vyhodnocení a naznačení dalších směrů, kudy by se mohla do budoucna ubírat. Současně s konferencí se konaly v domě *U Zlatého slunce* v Plzni *Dny otevřených dveří* na způsob prohlídek s odborným výkladem pro veřejnost.

V květnu začaly odborné exkurze. První z nich vedl Mga. V. Štochl. Týkala se metod a výsledků restaurování

Plakát s typickou grafikou k cyklu Ze života památek, v tomto případě pro odbornou exkurzi, jež se konala v diecézním muzeu v bývalém františkánském klášteře v Plzni 25. 6. 2012.

sousoší sv. Jana Nepomuckého v Malesicích u Plzně; restaurátorské práce zde proběhly v období let 2009–2010 a navrátily památce její vzhled doložený fotografií z přelomu 19. a 20. století.

Ve prospěch poznání tradičních materiálů a technologií používaných v památkové péči při restaurování památek nemovitých i movitých jsou připraveny další exkurze. Těsně před prázdninami, 25. 6. 2012 se konala exkurze v nově otevřeném Muzeu církevního umění plzeňské diecéze, které našlo svůj domov v obnovených prostorech bývalého kláštera františkánů v Plzni. Muzeem nás provedl autor projektu stavební a restaurátorské obnovy, konceptor muzea a člen Památkové rady ředitele územního odborného pracoviště v Plzni Národního památkového ústavu, Ing. arch. J. Soukup.

Podzimnímu přednáškovému bloku v roce 2012 bude dominovat téma ochrany historických měst.

Přednášky pro veřejnost se konají ve sklepě domu *U Zlatého slunce* v Plzni jednou za měsíc vždy v úterý od 17 hodin. Letos poprvé dostal Národní památkový ústav ve prospěch pořádání cyklu *Ze života památek* mimořádnou finanční pomoc, a to od Magistrátu města Plzně. Rádi mu za ni zde děkujeme.

Alena Aubrechtová

Výstava *Duše krajiny*

Výstava *Duše krajiny – drobné památky v Plzeňském kraji ve fotografiích* představuje dílčím způsobem slohovou a typologickou rozmanitost kamenných a zděných božích muk v západních Čechách. Boží muka jsou nerozlučně spjata s naší kulturní krajinou. Potkáváme je podél cest, v polích, zcela schované v lese, nebo příležitostně i na náměstích a náměstích. Velmi často unikají pozornosti a málokdo se zamyslí nad jejich významem a důvodem jejich vzniku. Boží muka, jak nám již napovídá název sám, vyjadřovala úctu k Bohu, zaujímal v krajině prostor pro modlitbu, nebo připomínala tragickou událost. Jejich vertikální podoba má evokovat sloup, u něhož byl kdysi mučen Kristus. Námět Kristova bičování, čili boží muka, je od středověku součástí pašijových výjevů a nese v sobě tragickou událost, ale zároveň i symbol naděje – brzkého Kristova vzkříšení z mrtvých –, kterou měla boží muka připomínat lidem v jejich každodenním životě.

Na výstavě jsou zastoupeny příklady od nejstarších dochovaných kamenných pilířků s prvky ještě gotické architektury až po boží muka z 18. a 19. století, díla jak lidových tvůrců, tak i boží muka inspirovaná vyšším uměním. Vynikající ukázkou lidového ztvárnění božích muk je soubor prací kameníka Georga Böhma, který působil v první polovině 19. století na Domažlicku, Horšovskotýnsku a Tachovsku. Jeho kamenická práce se vyznačuje originalitou a půvabnou malebností.

Vystavené fotografie pocházející ze sbírek plzeňského pracoviště Národního památkového ústavu vznikaly v poměrně dlouhém časovém úseku, od šedesátých let 20. století do současnosti. Byly pořizovány vesměs jako dokumentační snímky nemovitých kulturních památek. Kvalitou, způsobem provedení a zachycením fotografovaného

Partoltice (okr. Plzeň-jih), boží muka. Památka z 2. poloviny 18. století stojí jihozápadně od vesnice, při cestě k mlýnu. Jde o kapličku, jejíž zděná stavba, zakreslená na mapě takzvaného 1. (josefského) vojenského mapování Čech, se inspirovala vypsélou barokní architekturou. Podstavec na způsob válcového pilíře je opatřen čtyřmi dynamicky tvarovanými opěráky, jež napomáhají vynášet horní čtyřbokou část objektu – kapličku s okny, pilastry, římsou a stanovou střechou. Omítaný plášť je zdoben jemně provedenými štukovými reliéfy s rostlinnými motivy. Uvnitř kapličky stávala socha Piety. Dnes patří tato boží muka mezi ohrožené památky v okrese Plzeň-jih. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Pavlíková, 1964)

objektu však přesahují rámec pouhé obrazové dokumentace a leckdy mají také uměleckou hodnotu.

Výstava *Duše krajiny* navázala na loňskou, takzvanou letní výstavu s názvem *Romantický sen*, kdy byly cenné fotografie z našich sbírek ke zvolenému tématu prezentovány veřejnosti výstavní formou poprvé.

V mázhauzu domu *U Zlatého slunce*, sídla plzeňského pracoviště Národního památkového ústavu (Prešovská 7, Plzeň), se výstava koná od 23. 5. 2012 do 31. 10. 2012, a to v pondělí až pátek, vždy od 6 do 18 hodin.

Markéta Lejsková

O výstavách *Navzdory času*

Výstavy s názvem *Navzdory času*, které představují veřejnosti prostřednictvím fotografií a doprovodného textu výběr z nejnovějších příkladů úspěšné památkové obnovy v Plzeňském kraji, pořádá plzeňské pracoviště Národního

památkového ústavu ve spolupráci s Krajským úřadem Plzeňského kraje. Konají se každý rok v mázhauzu domu *U Zlatého slunce*, což je sídlo územního odborného pracoviště v Plzni, umístěné ve výhodné poloze uvnitř historického jádra města. Výstava začíná vždy na podzim, obvykle v listopadu, a končí následující rok v květnu, aby mohla být vystřídána jinou fotografickou, takzvanou letní výstavou. Projekt vznikl a rozvíjí se díky finanční podpoře Plzeňského kraje. Jde již o tradici. V roce 2012 skončil 3. a začal 4. ročník výstavy.

Název výstav byl zvolen záměrně s vědomím toho, že čas je absolutní veličinou. Znamky jeho postupu na památkách se snaží památková péče různými způsoby podchytit a usměrnit, ale jinak jde z dlouhodobého hlediska o boj, který nelze docela vyhrát. Pokud ovšem památkář bojuje při své práci pouze s časem, má blízko k ideálnímu stavu. Mnohem častěji se stává, že stojí – a musí stát – proti mnoha dalším vlivům a okolnostem, které působí v neprospěch kulturního dědictví.

Na výstavách *Navzdory času* je možné se seznámit především s těmi obnovami památek, převážně stavebních a architektonických, na jejichž úspěchu se podílela finanční pomoc veřejných rozpočtů. V předchozích ročnících byl takto sledován význam dotací od Plzeňského kraje. Letos poprvé se věnovala pozornost rovněž finančním příspěvkům a dotacím, které poskytuje na obnovu památek v Plzeňském kraji Ministerstvo kultury.

O výstavu *Navzdory času* je poměrně velký zájem. Loni v létě byla zapůjčena na zámek v Chanovicích. Později ji mohli vidět návštěvníci česko-německého kulturního *Centra Bavaria Bohemia*, které sídlí v bavorském městečku Schönsee.

– vyd –

Leporelo Zřícenina hradu Přimda

Leporelo s názvem *Zřícenina hradu Přimda, národní kulturní památka* (ISBN 978-80-85035-36-0), které vyšlo v červnu 2012, je první publikací v nově založené populárně naučné řadě edice *Památky západních Čech*. Plzeňské pracoviště Národního památkového ústavu vydalo tuto publikaci u příležitosti nového zpřístupnění areálu zříceniny hradu Přimda veřejnosti počínaje dnem 22. 6. 2012.

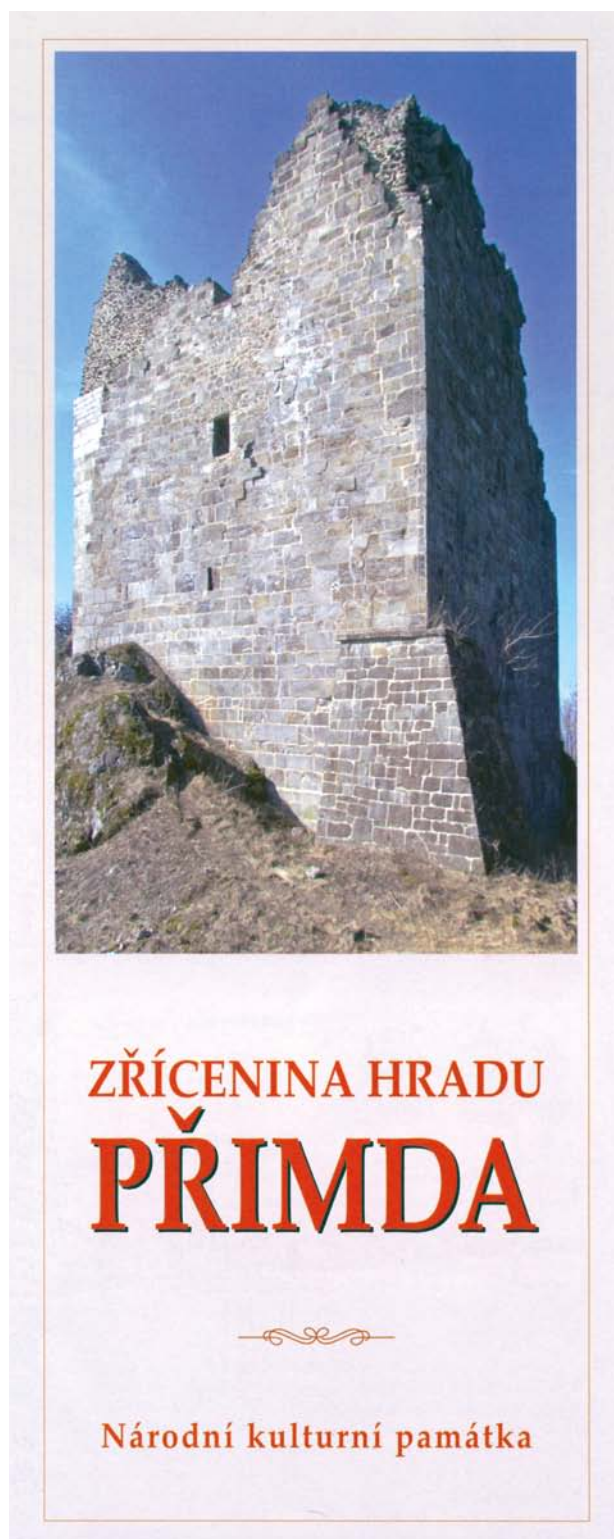
Osmistránkové celobarevné leporelo, jehož autorem je archeolog a historik Petr Sokol, má za cíl poskytnout návštěvníkům základní informace o zřícenině jednoho z nejstarších středověkých hradů v České republice. Úvodní kapitola zaznamenává nejdůležitější úseky v dějinách kdysi královského hradu od jeho založení, úlohy důležitého správního a mocenského centra v pohraniční oblasti a přes postupné chátrání až k jednotlivým etapám oprav zříceniny v 20. a 21. století. O dochovaných zbytcích zdejší středověké zástavby se čtenář dozví v jiné kapitole. Na pasáži rekapitulující přehled zajímavostí a také důležitých dat navazuje závěrečná kapitola obsahující dvě staré pověsti, které se tradují o hradu Přimda.

Současný vzhled památky, zachycený na autorových fotografiích, je možné porovnat s několika historickými vyobrazeními.

Leporelo formátu 9,9 × 26 cm vyšlo v nákladu 1000 výtisků a lze je zakoupit v pokladně přímo na památkovém objektu na Přimdě.

Letos je tomu 50 let, kdy byla zřícenina hradu Přimda prohlášena za národní kulturní památku.

Karel Matásek

První stránka obálky leporela *Zřícenina hradu Přimda*

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVIŠTĚ
V PLZNI

PAMÁTKY ZÁPADNÍCH ČECH II – 2012

Vydal Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni, Prešovská 7, 306 37 Plzeň

Odpovědný redaktor: Mgr. Karel Matásek

Výroba: Nakladatelství Jalna, Mickiewiczova 17, 160 00 Praha 6; www.jalna.cz

Tisk: Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s., Husova ul. 1881, 580 01 Havlíčkův Brod

1. vydání

Plzeň 2012

Náklad: 350 výtisků

Doporučená cena včetně DPH: 100,- Kč

ISBN 978-80-85035-38-4

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVIŠTĚ
V PLZNI

ISBN 978-80-85035-38-4

9 788085 035384